

Anu Talka

MIKÄ ETELÄ-KARJALA?

Karjala on yksi Suomen historiallisista maakunnista; sen vanhin maakunta-vaakuna on vuodelta 1562. Karjalalle on ominaista sen sijainti itäisen ortodoksisen perinteen ja läntisen luterilaisen perinteen rajalla. Karjalaa on vuosia 1812 – 1917 lukuun ottamatta aina halkonut tai sivunnut valtakunnan raja. Rajanaapurit olivat vuoteen 1812 saakka Venäjä ja Ruotsi. Vuoden 1917 joulukuusta lähtien ne olivat itsenäinen Suomi ja Neuvostoliitto, jonka 1990-luvun alussa tapahtuneen hajoamisen jälkeen Suomen rajanaapuriksi tuli Venäjä. Vuosina 1812 – 1917 koko Suomi oli osa Venäjän keisarikuntaa.

Rajat ja alueen laajuus aiheuttivat sen, että Karjala on jakautunut useisiin pienempiin alueisiin, Karjalan osiin. Alueilla on ollut sekä virallisia nimityksiä että käytännössä vakiintuneita kutsumanimiä, jotka ovat saattaneet muuttua uudessa historiallisessa tilanteessa. Koko maakunnan nimi, Etelä-Karjala, viit-tasi ennen Moskovan rauhaa (1940) koko Viipurin seutuun ja Kannaksen alueeseen – Etelä-Karjala ulottui Saimaan rantamilta Suomenlahdelle ja Ra-jajoelle, joskin nykyinen Etelä-Karjala oli tuon alueen takamaata. Kun raja siirtyi, nimitys vakiintui vähitellen tarkoittamaan Suomen puolelle jääneitä Karjalan eteläisiä osia.

Nykyistä Etelä-Karjalaa pidettiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa joko Etelä-Karjalana tai Etelä-Savona Zachris Topeliuksen Maamme-kir-jassaan tekemän aluemäärittelyn mukaisesti. Etelä-Savo liitettiin määreenä lähinnä Lappeen kihlakuntaan. Se kertonee vesiteiden yhdistävästä vaikutuk-sesta ja siitä, että kihlakunnan länsiosien murteet kuuluvat siirtymämurteisiin. Topeliuksen määrittelyn taustalla vaikuttanee myös kansankulttuuri, jossa on Lappeen kihlakunnassa havaittu siirtymäalueille tyypillisesti yhtymäkohtia sekä karjalaisiin että savolaisiin tapoihin ja tottumuksiin.

Nykyinen Etelä-Karjala koostuu keskiajan kuluessa muodostuneiden Lappeen ja Jääsksen kihlakuntien sekä Kurkijoen pogostan osista. Lappeen ja Jääsksen kihlakunnat ovat Karjalaan 1200-luvun lopulta lähtien kotitutuneen ruotsalai-sen hallinnon rakenteita. Kurkijoen pogosta kuului Moskovan ruhtinaskuntaa, myöhempää Venäjän keisarikuntaa, itäisenä vallankäyttäjän edeltäneeseen Novgorodin ruhtinaskuntaan, sen Vatjan viidennekseen. Ruotsi valloitti Käki-salmen läänin vuonna 1617, jolloin huomattava osa alueen ortodoksiväestöstä muutti Tihvinään, Tveriin tai muualle Venäjälle. Tilalle tuli lännestä ja etelästä suomalaista asutusta. Tuosta ajankohdasta läntien nykyisen maakunnan alue-et ovat olleet saman kruunun alaisuudessa. Ne siirtyivät 1700-luvun alku-puolella muuta Suomea aikaisemmin osaksi Venäjän keisarikuntaa. Uuden-kaupungin (1721) ja Turun (1743) rauhoissa Venäjälle siirtyneitä alueita kut-sutaan Vanhaksi Suomeksi.

Eteläkarjalaisessa maisemassa erottuvat vesistöt ja Salpausselät, jotka ovat määrittäneet vuosituhansien ajan sekä asutuksen sijoittumista, liikenneväyliä että elinkeinoja. Ihmiset ovat kautta aikojen hakeutuneet rannoille ja harjuille. Nykyisin maakunnan ydinalueella Ensimmäisen Salpausselän tuntumassa asuu väestöstä 70 prosenttia. Sinne on sijoittunut peräti 80 prosenttia elinkeinoista. Lappeenranta. Kuva Arto Hämääinen 1995.

Lappeen kihlakunta ulottui vuosisatojen ajan Joutsenosta Säkkijärvelle, Valkealaan ja Mäntyharjulle, joista kaikista kihlakuntaan kuului vain osa. Kihlakunnan ydinalueen muodosti Lappeenaapuripitäjineen elinykyinen Lappeenranta, Luumäki, Lemi, Taipalsaari, Savitaipale ja Suomenniemi. Ylämaa kuului Säkkijärveen ja Rannan kihlakuntaan. Jääsksen kihlakunta rakentui Vuoksen ympäristöön, ja huomattava osa kihlakunnan alueista jäi Moskovan välirauhassa Neuvostoliiton puolelle. Nykyisistä eteläkarjalaisista pitäjistä Jääsksen kihlakunnan alueella sijaitsivat Ruokolahti, Rautjärvi, Imatra ja osa Joutsenoa. Parikkalan seutu oli sekä Vatjan viidenneksen, Käkisalmen läänin että Kurkijoen pogostan takamaata, Taka-Karjalaa. Pogostan keskusalueet sijaitsivat Laatokan tuntumassa.

Nykyisen Etelä-Karjalan maakunnan alue jakautui siten jo keskiajalla kolmeksi kokonaisuudeksi, joiden välinen kanssakäyminen oli vähäistä. Sama jako näkyi nykymaakunnan alueella selvästi toisen maailmansodan jälkeen ja vaikuttaa osin edelleen. Se kertoo maakunnan myöhäisestä synnystä sekä siitä, että se ei ole syntynyt luonnollisesti vaan ulkoisten tekijöiden eli rajan siirron seurauksena. Maakunnan kolme aluetta ovat Lappeenrannan ympäristön pitäjät eli eteläkarjalainen osa Lappeen kihlakuntaa, Jääsksen kihlakunnan Suomen puolelle jääneet osat Imatra, Ruokolahti, Rautjärvi ja Joutsenon itäosat sekä Parikkalan seutu, vanhan Suur-Parikkalan Suomen puolelle jäänyt alue. Ylämaa oli osa Säkkijärveä ja Rannan kihlakuntaa ja suuntautui 1900-luvun alkuun saakka pääosin Suomenlahden rannikolle.

Maakunnan jakautumisen taustalla vaikuttavat hallinnollisten ja kulttuuristen tekijöiden lisäksi elinkeinot. Lappeenrannan ympäristö eli maanviljelyksellä ja rahdinajolla. Nykyisen Imatran ympäristössä rahdinajolla ei ollut vastaavaa

merkitystä, joten leipä saatiin pelloilta ja kaskista. Molemmat seudut suuntautuivat Viipuriin toiseen maailmansotaan saakka. Maakunnan pohjoisosissa asutus oli eteläisempiä alueita vähäisempää. Parikkalan seutu hakeutui Laatokalle ja Käkisalmi oli monesti kauppamatkojen kohteena, vaikka saattoi Viipurikin Itä-Suomen tärkeimpänä kauppakaupunkina olla matkan päätepisteenä. 1900-luvun vaihteessa Etelä-Saimaan rannikko – Lappeenrannan seutu, Joutseno ja Vuoksen yläjuoksun alue – teollistuivat, mutta maakunnan muut alueet säilyivät maatalousvaltaisina alueina.

Moskovan välirauhassa (1944) ja Pariisin rauhansopimuksessa (1947) vahvistettu valtakunnanraja teki useista Etelä-Karjalan kunnista rajapitäjiä. Uukuniemi, Saari, Parikkala, Rautjärvi, Ruokolahti, Nuijamaa, Lappee ja Ylämaa menettivät alueitaan. Ylämaahan liitettiin Vahvialan ja Säkkijärven Suomen puolelle jääneitä alueita.

Rajan siirtymisestä seurasi ongelmia, epätietoisuutta, epävarmuutta ja pelkoa. Raja oli lähellä, se oli hyvin suljettu ja sodan kärsimykset olivat hyvin mielessä. Kaakkoisen Suomen keskus, Viipuri, oli menetetty. Viipurissa olivat sijainneet monet keskusorganisaatiot, ja yhteydenpito tynkämaakunnan pitäjien välillä oli tapahtunut usein Viipurin kautta. Suoria kontakteja oli esimerkiksi Imatran seudun ja Lappeenrannan ympäristön välillä vähän. Yhteydet ja yhteisöllisyys eivät syntyneet helposti, vaikka ihmiset tunsivatkin olevansa karjalaisia. Maakunnallinen yhteys lisääntyi 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä, ja 1950-luvulla tai sen jälkeen syntyneille Etelä-Karjala on jo oma maakunta ja oman identiteetin perusta. Elinkeinoelämän parissa yhteistyö on ollut politiikkaa ja kulttuuria helpompaa, koska sen edut ovat selkeästi mitattavissa. Maakunta on toimialueena sekä paikallisilla pankeilla että osuuskaupalla.

KIVEN, PRONSSIN JA RAUDAN MUOKKAAJAT – ETELÄ-KARJALAN ASUTTAMINEN

Jukka Luoto

Lappeenranta

Nykyinen Lappeenranta, johon kuuluvat myös Lappee, Nuijamaa ja Lauritsala, on kuin Etelä-Karjala pienoiskoossa. Lappeenranta ulottuu valtakunnan rajalta Saimaan saaristoon ja sen halki kulkee Salpausselkä, joten sen alueella ovat kaikki maakunnan maiseman elementit. On ilmeistä, että kivikauden ihminen on liikkunut Lappeella Salpausselän eteläpuolella koko sen ajan, jolloin Suomen alueella on asuttu. Koska arkeologisia kaivauksia ei juuri ole tehty, asutuksesta tiedetään hyvin vähän eikä ole edes kovin todennäköistä, että jälkiä löytyisi suuressa määrin. Saimaan rannoilta ei ole löydetty varhaisimman asutuksen eikä varhaiskampakeramiikan aikaisia asuinpaikkoja. Jos asuinpaikkoja on olemassa, ne sijaitsevat nykyisen Saimaan pohjassa. Kivikauden ihminen eli vesien äärellä, ja Lappeenrannan edustan alueet olivat tuolloin vesistön latvavesiä.

Saimaan vesistö laski alun perin Pohjanlahteen. Lasku-uoma vaihtoi vähitellen paikkaa ja siirtyi maan kohoamista seuraillen etelään ja kaakkoon. Ennen Vuoksen puhkeamista vesistö purki vetensä Lappeen Kärenlammen kautta, jossa oli muinaiseen kallioperään muodostunut vesiväylä. Sen rannalta on löydetty Lappeen vanhin kivikautinen asuinpaikka, Saksanniemi (4300–4000 eKr.). Sen löydöstö on pääosin myöhempää varhaiskampakeramiikkaa, tyypillistä kampakeramiikkaa, mutta myös asbestisekoitteista keramiikkaa. Ravinto lienee haettu vesiltä, ja jokunen löydetystä luun paloista kuuluu hylkeelle eli Saimaan norpalle.

Useimmat Lappeenrannan kivikautiset asuinpaikat sijaitsevat Saimaan nykyisten rantojen tuntumassa, noin neljä metriä sitä korkeammalla. Se oli muinaisen Suursaimaan rantaa. Saimaan vesi oli noussut yli nykyisen veden pinnan, joten asutuksen merkit ovat maastossa vaivattomasti löydettävissä. Suursaimaa ja sen rannoilla asunut tyypillisen kampakeramiikan väestö ajoittuu noin 4000–3500 eKr. Lappeenrannan tunnetuin tuon ajan asuinpaikka on Murheistenranta, jossa on asuttu kodissa, joiden jäljet näkyvät matalana ja pyöreänä kuopanteena.

Runsaimmin löydöstöä on Etu- ja Taka-Munteron alueelta Ruoholammen pohjoisrannalta. Ruoholampi oli kivikaudella Saimaan lahti ja Munteron alue järveen pistäytyvä hiekkapohjainen niemi. Löydöstö on pääasiassa tyypillistä kampakeramiikkaa kampaleimakuvioineen ja kuoppariveineen. Se näyttää yllättäen osoittavan yhteyksiä länteen, kun taas läheisen Saksanniemen asuinpaikan asbestikeramiikka viittaa asbestin luontaisiin esiintymisalueisiin Pohjois-Savossa. Munteron itäisistä yhteyksistä kertoo myös alueelta löydetty limsiö eli pii. Se on kulkeutunut Suomeen Äänisen ja Valdain ylängön

Rutolan seutu on ollut kahteen otteeseen tärkeä liikenneväylä. Noista ajoista kertovat kivikautiset asuinpaikat sekä 1800-luvun lopulta 1900-luvun puoliväliin toimineen Rutolan ylivientilaitoksen jäänteet. Kuva Arto Hämäläinen 2007.

väliltä. Munteron koekaivauksessa löydettiin tyypillisen kampakeramiikan lisäksi Jäkälän keramiikkaa eli varhaiskampakeramiikkaa, joka on luonteen omaista Länsi-Suomen rannikoille. Tyypillistä kampakeramiikkaa nuoremman, kuopin koristetun myöhäiskampakeramiikan, esiintyminen kertoo myös läntisistä kontakteista. Lappeenrannan alue näyttää olleen jo kivikaudella jos ei kansainvälinen niin ainakin kansallinen kohtauspaikka. Mikonsaaresta löydetty liuskekivinen nuolenkärki kertoo, että Lappeenrannassa on asuttu Saimaan rannoilla myös tyypillisen kampakeramiikan jälkeen. Tyypillisen kampakeramiikan aikana nuolien kärjissä käytettiin kotoisten kivilajien sijasta limsiötä eli piitä.

Lappeenrannan Munterosta on löydetty kampakeramiikkaa. Munterossa arkeologien apuna piipahtivat koululaiset. Esihistoriallisten jäänteiden etsiminen on tarkkaa työtä. Kuvat Etelä-Karjalan museo/Seppo Pelkonen ja Etelä-Karjala Instituutti/Kristiina Korjonen-Kuusipuro.

Tirilästä on löydetty kookas limsiöesine, jonka epäsymmetrinen muoto viittaa sirppiin. Veden rajaan niityille hukatut ja uhratut limsiösirpit olivat luonteenomaisia Länsi-Suomen kivikauden lopun tai pronssikauden alun kulttuurille. Tästä esineestä puhuttaessa liikutaan vuoden 1300 eKr. tienoilla. Olisi houkuttelevaa uskoa, että sirpillä olisi leikattu viljaa eli Lappeenrannan seudulla olisi siirrytty viljelevään talouteen. Vastaavanlaiset sirpit eivät kuitenkaan oikein sovellu viljan leikkuuseen, ja tänä päivänä ollaan taipuvaisia uskomään, että niitä olisi käytetty lähinnä karjan rehun keruussa, mikä tosin sekin kertoo viljelevästä taloudesta. Ilmeisesti Tirilän sirppi on kätketty puronvarsiniitylle uhrina.

Rautakautinen asutus

On mielenkiintoista, että Lappeenrannan seudun rautakautiset löydöt eivät ole Saimaan rannoilta, vaan Kauskilasta ja sen ympäristöstä. Alueen vanhin rautakautinen löytö, hämäläisperäinen keihäänkärki, on tosin Kaukaan alueelta, mutta rautakauden lopun solkilöydöt ovat sisämaasta. Kauskilan lisäksi yksittäisiä löytöjä on tehty Nuijamaalta, Tapavainolasta ja Myllymäeltä. Asutus on ollut esinelöytöjen antamaa informaatiota laajempaa, sillä Armilan Kalliokoskesta on löydetty kuppikivi tai oikeammin kuppi kiintokalliossa maalaistalon nurkalla. Kauskila on koko maakuntaa ajatellen keskeinen löytöpaikka, jota täydentävät pari muuta löytöpaikkaa Hytin kylästä. Hytissä on ollut ilmeisesti asuinpaikka ja kalmisto ja se on ilmeisesti vielä vähän Kauskilaa vanhempi.

Rautakauden lopun noin tuhat vuotta vanhat löydöt eivät tule Myllymäkeä lähemmäksi Saimaan etelärantaa, mutta vastaavia löytöjä on tehty Taipalsaarelta. Ihminen on asunut ja liikkunut Pien-Saimaalla, mutta ei ole viihtynyt Saimaan etelärannalla. Asia on oikeastaan selvä. Lappeen rautakautiset löydöt ovat talonpoikaisen asutuksen esineitä ja ne ovat peräisin haudoista. Haudat taas ovat osa kyläkal-mistoja, jotka ilmaisevat kiinte-

Lappeenrannan vanhin rautakautinen esine on Kaukaalta löydetty keihäänkärki. Se ajoitetaan merovinkiajalle vuosiin 600–800 jKr. Kuva Etelä-Karjalan museo.

än talonpoikaisen asutuksen sijainnin ja laajuuden. Se, ettei hautoja ole Saimaan rannalla, johtuu alueen soveltumattomuudesta primitiiviseen maanviljelyyn. Salpausselät ovat hiekkaa, joka ei tarjonnut viljelijälle samoja mahdollisuuksia kuin savimaa.

On hämmästyttävää, ettei Lappeenrannan linnoitusniemen asutus ulotu kivikaudelle, sillä useissa yhteydessä on todettu, että Saimaan etelärannat ovat täynnä muistoja esihistoriallisesta asutuksesta. Linnoitusniemen löytötyhjiön takana saattaa olla tutkimustilanne – on keskitytty kaupunkiarkelologiaan. Irtolöytöjä

eli harrastajien talteen ottamia yksittäisiä esineitä on tullut vain vähän talteen Etelä-Karjalassa eikä sellaisista ole raportoitu yhtä kivistä lukuun ottamatta myöskään linnoituksen alueelta. Kivikautisella asutuksella ei ole yhteyttä kaupungin nykyiseen asutukseen, vaikka kysymys siitä, miksi Saimaan alueen varhaisin kauppapaikka ja kaupunki perustettiin juuri linnoituksen niemelle, on edelleen ratkaisematta.

Villimiehen kaupungin synty

Lappeenrannan varhaista historiaa hämmentää paikannimien kaksinaisuus. Kaupunkia on kutsuttu villimiehen kaupungiksi Willmanstandiksi. Sitä alunperäisempi nimi on kuitenkin Lappeenranta – Lappee, mutta ei tiedetä tarkoittaako nimitys linnoitusniemellä olevaa kaupunkia vai Lappeen pitäjää. Vanhin tieto on vuodelta 1415, jolloin vahvistettiin rajat Savon, Hämeen ja Lappeen välillä. Lappeen kihlakunta on sen jälkeen luettu omaksi Karjalaan kuuluvaksi yksiköksi. Selityksenä voisi olla, että on ollut laaja Lappeen pitäjä ja kihlakunta sekä Willmanstrandin kaupunki. Pitäjän vanhin keskus olisi ollut Kauskila.

Hopeaveroluettelo vuodelta 1618 – ajalta ennen virallisen kaupungin perustamista – mainitsee pitäjännimen Lapwesstrand ja sillä samannimisen kylän sekä Kauskilan. Lappee – Lapvesstrand – Lappeenranta tuntuisi liittyvän ennen muuta nykyiseen linnoitusniemeen. Kun kaupunki sitten Pietari Brahen ja Kristiina-kuningattaren toimesta perustettiin, se sai nimekseen Willmanstrand, joka on vapaa ruotsinnos alunperäisestä suomenkielisestä nimestä. Kaupungin perustajat ovat ymmärtäneet Lappeen tarkoittavan lap-

palaisia eli villimiehiä. Niin ei välttämättä ole asian laita, sillä lappi voi tarkoittaa lahden pohjukkaa tai asutuksen äärilaitaa ottamatta kantaa väestöön. Paikannimistö ei siten yksiselitteisesti tue sitä, että Lappeenrannan linnoitusniemi olisi ollut alun alkaen alkuperäisväestön – lappalaisten – asuttama, ja että sinne olisi syntynyt myöhemmin rannikon asukkaiden kauppapaikka.

Linnoitusniemellä on ollut kaupungin ja kauppapaikan alusta lähtien linnan luonne. Sebastian Münsterin 1500-luvun alkupuolella ilmestyneessä kosmografiassa – maailmankartan selitysteoksessa – todetaan, että Karjalassa varustuksia on laadittu virran varsille maata luomalla muun muassa Lappanesissä, Kivennavassa ja Uudellakirkolla, jotka kuuluivat Ruotsin kuninkaalle. On mahdollista, että tuo maavalli sijaitsi Kauskilan alueella, josta tunnetaan paikannimi Lappeen napa ja joka rinnastettaisiin siten Kivennapaan. Napa viittaisi muinaisruotsin näbb-sanaan, joka tarkoittaa tien yli rakennettua puuvarustusta.

Toisaalta on yhtä mahdollista, että kyseessä on Lappeenrannan linnoitus, sillä Kauskilaa ei kutsuttu Lappnesiksi ja nes-pääte viittaa pikemmin niemen tai kannaksen olemassaoloon kuin tasaiselle kannakselle tehtyyn murreeseen. Kolmas vaihtoehto tulkinnaalle on Saimaan kanavan vanhin kaivanto. Saimaan vesistön ja Viipurin lahden yhdistämistä kaavailtiin ensimmäisen kerran 1500-luvun alussa. Kanavalla ei ole tarkasti ottaen puolustuksellista merkitystä, mutta tärkein tie Viipuriin kulki Joutsenon kautta, ja kanava olisi katkaissut liikenteen Salpausselällä idästä länteen. Sillä olisi ollut puolustuksellista merkitystä, jos vihollinen olisi tunkeutunut maahan Pähkinäsaaren rahan rajan itäpuolelta tai Vuoksen laaksosta. Olisi erittäin hyvä tietää, mistä Münster on tietonsa saanut. Tällä hetkellä näyttää todennäköisimmältä, että vallitus viittaisi Lappeenrannan linnoitukseen.

Toinen mielenkiintoinen maininta on Euroopan kartografian ja kartografisen projektion luoja Mercatorin maininta suomalaisista. Hän toteaa, että täällä oli ennen roomalaiskatollista uskoa vallalla Kreikan usko. Olisi mielenkiintoista tietää tiedon lähde. Mercator on käyttänyt Pohjoismaiden tuntijana erästä tanskalaista aatelista, joka ei lienee ole ollut selvillä Suomen kirkollisista oloista. Mainita saattaa tarkoittaa liiviläisiä, jotka elivät ennen saksalaisten tuloa idän kirkon helmassa, mutta miksi Mercator puhuisi tuolloin ruotsalaisista eikä saksalaisista. Lienee mahdollista, että hän tarkoittaa nykyistä Suomea, mutta on lainannut kirkkohistorian toiselta Itämeren suomalaiselta kansalta, liiviläisiltä.

Tutkijat ovat pyrkineet osoittamaan, että Lappee olisi alunperin kuulunut kirkollisesti Hämeeseen eikä Viipurin piiriin. Vanhin tieto Lappeen kirkkoherrasta tai kappalaisesta on vuodelta 1416. Tässä yhteydessä on kiinnitetty huomiota siihen, että Hollolan seurakunnalla oli puoliksi piispanistuimen status. Ei ole varmaa tietoa siitä, missä Lappeen pappi on Jumalan sanaa julistanut, sillä Kauskilan kappeli ajoittuu vuoden 1500-tienoilille, ja tutkimukset Lappeenrannan linnoituksen kirkon paikalla ovat olleet niin ylimalkaisia, ettei kirkon iästä voida sanoa mitään. Linnoituksen ensimmäinen, pitkälti suunnitelmaksi jäänyt asemakaava on 1600-luvun puolivälistä. Kaavassa ainoa todelliselta vaikuttava yksityiskohta on Lappeenrannan kirkko, joka on oikealla paikallaan nykyisen Viipurin portin läheisyydessä. Kirkko on siis asemakaava vanhempi, mutta kuinka paljon.

Lappeenrannan kauppapaikan historiasta on paljon tietoja, mutta ei tiedetä milloin siellä käytiin ensimmäistä kertaa kauppaa. Viipurilaisporvarit saivat oikeuden pitää niemellä markkinoita vuonna 1542, mutta kaupunkiprivilegiot Lappeenranta sai vasta vuonna 1652. Kauppapaikalle tuotiin tervaa aina lialmea myöten. Linnoitusniemen läntiselle rannalle syntyi hyvin pian kaupunkimaista asutusta ja rantalaituri. Viipurilaisilla oli siellä vuonna 1616 myyntikojuja, varastoja, terva-aittoja, ruoka-aittoja ja talviasuttavia rakennuksia. Vuonna 1622 säädettiin koko maassa pikkutulli, jota kerättiin kaupunkien porteilla. Sen vuoksi kaupungit ympäröitiin raja-aidalla, josta on tietoja myös Lappeenrannasta. Rapasaassa tullattiin vesitse saapuvat maa-aiset ja raja-aidan portilla maanteitse tuleva markkinäväki. Kaupungin vakinaiset asukkaat eivät pitäneet viipurilaisten kauppiaiden läsnäolosta. Nämä olivat valanneet alueet linnoitusmäen läntisellä puolella, joten vakinaiset asukkaat joutuivat tyytymään mäkimaastoon ja kallioihin. Varhaista asutusta oli siten muuallakin kuin nykyisen Pallonlahden rannassa.

Ville Laakso

Kauskila – Lappeen vanhin keskus

Kymmenisen kilometriä Lappeenrannan keskustasta etelään, Kauskilan kylässä, sijaitsee Kappelinmäen keskiaikaisen kirkon paikka ja ruumiskalmisto. Kalmisto löytyi kesällä 1951, kun mäen halki kulkevaa vanhaa hiekkatietä levennettiin. Työmiesten lapioihin osui ihmisten luurankoja ja satojen vuosien ikäisiä pronssikoruja. Ensimmäisissä arkeologisissa kaivauksissa pari vuotta myöhemmin tuli esiin toista sataa hautausta. Muutamista haudoista saatiin talteen esinelöytöjä, muun muassa työkaluja ja koruja. Hiekkaisista mäkeä oli

Piutulan raha-arteeseen kuuluva venäläinen kolikko vuodelta 1765. Kuva Etelä-Karjalan museo/Seppo Pelkonen.

käytetty hautapaikkana vuosisatojen ajan: paikalla on sekä esineellisiä esikristillisiä hautoja että myöhempiä esineettömiä, kristilliseen perinteeseen kuuluvia hautauksia. Kalmisto on ollut käytössä esihistoriallisen ajan lopulta uuden ajan alkuun, 1100-luvulta ainakin 1500-luvun lopulle.¹ Kauskilan kylälaeisille luiden löytyminen ei ollut yllätys – ensimmäiset tiedot Kappelinmäeltä tavatuista ihmisluista on merkitty muistiin jo 1800-luvun alkupuolella. Muisto Kappelinmäellä sijainneesta kirkkorakennuksesta on säilynyt perimätietona vuosisatojen ajan.²

Lappeen seudun keskiajasta kertovia historiallisia asiakirjoja on säilynyt hyvin harvoja, mutta niistä on päätelty, että Kauskilan kylä on ollut ennen Lappeenrannan kaupungin syntyä Lappeen laajan pitäjän kirkollisen ja maallisen hallinnon keskus. Kauskilassa asui 1500-luvulla muun muassa pitäjän nimismies, jonka luona pidettiin käräjiä. Kappelinmäki oli keskiajalla ilmeisesti koko Lappeen katolisen seurakunnan kirkkomaana. Tuolloinen kirkkopitäjä kattoi useita nykyisen Lappeenrannan naapuripitäjiä. Perimätiedon mukaan myös pappila olisi ollut lähistöllä.³ Mäkeä halkova hiekkatie on sekin ollut nykyistä paljon huomattavampi kulkureitti: Hämeenlinnan ja Viipurin välinen Ylinen Viipurintie, jota pitkin kuljettiin jo keskiajalla.⁴

Asiakirjalähteiden vähyyttä voidaan korvata tutkimalla esihistoriaa ja keskiaikaa arkeologian keinoin. Kappelinmäen kaivauksia jatkettiin vuosina 1997 ja 1999 – 2005. Kaivauksissa on tutkittu ja dokumentoitu toista sataa hautausta. Esinelöytöinä on saatu talteen muun muassa pronssikoruja, puukkoja, tulusrautoja, vyönsolkia, helmiä ja rahoja.⁵ Kun vainajia tuotiin kirkolle laajalta alueelta, on hautojen lukumääräkin suuri: niitä lienee mäellä tuhat. Hautaustavat, muun muassa hautojen rakenne ja esineet, kertovat asutushistoriasta, uskonnollisesta elämästä sekä kulttuurivaikutteista ja kauppayhteyksistä. Kappelinmäen löytöaineistoon kuuluu tyypillisiä ristiretkiajan (1050 – 1300 jKr.) karjalaisen kulttuurin esineitä. Löydöt kuvastavat eteläkarjalaisten kauppa- tai muita kosketuksia myös Savoon sekä Baltian suuntaan. Kesällä 2001 onnistuttiin varmentamaan perimätiedon Kappelinmäeltä muistaman kirkkorakennuksen olemassaolo ja sijainti. Kaivauksissa löydettiin isokokoisia rautanauvoja ja vanhaa ikkunalasia sekä niiden yhteydestä rakennuksen kiviperustusta. Kyseessä on keskiaikaisen puukirkon kivijalka.⁶

Kirkon kello tai kellot on – jo 1800-luvulla muistiin merkityn ja kansan suussa edelleen elävän – tarinan mukaan upotettu läheiseen pieneen järveen. Mäellä kerrotaan olleen myös tunnistamattomilla kirjoituksilla varustettuja hautakiviä, jotka siirrettiin jo 1800-luvulla muualle.⁷ Lappeen pitäjänkirkon paikka vaihtui arvioiden mukaan Kauskilasta nykyisen Lappeenrannan kaupungin alueelle 1500-luvun puolimaissa, mutta tarkkaa tietoa siirtoajankohdasta ei ole. Hautaamista Kappelinmäelle on löydettyjen rahojen perusteella jatkettu ainakin saman vuosisadan loppuun asti.

Lappeen vanhin kirkko sijaitsi Kauskilan kylässä. Sen ympärillä oli Kappelinmäen kalmisto. Arkeologiset kaivaukset ovat paljastaneet maaperään kätkeytyneen ariston. Kuva Arto Hämäläinen 2007.

Kappelinmäki on arvokas muinaisjäännösalue, joka valaisee poikkeuksellisen mielenkiintoisella tavalla Etelä-Karjalan muinaisuutta ja varhaishistoriaa. Kappelinmäen tutkimuksellista arvoa korostaa monta seikkaa. Ensinnäkin se on hyvin säilynyt arkeologinen tutkimuskohde: kirkollinen toiminta siirtyi sieltä pois jo varhain, ja alue on säästynyt myöhemmältä rakentamiselta. Muita samantyyppisiä muinaisjäännöksiä ei Etelä-Karjalasta ole tiedossa. Ristiretkiaikaisia kalmistoja tunnetaan runsaasti luovutetun Karjalan alueelta, mutta nykyrajan tältä puolelta niitä ei ole löytynyt. Tutkittujen ja dokumentoitujen hautojen määrällä mitattuna Kappelinmäki on Itä-Suomen suurin ristiretkiajan – keskiajan ruumiskalmisto.⁸ Samalla on huomattava, että Kappelinmäeltä todettujen esineellisten ristiretkiaikaisten hautausten määrä ei ole luovutetun Karjalan rikkaimpiin kalmistoihin verrattuna kovin suuri.

Keskiaikaisten puukirkkojen jäännöksiä on Suomessa päästy tutkimaan vielä ruumiskalmistojakin harvemmin.

Lappeen Kauskilan ristin originaalin mukaan on tehty korusarja, jota saa Etelä-Karjalan museosta. Kuvassa olevasta alkuperäisestä ristikistä on katkennut yksi ristin sakaroista. Kuva Etelä-Karjalan museo/Seppo Pelkonen.

Lappeen Kauskilan kappelin paikka ja alueelta löytynyt ristimäinen riipus. Kuvat Ville Laakso ja Museovirasto/Leena Tomanterä.

Merkittävän kalmistosta tekee myös sen pitkä käyttöaika. Paikalle on haudattu ajanjaksona, johon liittyy suuria muutoksia haudanneen yhteisön elämässä. Sen aikana väestö kristillistyi ja Viipurin Karjala liittyi läntiseen kulttuuripiiriin. Kappelinmäellä onkin erotettavissa useita uskonnollisia vaikutusaloja. Vanhimmat – esineelliset – hautaukset kuuluvat selvästi esikristilliseen kulttuurivaiheeseen. Keskiajalla Kappelinmäelle haudatut lappeelaiset olivat roomalaiskatolisia ja 1500-luvun jälkipuoliskolla luterilaisia.

¹ Kappelinmäen 1950-luvun tutkimuksista, löytöaineistosta ja sen tulkinnasta ks. Salo 1957; mm. esineistöstä myös Luoto 1996.

² Luulöydöistä mainitsee jo von Knorring (1833: 228) ja kappeliperinteestä Akiander (1868: 470).

³ Ylönen 1976:106–110, 125, 173, 262, 279. Alueen asutuskehityksestä ja seurakunnan synnystä on uusia tulkintoja esittänyt Hiekkänen (2003).

⁴ Ks. Salonen 1999.

⁵ Kappelinmäen uusimpien kenttätutkimusten tärkeimpinä taustavoimina ovat olleet Lappeen kotiseutuyhdistys ja Etelä-Karjalan museo (dosentti Jukka Luoto). Tämän kirjoittaja on johtanut kaivauksia. Kappelinmäen hautatutkimuksista ks. esim. Laakso 2004.

⁶ Kirkon löytymisestä ks. Laakso 2001.

⁷ Hautakivistä kertoo Cederhvarf (1907), kelloista hänen lisäkseen Lindh (1885, 24).

⁸ Kun tässä kirjoituksessa on vertailtu tutkittujen hautojen määrää eri kalmistoissa, ovat mukana myös luovutetun Karjalan kohteet sekä Mikkelin seudun laajat kalmistot Visulahti ja Tuukkala.

Jukka Luoto Luumäki

Salpausselän halkoma Luumäki on tarjonnut erinomaisen asuinympäristön esihistoriallisella ajalla. Pitäjän alueen todettujen kivikautisten asuinpaikkojen määrä nousee toiselle sadalle. Kokonaisuutta täydentävät seitsemän kallio-maalausta ja muutamat rautakautisiksi luonnehditut kohteet. Luumäki on muinaisjäännösten kartoituksen osalta Suomen yksi parhaimmin tutkituista pitäjistä, mikä on pitkälti paikallisten arkeologian harrastajien ansiota. Inventointien tuloksia on täydennetty pienillä kaivauksilla, joten on mahdollista saada varsin hyvä käsitys siitä, minkälainen alueen asutuskehitys on ollut esi- ja varhaishistoriallisella ajalla.

Salpausselän eteläpuolella oli ensin matala merenlahti, myöhemmin järvi, jota on kutsuttu Luumäen varhaisimman nimen mukaan Selänalanjärveksi. Sen historia päättyi järvienlaskuihin 1800-luvulla. Järvellä oli kivikaudella keskeinen asema; liki kaikki Salpausselän eteläpuoliset kivikautiset asuinpaikkalöydöt sijaitsevat tuon nyt jo kadonneen sokkeloisen järven rannoilla tai niiden tuntumassa. Salpausselän pohjoispuolella Kivijärvi on tulvinut päin Salpausselkää ja haudannut alleen merkit varhaisimmasta kivikautisesta asutuksesta.

Selänalan järven äärellä on ollut Suo-Anttilassa Mustaniemen mäntykankaalla kivikautinen leiri. Paikalta teetetty radiohiiliajoitus antoi tulokseksi 7660 eKr. eli asutus on Joutsenon Kuurmanpohjaa nuorempi. Asuinpaikka on vaatimaton: asukkaita on ollut vähän eikä kiinteistä asumuksista ole jälkiä. Paikalta on löydetty paljon luuta, muun muassa suuren sorkkaeläimen luita, mikä kertoo metsästyksestä. Löydöstön valtaosa on kvartsia eikä limsiötä/piitä ole lainkaan. Mustaniemi edustaakin kivikauden kehityksessä toista polvea, joka on sopeutunut elämään tšekäläisissä olosuhteissa kotoisia raaka-aineita hyväksi käyttäen. Kuurmanpohjan asutuksen aikaista asutusta on etsitty Luumäellä Ontelasta, josta löydettiin kivikautisen asutuksen merkkejä. Päivänvaloon ei tullut mitään ajoitettavaa, joten asutuksen ikä jäi avoimeksi.

Kampakeraamisten asuinpaikkojen tutkimukset ovat antaneet tietoja myös varhaisimmasta mesoliittisesta kaudesta. Selänalanjärven äärellä tutkitun Reijonkankaan asuinpaikan läheltä on löydetty toinen esiintymä: Reijonkangas II, josta on löydetty suuren sorkkaeläimen luita. Radiohiiliajoitus vahvistaa löydöt mesoliittiselle ajalle, jolloin Luumäellä on siis pyydetty suuria sorkkaeläimiä, peuroja ja hirviä. Sen puolesta puhuu myös löydetty suuri liuskekärki, jota on käytetty ehkä vipukeihään kärkenä: suuret liuskekärjet kertoivat suurriistan pyynnistä. Niitniemi II-asuinpaikalta on löydetty vielä ajoittamattomia, poltettuja koiran luita. Voisi ajatella, että riistan puutteessa on syöty koiravaljakko. Varhaisia asuinpaikkoja ajoitetaan nykyisin myös

*Luumäki on rikas kivikautisen ajan löydöistä. Maan-
kohoamisen seurauksena kuivaneen Selänalan jär-
ven ympäristössä on useita asuinpaikkoja. Kuva Arto
Hämäläinen 2007.*

kvartsin iskentäteknikan perusteella, jonka mukaan kyseinen asuinpaikka olisi varhainen. Rannasta etäällä oleva asuinpaikka saattaa Ylämaan löytöjen lailla kertoa siitä, että ihmiset ovat hakeutuneet kvartsin lähteille. Sisämaan harjuille ja mäille asettumiseen kannusti myös suurien sorkkaeläinten pyynti.

Hietarannan asuinpaikka

Mesoliittista Suomenselän kulttuuria seuraavasta kampakeramiikan ajasta kertoo Luumäellä kaksi asuinpaikkaa. Hietarannan asuinpaikka sijaitsee Kivijärven luoteiskulmauksessa, lähellä Kymijoen ja Saimaan välistä vesireittiä, Välväylää. Asuinpaikka on Hepolahden pohjukassa Huopaistenvirran koskipaikan tuntumassa. Sitä on tutkittu kaivauksilla ja ajoitettu rannanmuotojen perusteella, joskin oletetun vesirajan alapuolinen löydöstö on problemaattinen. Onko se kulkeutunut rantaveteen vai jatkuiko asuinpaikan käyttö sen jälkeen, kun Saimaa purki vetensä Vuoksen kautta Laatokkaan ja jätti aieman lasku-uomansa latvavedeksi. Oletetun vesirajan alapuolelta on löydetty muun muassa, piikeihäänkärki, joka on voinut tippua metsästyksen yhteydessä rantaveteen.

Hietarannan asuinpaikalta on löydetty vain vähän kiinteitä rakenteita. Yksi niistä oli 140–150 senttimetriä laaja kivetty kuoppaliesi, jota saatettiin käyttää keramiikan valmistukseen. Asuinpaikan keramiikka kuuluu nuorempaan

Luumäen Mustaniemen asuinpaikka kuuluu Etelä-Suomen vanhimpiin. Sen löydöstö kertoo sopeutumisesta kotoisiin oloihin ja raaka-aineisiin. Kuvassa on kivikautinen liesi. Kuva Etelä-Karjalan museo/Jukka Luoto.

Luumäen Ontelan kivilautisen asuinpaikan koetutkimukset. Paikka sijaitsee Val-tatie 6:n vieressä. Se on korkealla Salpausselällä, jossa meri lainehti yli 10 000 vuotta sitten. Sen vuoksi oletettiin, että kyseessä olisi Suomen vanhin asutus. Muun muassa Luumäellä tehdyissä tutkimuksissa kävi myöhemmin ilmi, että kivi-kauden ihminen on asunut muuallakin kuin veden rannalla, joten Ontela on to-dennäköisesti oletettua myöhempi asuinpaikka. Kuva Timo Jussila.

varhaiskampakeramiikkaan (4300 – 4200 eKr). Etelä-Karjalassa harvinais-ta, yhtä varhaista keramiikkaa on löydetty saman vesireitin suusta Rutolan Saksanniemestä. Paikalta on löytynyt vähäinen määrä kuopin koristettua tyy-pillistä kampakeramiikkaa (4200 – 3550 eKr). Hietarannan asbesti-keramiikan paloista useimmat on koristeltu soikein kampaleimoin, jotka tuo-vat mieleen varhaiskampakeramiikan poikkinuoraleimat. Asbestisekoitetta esiintyy myös tyypillisessä kampakeramiikassa.

Löydöstöön sisältyy savi-idolin katkelmaksi tulkittu saven palanen. Vastaa-vat ihmishahmot ovat kampakeraamisilla asuinpaikoilla melko yleisiä. Ne on aina rikottu, mikä kertoo kulttikäytöstä. Savi-idolit liittyvät shamaaniuskoon. Hietarannan aineistossa on myös savikupin katkelmia, jotka on rikottu tar-koituksella. On mahdollista, että kupista on nautittu jotakin kulttimenoihin liitty-vää, esimerkiksi shamaanin verta. Kivikauden uskonnosta kertovat myös kallio-maalaukset, joita Luumäeltä on löydetty yhdeksän. Kalamanniemen maalauksen alta on löydetty kivilautisen kiven katkelma. Maalaukset saattavat olla aivan nykyisen veden pinnassa, jolloin ne olisi maalattu hyvin kuivana ajanjaksona. Ilmeisestikalliomaalaukset ja savi-idolit liittyvät maantieteellisesti ja ajallisesti yh-teen. Maalaukset liitetään usein shamanismin sijasta totemismiin eli uskoon siitä, että ihmisten ja eläinten välillä vallitsee maaginen yhteys.

Uusimman tutkimuksen mukaan piitä, jota tulisi kutsua limsiöksi, esiintyy läpi kivikauden. Hietarannan asuinpaikalla huomattavaa on kvartsin runsaus suhteessa piihin, mikä ei ole ainutlaatuista Etelä-Karjalassa, vaikka suhde on Itä-Suomen asuinpaikoilla yleensä päinvastainen. Hietarannan limsiöstä/piistä kolme on metsästämisestä kertovia nuolen tai keihään kärkiä, jotka on vii-meisteltä itäeurooppalaisella tekniikalla. Kärjet edustavat tyypillisen kampa-keramiikan aikana käytettyä tyyppiä, joka on tunnettu myös varhaiskampa-keramiikan aikana. Yksi kärjistä on suurikokoinen. Vastaavanlainen limsiökärki on löydetty Saaren Kirjavalasta eivätkä kookkaat limsiökärjet ole Suomen itärajan takana harvinaisuuksia. Etelä-Karjalassa pintansa yli retusoidut, molemmista päistä kärkevät limsiönuolenkärjet yleistyvät kivikauden loppupuolella. Limsiölöydökset kertovat, että Hietarannan asuinpaikkaa olisi käytetty noin 4200 eKr.

Hietarannan löytöihin kuuluvat myös kaksi kiilleliuskeesta tehtyä, lovettua, pyöreää kivilevyä. Tulkinnat näistä esineistä vaihtelevat leivän paistinalus-toista linnustuksen apuvälineisiin ja ajanvietepelin nappuloihin. Hietarannan kivilevyt on löydetty muinaisen rannan tuntumasta. Samoin on asian laita muissakin tunnetuissa tapauksissa. Olisiko Hietarannan kiekkoilla yhteys kivilautisiin, linnustuksen apuvälineinä käytettyihin kivi-kielakoihin?

Esineet osoittavat, että Hietarannassa asuttiin vielä tyypillisen kampa-keramiikan aikana. Se on mielenkiintoista, sillä tyypillisen kampakeramiikan väestön ei katsota pohjautuvan varhaiskampakeraamiseen väestöön, vaan sen on päätelty kulkeutuneen idästä länteen. Hietarannassa koristelutekniikka on varhaiskampakeraaminen, mutta kompositio tyypilliseen kampakera-miikkaan kuuluva. Tyypillistä kampakeramiikkaa edeltäviä piirteitä tavataan likimain koko Etelä-Suomen alueelta. Toinen kysymys on pii/limsiön asema. Käsitykseni mukaan Hietarannan limsiökärjet liittyvät tyypilliseen kampa-keramiikkaan, joten ne liittyvät kiinteästi tyyliuunnan ja kulttuurin synty-ongelmaan. Eräs näkemys on, että vaimon valinta oman yhteisön ulkopuo-lelta, on merkinnyt uuden keraamisen perinteen omaksumista. Vierasta al-kuperää oleva limsiö ja meripihka olisivat lahjoja, joita vaihdettiin yhteisöjen välillä liiton solmimisen yhteydessä. Hietarannassa varhaiskampakeraamiseen yhteisöön avioituneet naiset olisivat siten tuonet mukanaan uuden keraamisen perinteen, ja avioliiton solmimisen yhteydessä vaihdettujen lahjojen joukos-sa olisi ollut piinuolenkärkiä tai piiraaka-ainetta. Hietarannan luun katkelmat kertovat, ettei paikalle ole tultu erityisen riistan vuoksi eikä vain joksikin tietyn ajaksi vuotta, jolloin kyseinen saaliseläin olisi ollut helpoin pyytää. Metsästystä on harjoitettu kuivalla maalla (hirvi, teeri) ja järvellä (hylje, ka-lat, kaakkuri). Yllättävin laji on hylje, jonka esiintymisen selittää vesiyhteys Saimaaseen. Majavan runsas esiintyminen ei ole kivikaudella poikkeuksel-lista. Sen arvo riistaeläimenä perustui siitä saatuaan öljyyn, jolla saattoi olla kauppatavaran luonne. Majavia on pyydetty runsaasti jo mesoliittiselta ajal-

ta lähtien. Riistaeläimenä sitä arvostettiin 1700-luvulle asti.

Hietarannan asuinpaikan käyttöaikana vallitsi kuiva ilmasto, joka kuivatti laa-joilla alueilla Suomessa ja Itä-Euroopassa soiden pintakerrokset. Se on näh-tävissä Kivijärveltä tehdyssä siitepölyanalyysistä. Voi olla, että se oli ilmas-ton kylmenemisen ohella yksisyys siihen, miksi kivilautiset ihmiset hakeutui-vat kalastamaan ja pyytämään riistaa Kivijärven Hietarannalle. Sitä ennen he samoilivat metsissä ja metsäjärvillä riistaa ja kasvisravintoa keräillen.

Niitniemi Selänelän järven rannalla

Toinen kampakeraaminen asuinpaikka on Niitniemi muinaisen Selänelän-järven rannalla. Kaivaukset paljastivat paksun kulttuurikerroksen, joka si-sälsi runsaasti keramiikkaa. Se antaa vaikutelman yhtenäisestä asutusvaiheesta: joukossa on tyypilliseen kampakeramiikkaan ja myöhäiskampakeramiikkaan kuuluvia katkelmia. Paikka voidaan ajoittaa 4100–3300 eKr. Niitniemi edustaa vakiintunutta tyypillistä ja myöhäiskampakeraamista kulttuuria.

Niitniemen löydöstö on Hietarantaa monotonisempaa, mutta joukossa on pari erikoista yksityiskohtaa. Pähkinän kuori kertoo kasvisravinnon käytös-tä, josta ei ole muuten säilynyt juurikaan merkkejä. Pähkinän esiintyminen kertoo, että ilmasto oli tuolloin nykyistä leudompi. Toinen erikoinen löytö on purupihka. Kivilautisilta asuinpaikoilta löydetään silloin tällöin pihkaa, jossa on ihmisen hampaan painanteita. Purupihkaa on luonnehdittu kivikauden nautintoaineeksi nykyisen purukumin tapaan. Sillä on ollut toinekin merkitys – pihkan avulla on kiinnitetty kiviteriä varteen. Terät ovat voineet olla ongenkoukkuja, nuolia tai kivi-kielakia. Käsityötä tehneet kivikauden ihmiset jauhoivat suussaan pihkaa siltä varalta, että notkeaa pihkaa tarvittiin avuksi valmistettaessa kivistä, luusta, sarvesta ja puusta työ- ja tarvekaluja.

Ontelan asuinpaikalta löy-dettiin hieno kvartsiveitsi. Kuva Timo Jussila.

Maanviljelyn ensi vaiheet?

Luumäen Kähölästä on löydetty limsiökärki, joka voi avata uusia näköaloja. Se on säle, joille on tyypillistä se että niiden yksi sivu on suora ja toinen kupera siten, että esineen pituussuunnassa kulkee harjanteita. Poikkileikkaus on puolisuunnikkaan muotoinen. Nykyään ollaan sitä mieltä, että kookkaat suiponsoikeat limsiöterät ovat soveltu-mattomia viljan korsien katkaisemiseen, mihin säleet soveltuvat erinomaisesti. Edellytyksenä on se, että esineen alapinta on vailla nyrhintää, esine on tehty leikkaavaksi nyrhimällä se yläpinnan puolelta. Luumäen sirppiä ei ole tutkittu näiden ominaisuuksiensa puolesta, ja sitä on pidetty veitsenä. Esine on löydetty vedestä kuten limsiösirpit yleensäkin.

Kivikautisen viljelyn merkkejä yritettiin löytää Reijonkankaalla asuinpaikalla suoritetuilla kaivauksilla. Paikka osoittautui monessa suhteessa poikkeukselliseksi. Siellä on ollut ilmeisesti suorakulmainen rakennus. Löydetty kertaaminen aines on huomattavalta osalta asbestikeramiikkaa, joskin siihen sisältyy kiistattomia tyypillisen kampakeramiikan paloja. Löydöissä on varhaiskampakeramisia piirteitä. Osa paloista on kuitenkin tekstiilipainanteisia ja periytyy siten kivikauden lopulta tai pronssikaudelta. Yllättävää on kiviesineiden runsaus. Silmiinpistävimpiä ovat neulamaiset liuskenuolenkärjet, jotka voidaan ajoittaa 2900 – 2400 eKr. eli kivikauden lopulle. Nämä löydetty nuolenkärjet eivät puhu maanviljelyskulttuurin omaksumisen puolesta.

Rautakausi

Luumäeltä ei ole löydetty yhtään varmasti rautakaudelle ajoittuvaa esinettä, mutta alueella oletetaan asutun tuolloinkin. Niemenkylässä on uhrikivi, joka on sinällään ajoittamaton, mutta kertoo pakanallisesta viljelystä. Sen luona on suuri viljelyraunio, joka ei osoittanut hautaraunioksi. Niemenkylän viljelyn historiaa on valaistu siitepölyanalyysillä. Ensimmäiset viljelyn merkit ilmaantuvat sen mukaan 1100 eKr. tienoilla. Näin on asian laita useissa Etelä-Karjalan siitepölytutkimuksissa. Joko viljely on ollut hyvin laajaa ja yhtenäistä tai kyseessä on tulkinnallinen erhe.

Varma yhtenäinen viljely alkaa Luumäen Niemenkylässä keskellä rautakautta 600 jKr. ja tällöin viljelykasvina oli muun muassa ruis, jonka määrittely siitepölyanalyysin perusteella on muita viljalajeja helpompaa. Niemenkylä on Luumäen rautakaudesta puhuttaessa hyvin yksin, vaikka harrastajat ovat löytäneet keramiikkaa, joka voidaan varauksellisesti ajoittaa rautakauteen. Löytöpaikkoja ovat Somerharju 1–2, Sokura ja Rantanen sekä muutamat muut. Miltään paikalta ei ole löydetty runsaasti keramiikkaa eikä keramiikkaa, jonka rautakautisuus olisi kiistatta selvää.

Jukka Luoto

Taipalsaari

Taipalsaarta ympäröivät vedet olivat alun perin Pohjanlahteen laskevan vesistön latvavesiä, joiden rannoilla kasvoi sankkaa metsää. Tästä ovat osoituksena rantavesistä löydetty kannokot. Esihistoriallisen ihmisen oleskelusta Taipalsaaren lähivesillä emme tiedä juuri mitään. Kun muualta tiedämme, että kivikauden ihminen pitäytyi pääsääntöisesti vesien ja ennen muuta järvien ja merien rannoilla, on vastaava kehitys todennäköinen myös Taipalsaarella ja Taipalsaaren varhaisimman asutuksen merkit lepäävät siis todennäköisesti Saimaan pohjassa.

Nykyisessä maastossa alkaa näkyä merkkejä vesistöjen varsilla asuneista ihmisistä noin 5000 eKr. Vedenpinta oli suunnilleen nykyisellä korkeudella, lähellä Suursaimaan tasoa. Se käy ilmi Syrjälän suppakuopasta tehdystä paleoekologisesta analyysistä. On siis mahdollista, että ihminen asui seudulla jo aiemmin. Siihen viittaavia merkkejä on kasvistossa ja maaperässä, mutta ne eivät ole yksiselitteisiä. Havainnot kertovat tulipaloista, jotka ovat voineet olla ihmisen toiminnan seurauksien sijasta luonnonilmiöitä poikkeuksellisen kuivana ajanjaksona.

Syrjälässä on pari kivikautista asuinpaikkaa, joiden löydöstössä on mahdollisia merkkejä tuosta varhaisesta asutuksesta. Syrjälää selvempiä varhaisen asutuksen merkit ovat Taipalsaaren Vaaterannan asuinpaikalla. Sieltä, kuten Syrjälästäkin, on löydetty pääasiassa tyypillistä kampakeramiikkaa, mutta Vaaterannan löydöstöön sisältyy myös varhaiskampakeramiikan paloja (5250 – 4200 eKr.). Paikka on kuuluista kivikautisista haudoista. Yhdestä haudasta on saatu radiohiiliajoitus 4850 – 4300 eKr, mikä kertoisi, että paikalla on asuttu ja haudattu vainajia tuntuvasti ennen Saimaan altaan täyttymistä. Luultavasti näyte on sekaantunut ja kertoo vain asumisesta tällä paikalla.

Suursaimaan rantojen asukkaat

Suursaimaan rannat ovat täynnä kivikautisen asutuksen merkkejä. Keskeisiä löytöpaikkoja ovat juuri Vaateranta ja Syrjälä. Käyttöön tuli aikaisemman varhaiskampakeramiikan sijaan tyypillinen kampakeramiikka horisontaalisine koristeluvyöhykkeineen, kampaleimoineen ja kuoppariveineen. Väestöä on ollut paljon. Usein arvellaan Saimaan runsaan hyljekannan houkutelleen ihmisiä, mutta Vaaterannan löytöjen perusteella kala oli keskeisin ravintoaine. Voi olla, että Saimaan altaan täyttyminen, metsiä tuhoava karu ilmasto ja ilmastovaihtelun viileneminen vähensivät ihmisten toimeentulon vaihtoehtoja, jolloin näiden oli hakeuduttava kalarikkaaseen saaristoon.

Vaaterannan hautoja on 31. Kalmisto on Suomen suurimpia kivikautisia kalmistoja. Vainajat on haudattu maakuoppaan, jonka päälle on siroteltu punamultaa, kuten kampakeramisisä kalmistoissa yleensäkin. Haudattujen päät on asetettu länteen tai itään nykyisen ja myös kivikautisen rantalinjan suuntaisesti. Poikkeuksellista kalmistossa on se, että vanhimmaksi luonnehdittu hauta on polttohautaus, vaikka polttohaudat yleistyvät vasta pronssikaudella (1300 – 500 eKr.). Polttohautauksia tunnetaan Euroopan esihistoriasta yhteyksistä, jotka viittaavat yhtä vanhoihin aikoihin kuin Vaaterannan 5800 vuotta vanha hauta. Pääosa radiohiiliajoitetuista haudoista ajoittuu tyypillisen kampakeramiikan aikaan, mutta yksi punamultahaudosta on kivikauden lopulta.

Vainajalle pantiin mukaan esineistöä. Kampakeramikot eivät panneet yleensä hautaan saviastioita, mutta näin on tapahtunut Vaaterannassa. Löydöstöön sisältyy myös meripihkahelmiä ja ulkomaista piitä, jotka kertovat elintason ohella siitä, että väestö on pitänyt yhteyksiä Venäjälle (pii) ja Baltiaan (meripihka). Liuserengas on kotimaassa valmistettu. Niitä on löydetty Euraasian kivikauden haudoista Baikal-järven ympäristöä myöten. Renkailla on koristettu hiuksia ja puvun rintamuksia.

Yhden vainajan lonkkaluuhun oli pistetty pii/limsiökärki, johon hän lienee kuollut. Itä-Suomen tyypillisen kampakeramiikan asuinpaikoilta on löydetty runsaasti piitä/limsiötä. Sen on epäilty olevan peräisin Valdailta, mutta raaka-ainetta on ollut saatavissa myös Ääniseltä. Syrjälän asutuksen yhteydestä Saikkolan ja Laukniemen kylien rajalta on löydetty tyypillisen kampakeramiikan asuinpaikalta 800 g:n painoisen piilöydöstön joukosta viitisen senttiä pitkä eläinhahmo. Se on iskemällä muotoiltu sivukuva karhusta, koirasta tai ahmasta. Ihmis- tai eläinaiheet limsiöfiguurit ovat Suomessa harvinaisia. Ne ovat luontaisia Venäjän kivikaudelle ja voi olla, että esine on tuotu sieltä valmiina.

Taipalsaaren Syrjälästä löydetty sympaattinen piinalle on noin 6000 vuotta vanha. Se on ajoitettu ajalle noin 4000 eKr. Kuva Etelä-Karjalan museo.

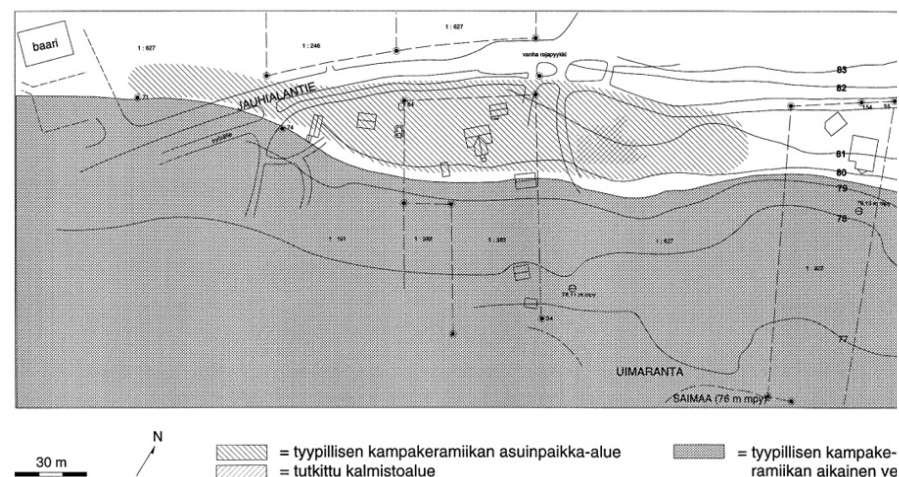
Suursaimaa-vaiheeseen liittyy tyypillisen kampakeramiikan ohella kalliotaide. Taipalsaareltä on löydetty Valkeissaaren, Turasalojen, Kannuksen linnavuoren ja Lintuinvuoren maalaukset. Valkeissaaren maalauksen juurelta on löydetty varhaismetallikautista tekstiilikeramiikkaa. Myöhemmät tutkimukset ovat osoittaneet, että keramiikka on peräisin juuri tältä paikalta, eikä ole joutunut sinne satunnaisesti. Punamultahautausten teko ja kalliomaalausperinne näytävät jatkuvan kivikauden loppuun.

Vuoksen puhkeamisen jälkeen Vaaterannan asutus jatkuu senkin jälkeen, kun veden pinta laski nykyiselle korkeudelleen. Tyypillistä kampakeramiikkaa seuraa myöhäiskampakeramiikka, jossa hallitsevana koriste-elementtinä ovat kuopat. Piirre on selvästi havaittavissa Syrjälässä. Kampakeramiikan jälkeen hallitseviksi jäävät tekstiili(painanteinen) keramiikka ja asbesti (sekoitettu) keramiikka.

Vaaterannan lisäksi tekstiilikeramiikkaa on löydetty Valkeissaaresta, Jauhialan tien varresta ja Kilpiänsaaren Ketveleestä. Myöhäistä asbestikeramiikkaa on tullut päivänvaloon Vaaterannan ja Syrjälän asuinpaikoilta.

Viime aikoina on tullut tavaksi puhua varhaisesta metallikaudesta (1300 eKr.–500 jKr.). On ilmeistä, että osa edellä mainittujen asuinpaikkojen löydöstöstä on siltä ajalta. Esimerkiksi Jauhialan tienvarren keramiikka löytyi Saimaan ylintä rantaa alemmalta tasolta ja Valkeissaaren keramiikkaa on pidetty metallikautisena. Vaaterannan asbestikeramiikka kuuluu Luukonsaaren ryhmään, joka on ajoitettu esiroomalaiselle rautakaudelle (500–0 eKr.)

Taipalsaaren Vaaterannan kalmisto sijaitsee Saimaan pohjoisrannalla. Kalmisto on yksi Suomen suurimmista kivikautisista kalmistoista. Alueella on nykyisin uimaranta ja pientaloalue. Piirroksat Museovirasto.

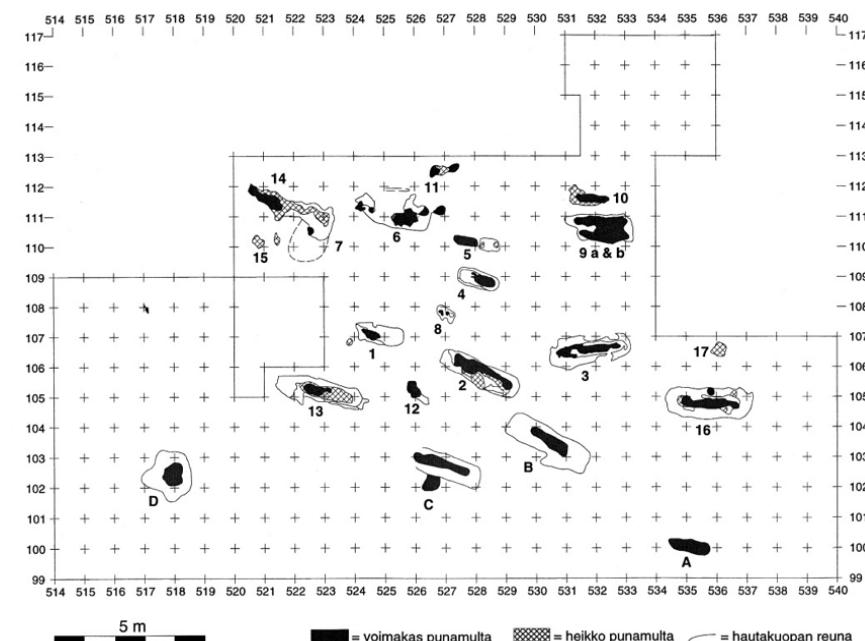

Varhaismetallikaudessa on raaka-aineen lisäksi uutta myös hautamuoto. Suomen rannikoilla vainajat haudattiin kivistä ladottuihin hiidenkiukaisiin. Sen itäsuomalainen variantti, lapinraunio, ei ole yhtä monumentaalinen eikä sen ikä-asema ole yhtä selvä. Taipalsaareltä tunnetaan yksi lapinraunio sekä useita useita raunioita ja raunioryhmiä, joista Kurenniemen ja Virranniemen “kalmistot” ovat tunnetuimmat. Niiden kalmistoluonne on epävarma. Vain Kirjamoinniemen rakennelma täyttää lapinraunio kriteerit. Sekin on ajoittamaton, mutta lienee varhaismetallikautinen. Kivikauden lopun ja varhaismetallikauden löydöstöä tarkasteltaessa vaikutelmaksi jää se, että asutus on Vuoksen puhkeamisen jälkeen ohentunut tai hajonnut. Vanhempi rautakausi (0–500 jKr.) on koko maakunnassa musta aukko.

Rautakauden ihmisten elämää

Syrjälän vanhimmat viljan siitepölyt ovat pronssikaudelta (1200 eKr.), mutta seuraavat vasta aivan varhaismetallikauden lopulta (400 jKr.). Myös sen jälkeen on jälleen jäänteitä ihmisten toiminnasta Taipalsaarella, vaikka nuoremman rautakauden ajalta (500–1300 jKr.) havainnot jäävät niukoiksi ja hajanaisiksi.

Vaaterannan asuinpaikalta on radiohiiliajoitus 670–960 jKr., vaikka löydöstössä ei ole mitään rautakauteen viittaavaa. Ilmeisesti osa väestöstä kalasteli ja keräili elintarpeita edelleen rantahietikoilla asuen, kun toisaalla viljeltiin peltoja.

Kiinteästä asutuksesta kertovat yleensä rautakautiset haudat ja kalmistot, joita on löydetty Taipalsaareltä kaksi: Vammonniemi ja Mammonniemi. Näistä eri puolilta pitäjää olevista kalmistoista on löydetty viikinkiajalle ajoitettua esineistöä, mutta ei asutuspaikkoja. Kattelussaaren Sikosalosta on löydetty kaksi enkolpiorannerengasta, jotka ajoittuvat rautakauden loppuun. Esine-muoto on levinnyt mielenkiintoisella tavalla Etelä-Karjalaan, sillä renkaita on tavattu myös Lemiltä ja Uukuniemeltä. Muoto periytyy viikinkien kulttuurista, mutta kyseinen sisältä onntto tyyppi on kotoisin Laatokalta. Löytöpaikka on luonnehdittu kätöksiksi tai uhriksi, mutta se sopisi kyläkalmistoksi. Paikan kasvillisuus on mielenkiintoinen; siellä kasvaa jalojen lehtipuiden katveessa muun muassa tummaa tulikukkaa. Se on ollut myös pitkään asuttu, joskaan asiakirjalähteet eivät ulotu vuosisatojen taakse. Paakkolan kylästä on löydetty pitäjän ainoa tunnettu uhrikivi. Se on pellon rajalla, läheltä asuinrakennusta – vaikutelmaksi siis jää, että uhrikivellä ja nykyisellä asutuksella on historiallinen yhteys.

Taipalsaari tunnetaan muinaislinnoistaan. Kannuksen muinaislinna on luonnonmuodostuma, johon on tehty kivikautinen kalliomaalaus. Vastaava yhdistelmä tunnetaan esimerkiksi Lemmin Linnasaaresta. Ei tiedetä, ovatko maalarit mieltäneet kalliit muinaislinnaksi. He eivät kuitenkaan ole asuneet linnoissa eivätkä ole varustaneet niitä vihollisen varalta. Ruusin Turasalossa on muinaislinna, jossa on ihmisten tekemiä kivivalleja. Tutkimattomana se on ajoittamatta. Kuivaketveleen muinaislinnalla on tehty kaivauksia. Mäen laki

Taipalsaareltä Valkeisaaresta löydettiin Saimaan alueen ensimmäinen kalliomaalaus. Sittemmin kalliotaide on löytynyt lisää. Timo Miettinen on hahmotellut Turasalon hirveä ja ihmistä esittävät maalaukset. Piirros Timo Miettinen.

Kuivaketveleen muinaislinnalta avautuva maisema koilliseen. Kuva Timo Jussila.

soveltuisi pysyvään asutukseen, mutta merkit siitä ovat vähäisiä. Linnan puolustus on turvattu kivivallituksella, jonka alta löytyneestä hiilestä tehty radiohiiliajoitus antoi tulokseksi 890–1030 jKr. Linnaa on käytetty samaan aikaan, kun Vammonniemeen ja Mammonniemeen on haudattu vainajia. Linnan käyttö on arvoitus, sillä pitäjän rautakautiset löydöt ovat hajallaan ja siksi niukat, että on vaikea kuvitella väestön yhteistoimin asettuneen puolustusasemiin Kuivaketveleen vuorella.

Rautakauden jälkeen

Rautakauden jälkeiset vuosisadat, keskiaika 1300–1500, uusi aika 1500–1800 ja jopa uusin aika 1800–2007, ovat nekin tuoneet päivänvaloon arkeologisia löytöjä, joilla ei kuitenkaan ole merkitystä asutusvaiheiden selvittelyn kannalta. Sotaisista tapahtumista Taipalsaarella kertovat ratsumiehen jalustin Heikkolasta ja kaksitykin kuulaa Muukkolasta, mutta historia ei tunne Taipalsaarella käytyjä taisteluja. Kustaan sodan ajalta 1700-luvun lopulta on tieto, että venäläiset siirsivät tykkejä Lappeenrannasta Taipalsaarelle. Onkohan niillä myös ammuttu?

Taipalsaari käsitti alun perin Lappeen kihlakunnan pohjois-puoliset alueet Joutsenoa ja Mäntyharjua myöten. Vaikutelmaksi jää, että ensin on muodostettu Lappeen kihlakunnan ydinalueesta Lappeen pitäjä ja sitten kirjattu loput kihlakunnasta Taipalsaaren pitäjään. Pitäjän alkuperää on selvitelty Taipalsaaren entisen rovastin pappilan alueella. Pappila oli kuninkaan-kartanona jo ennen Kustaa Vaasan aikaa. Siitä tehtiin vuonna 1546 nimis-

miehen kartano ja vuonna 1571 pappila. Rakennuksen korjaustöihin liittyvistä maakasoista on löytynyt ruotsalainen kuparinen hopeaäyri vuodelta 1689 sekä pieni pronssinen sinettileimasin, jonka pintaan on kaiverrettu vaakuna ja sen keskelle tähti. Vaakunan sivuilla on pyöreät syvennykset ja päällä joitain tunnistamattomia merkkejä. Taipalsaaren ensimmäiset papit ovat käyttäneet tällaista sinettiä. Voi olla, että asiakirjoista löytyy vielä sinettileimasinta käyttänyt paikallinen merkkihenkilö. Muuta tutkimuksissa ei löytynyt, mitä selittää se, että kuninkaankartanoita ei perustettu aina vanhan asutuksen yhteyteen vaan niittymaille, jossa oli tilaa pellonraivaukselle. Kuninkaankartano olisi siis aikanaan tehty luonnonympäristöön ja siksi varhainen läydöstö on niin vähäistä kuin se on.

Jukka Luoto Lemi

Lemillä on tehty vain vähän arkeologisia kenttätöitä, minkä vuoksi löytöjä on suhteellisen vähän. Ensimmäiset niistä ovat kuitenkin sadan vuoden takaa, jolloin B. Cederhvarf inventoi Lemin muinaisjäännöksiä. Hän luetteli koko joukon irtaimia esineitä, joita olivat Kansallismuseoon toimittaneet useat asianharrastajat:

- Korvakkeellinen, suippopäinen, nelikulmaisella varsireiällä varustettu kiviase Kärmenniemen kylästä.
- Luontainen, pitkäkäs, nelitahoinen kivi, mahdollisesti aseaineeksi aiottu Ahtialan kylästä.
- Tasa- ja kourutaltaksi hiottu ase Pöllölän kylästä.
- Oikokirves, varrelta latteanpyöreä, Uiminniemen kylästä.
- Taltan teräkatkelma Suomalaisen kylästä luultavasti Juvolan kylästä vedetystä sorasta.
- Piinpalanen.
- Värttinänpyörä Pöllölän kylästä.
- Korutaltoa.
- Taltan teräkatkelma.
- Tasa- ja kourutaltoa.
- Keihään terä.
- Reiällinen kivi, mahdollisesti verkonpaino Ukonniemestä.

Moni edellä luetelluista esineistä on luonteeltaan epämääräinen ja lähes kaikkien tarkkaa löytöpaikkaa ei tiedetä. Huomio luettelossa kiintyy korvakenuijaksi mainittuun aseeseen, joka on pehmeää vuolukiveä ja jo sen vuoksi varsinaiseksi aseeksi tai työkaluksi kelpaamaton. Alun perin sivu-ulokkeilla varustetut reiälliset kaksikärkiset aseet olivat hakkua muistuttavia. Lemin hakun kaltaiset säännöllisesti hiotut, vain vaivoin hakkua muistuttavat esineet on ajoitettu kivikauden loppuun tai jopa pronssikaudelle. Niillä on ollut mer-

kitystä statuksen antajana ja mahdollisesti kultissa. Ne lähestyvät muodoltaan ja idealtaan vasarakirveitä, jotka muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ovat tuntemattomia koko Karjalan alueelta. Kokonaisuutena esineistö antaa viitteitä siitä, että Lemi olisi ollut kivikaudella hyvin tiheään asuttua aluetta. Pitäjän sijoittuminen Saimaan ja Kivijärven rannoille tukee olettamusta.

Kiinteitä muinaisjäännöksiä on kirjattu Lemiltä vähän, kuten oheisesta taulukosta ilmenee.

Pölniemi	kivikautinen	asuinpaikka	kampakeramiikkaa
Tuhkaniemi	kivikautinen	asuinpaikka	
Kotakangas	kivikautinen	asuinpaikka	kampakeramiikkaa
Ruominkapia	kivi- pronssik.	taide, muistom.	hirviä, veneitä, ihmisiä, lintu?
Uiminniemi, Linnasaari	kivi- pronssik.	taide, muistom.	Pää alaspäin kuvattu ihminen ja epämääräisiä väriläikkä
Uiminniemi, Ilmuksenvuori	kivi- pronssik.	taide, muistom.	Adorantti nainen (katkelma) ja muita kuvioita
Uiminniemi, Haukkasaari	kivi- pronssik.	taide, muistom.	Käden jälki ja hirvi?
Venäjänniemi	kivi- pronssik.	taide, muistom.	kämmenkuvioita, ihmis- ja vene kuvia
Keskitalo	rautakausi ?	kulttipaikat	15 kupin uhrikivi
Nuorajärvi w	kivikautinen	asuinpaikka	
Uiminniemi, Saira	kivikautinen	ja historiallinen	asuinpaikka
Uiminniemi, Ojansuu	kivikautinen	asuinpaikka	
Uiminniemi, Venäinniemi	kivikautinen	asuinpaikka	
Suomalaisen kylä, Arkaissaari	kivikautinen	asuinpaikka	
Uiminniemi, Härönniemi	kivikautinen	asuinpaikka	
Suoniala, Työsaari	kivikautinen	irtolöytö ja kalliomaalaus?	
Suoniala, Ketvene	kivikautinen	asuinpaikka	

Saimaan rannat eivät ilmeisesti ole kiinnostaneet kivikautisia lemiläisiä, sillä pitäjästä tunnetaan vain yksi asuinpaikka Nuorajärveltä. Paikalta on löytynyt vain kvartsia, mutta löytökorkeus viittaa Saimaan ylimpään rantaan eli asuinpaikka on todennäköisesti tyypillisen kampakeramiikan (4200–3600 eKr.) aikainen. Saman ikäisiä ovat Kivijärven rantamilta tavatut asuinpaikat: tyypillistä kampakeramiikkaa on löydetty kahdelta asuinpaikalta. Ne kietoutuvat läheisesti kalliomaalauksiin, vaikka ei voida väittää kalliomaalauksen tekijöiden asuneen juuri yhdellä ja tietyllä asuinpaikalla. Kuva-aiheet ovat täälläkin ihmisiä, yksiselkeä mieshahmo ja yksi nainen, veneitä ja nelijalkaista suurriistaa. Ruominkapian maalauksessa on perhosmainen kuvio, jolle on löytynyt vastine Lena-joelta Siperiasta.

Lemi oli ennen Vuoksen puhkeamista merkittävän reitin varrella. Väliväylä sekä yhdisti Saimaan Kymijoen vesistöön että toimi Saimaan lasku-uomana. Kivijärvi oli osa tätä kulkureittiä. Kuva Arto Hämäläinen 2007.

Ruominkapian kalliomaalaus sijaitsee Väliväylän tuntumassa. Kalliomaalauksen keskeisestä kentästä voi tunnistaa hahmoja. Kuvat Etelä-Karjalan museo.

Kalliomaalausten ja asuinpaikkojen korkeusasema on mielenkiintoinen. Useat löydöt on kerätty rantavedestä ja alimmat maalaukset ovat nekin aivan veden pinnan tasolla. Veden pinta on siten noussut joskus kivikauden jälkeen ja peittänyt alleen kivikautisia asuinpaikkoja. Lopulta se on tullut kalliomaalausten tasolle. Tapahtuma-ajankohta ei ole helposti todettavissa. Lahna-järven Kivijärvestä erottavalta kannakselta on tehty siitepölyanalyysi, jonka mukaan paikalla on ollut kaksi kosteaa suovaihetta ja niiden välinen kuiva vaihe, jolloin paikalla on kasvanut kuivalla alustalla viihtyviä saroja ja jopa puita. Kivijärven historiasta ei ole vielä saatu selkeää kuvaa. Näyttää siltä, että kuiva kausisattuu kalliomaalausten aikaan. On ilmeistä, ettei Lemin kalliomaalauksia ole tehty ratkaisevasti eri aikaan kuin vastaavia maalauksia Saimaalla. Näillä perusteilla voi olettaa, että niin Lemin kivikautiset asuinpaikat kuin kalliomaalaukset periytyisivät ajalta ennen Suursaimaan vesien purkautumista Kärenlammen kautta Kymijoen vesistöön eli aikaan ennen 4200 eKr. Ei ole mahdotonta, etteivät jotkut Lemiltä löydetyistä kivikautisista asuinpaikoista ajoittuisi vasta pronssikaudelle.

Lemin kivikauden löydöistä vähäisimpiä on Suonialan Työsaaren rantavedestä löydetty meripihkan pala. Sen ranta-asema on samanlainen kuin Lemin muidenkin asuinpaikkojen. Mielenkiintoiseksi sen tekevät paikalla olevat merkit rantakallioon tehdystä kalliomaalauksesta. Onhan kivikauden ihminen uherrannut pieniä meripihkakuvioita Ristiinan Astuvansalmen maalauksen kohdallekin veteen. Olisiko tässä saman tavan eteläkarjalainen heijastuma?

Metallikausi

Urolan Keskitalon maalla maantien tuntumassa ja kylätien varressa on komean maakiven yläpinnalla 15 uhrikuoppaa. Kiven asema keskellä viljelymaisemaa on uhrikiville luonteenomainen. Periaatteessa kivi on ajoittamaton. Sen sijainti viljelymaiseman keskellä puhuu tietenkin sen puolesta, ettei se periydy kivikautisesta kulttuurista. Näin on Suomessa yleisesti oletettu. Se että uhrikivet liittyvät pakanalliseen hedelmällisyysmagiaan, puhuu kivien korkean iän puolesta.

Kautta maailman uhrikiviä on selitetty yhdistämällä ne primitiiviseen kaskiviljelyyn ja istutuskepin käyttöön. Kuopat kuvasivat kaivinkepillä tehtyjä kuoppia, joihin kylväminen tapahtui. Luonnonkansat näkevät läheisen yhteyden kylvön ja seksuaaliaktin välillä. Kuoppien tekeminen avaa tien maan hedelmälliseen kohtuun ja rasvan tai jyvien sijoittaminen kuoppaan symbolisoi viljan kylvämistä maahan. Kuopat, siis istutuskuoppien jäljitelmät, ovat samalla hedelmällisyyden merkkejä. Viittaus primitiiviseen kaskikulttuuriin on mielenkiintoinen. Sen mukaan uhrikuopat periytyisivät nykyistä peltoviljelyä ja kyläasutusta edeltävältä viljelykaudelta eli Suomessa juuri rautakaudelta. Kysymys on kuitenkin globaalisenä ilmiönä monivivahteinen.

Useassa Etelä-Karjalan kunnassa on vain yksi uhrikivi, mikä kertoo sen mahdollisesta kylää laajemmalle ulottuneesta vaikutuksesta. Jos Urolassa on edistetty hyvinvointia uhrikivellä, miksi naapurikylän ihmisillä ei ole ollut tarvetta siihen. Voisi ajatella, että kyseessä on laajemman yhteisön kulttipaikka ja että noita tuolla paikalla käyviä kyliä, taloja, sukuja tai perheitä olisi yhtä monta kuin kuoppia. Kullakin pienyhteisöllä olisi näin ollen oma kuoppansa. Lemin ainoa rautakautinen esinelöytö on Hyvärilän enkolpiorannerengas. Se on samanlainen kuin Taipalsaaren Sikosalosta ja Uukuniemen Papinniimestä löydetty. Rengas löytyi vuonna 1938 Hyvärilän kylästä Soinisen palstalta Pienen Kivijärven rantapeltoa raivattaessa. Lemin rautakauden vähäiset tiedot viittaavat yhteyksiin Laatokan Karjalaan. Enkolpiorengas ovat syntyneet siellä Skandinaviasta saatujen vaikutteiden alaisina. Ne ajoittuvat puolikristillisinä esineinä rautakauden loppuun, ehkä jo vuoden 1000 tienoille.

Jukka Luoto SAVITAIPALE

Saimaa purki vetensä alun pitäen Pohjanlahteen. Vähitellen vedet alkoivat kerääntyä Salpausselkiä vasten, ja vesistö etsi uusia purkautumisväyliä etelämpää. Yksi lyhytaikainen väylä johti Savitaipaleen Lavikanlahdelta Kivijärvelle ja edelleen Itämereen. Samaan vesistöön kuului nykyinen Jäkäläjärvi, jonka rannoilta on löydetty Savitaipaleen varhaisin kivikautinen esine ja asuinpaikka. Paikalta löytynyt kivikirves on mesoliittiselle Suomusjärven kulttuurille ominainen poikkiteräinen kirves, jota on käytetty puun veistämiseen, mutta kuokan tapaan. Jäkäläjärveen pistäytyvä Sokurniemi sopii hiekkaperäisenä hyvin kivikautiseksi asuinpaikaksi. Sokurniemen pelloilta on löytynyt asuinpaikasta kertovia kvartseja. Ne ovat Saimaan edellä mainitun varhaisen uoman kuivumisen jälkeiseltä ajalta (7000 – 5100 eKr). Paikka on yksi maakunnan vanhimista asuinpaikoista.

Jäkäläjärven rannoilta on löydetty myös vesipähkinän kuoria. Vesipähkinä elää vedessä ja sen hedelmät (pähkinät) sisältävät runsaasti tärkkelystä. Se viihtyy vain lämpimässä ja makeassa vedessä. Sittenmin Itämeren ympäris-

töstä hävinnyt vesipähkinä oli levinnyt laajalle, ja ihminen käytti sitä ravinokseen. Laji hävisi, kun siirryttiin nykyiseen kylmään ja kosteaan ilmastovaiheeseen varhaisella metallikaudella, sillä myös vedet kylmenivät. Etelä-Karjalasta vesipähkinää on löydetty ennen muuta Savitaipaleelta, Jäkäläjärven lisäksi Riilahden suosta. On hyvin luultavaa, että kivikautinen ihminen on löytänyt tiensä Jäkäläjärven rannoille juuri siksi, että järvellä kasvoi vesipähkinää. Ravinnoksi käytettiin myös muiden lajien juuria ja lehtiversoja.

Jäkäläjärvi on tullut arkeologien tietoisuuteen toisellakin tavalla. Jäkäläjärven Ruuniemessä on kalliomaalaus, jossa on noin puoli metriä pitkä punavärillä pystysuoraan kalliuseinämään tehty hahmo, jonka tunnistaa kädet levällään ja haara-asennossa seisovaksi ihmishahmoksi. Kyseessä on Savitaipaleen ainoa kalliomaalaus. Vahva perimätieto Luotolahdenvuoren kalliomaalauksesta ei ole osoittautunut oikeaksi. Ruusniemen kalliomaalaus on Suomen kalliomaalauskeskittymän ytimessä, Etelä-Saimaan ja Kymenlaakson alueella. On ilmeistä, että täkäläinen kivikautinen väestö on noudattanut muista alueista poikkeavaa kulttia, mikä edellytti punavärimaalauksen tekemistä laskevan auringon valaisemiin jyrkkiin rantakallioihin. Ne saattavat liittyä hirvenpyynnin yhteydessä järjestettyyn vuodenaikajuhlaan tai shamaanismukseen. Maalauksia on vaikea ajoittaa: yleensä ne ajoitetaan tyypillisen kampakeramiikan aikaan (4200 – 3550 eKr.), mutta maalauksia esiintyy jo aikaisemmin ja vasta rautakausi (500 eKr.) päätti niiden ajan. Jäkäläjärven löydöt antaisivat syyn arvioida tätä maalausten ikää toisin eli ainakin vähän varhaisemmaksi.

Savitapaleen Rajalamminsuu – kivikautinen kylä

Kivikautisia muinaisjäännöksiä ja esineitä löytyy koko Savitaipaleen pitäjän alueelta. Havaitut asuinpaikat keskittyvät voimakkaasti muinaisen Saimaan rannalle eli Kuolimon etelärannikolle. Savitaipaleen Peltoinlahden Tölskin tilalta on löydetty peltomaan alta sittemmin hukkaan joutuneita verkon jäännöksiä. Tiedot ja löytöpaikalla tehdyt selvitykset viittaavat kivikauteen, mutta tarkkaa löytöpaikkaa ei voitu määrittellä.

Poikkeuksellisen mielenkiintoinen on Peltoinlahden verkkolöydön luota rantavyöhykkeeltä tavattu asuinpaikkakeskittymä. Kyseessä on Rajalamminsuoksi kutsuttu muinaisen Saimaan laguunimainen lahti, jonka rannoilta on löydetty kahdeksan asuinpaikkaa ja/tai asuinuoppaa. Asuinpaikat ajoittuvat rannansiirtymän perusteella 3800 – 2800 eKr. eli Saimaan ylimmästä vaiheesta kampakeramisen kauden loppuun.

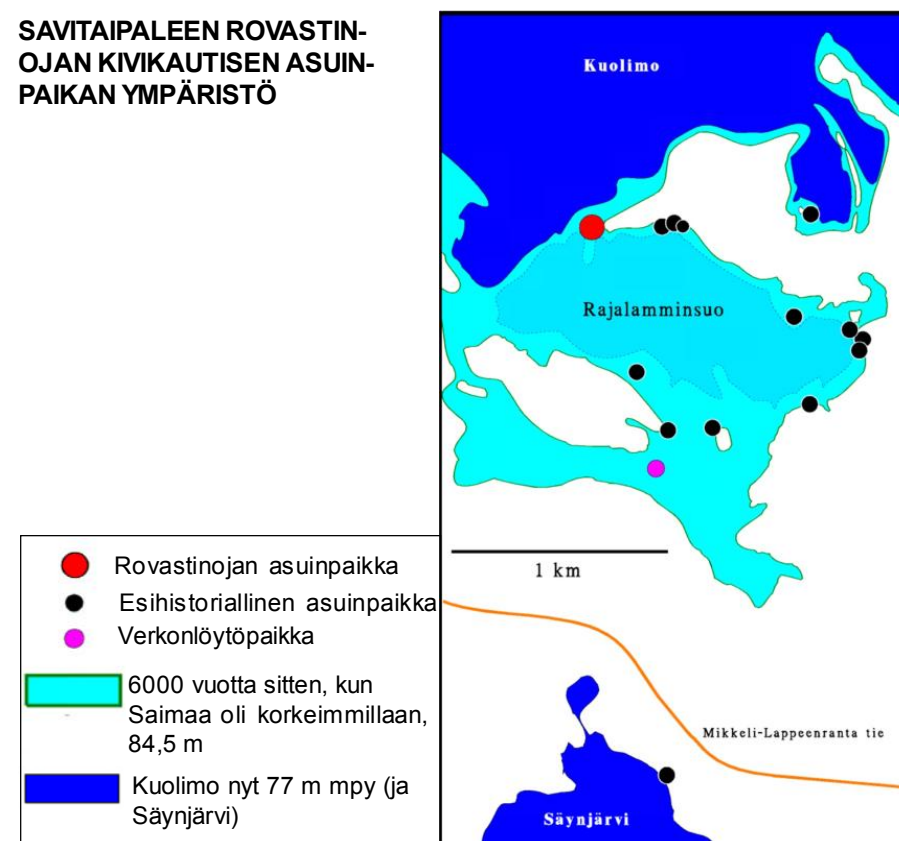
Tyypillisen kampakeramiikan (4200 – 3550 eKr.) asema on Rajalamminsuon asuinpaikoilla hallitseva, mutta joukossa on esineitä, jotka voidaan yhdistää myöhäiskampakeramiikkaan, kuten Uskelan tyyliin (3700 – 3300 eKr.)

ja Kierikin tyyppin asbesti(sekoitteeseen) keramiikkaan (3600 – 3000 eKr.) Yleisestä kuvasta poikkeavat Kammarlahden löydöt, jotka voivat olla varhaismetallikautisia. Täältä on löydetty asuinpaikan lisäksi sorkkaeläinten pyyntikuoppia. Rajalamminsuolta on myös keramiikkaa, joka näyttää olevan tekstiilikeramiikkaa (1900 – 500 eKr.) tai länsisuomalaista nuorakeramiikkaa (3200 – 2900 eKr.). Kaiken kaikkiaan löydöt kattavat saman ajanjakson, joka näytti todennäköiseltä asuinajalta rannansiirtymistä tarkastelemalla. Lisäksi on heikkoja viitteitä asutuksen jatkumisesta pitempään.

Paikalta tehty siitepölyanalyysi osoittautui tuloksiltaan niukaksi. Vetäytyvä Saimaa on luonut laajoja rantaniittyjä, joiden kasvillisuus on hyvin samantainen kuin ihmisen oletetun pihapiirin lajisto. Yllättävää on, että ruis ilmaantuu jo vuoden 500 eKr. tienoilla, sillä mitään näin nuorta ei tullut kaivauksissa esiin ja ympäristö on viljelevälle asutukselle karu. Aina on myös otettava huomioon kaskeamisen mahdollisuus.

Rovastinojan asuinpaikka sijaitsee laguunimaisen lahden niemen kärjessä. Aluetta hallitsee laaja asumuspainanne (20x16 metriä). Asuinpaikka on ollut laaja, sillä noin 30 metrin päässä painanteesta on löydetty kivikautista keramiikkaa ja toinen asumuspainanne. Se on edellistä matalampi ja erottuu vain maastossa. Rakenteellisesti se on mielenkiintoinen: se muodostuu kah-

SAVITAIPALEEN ROVASTINOJAN KIVIKAUTISEN ASUINPAIKAN YMPÄRISTÖ

desta vastakkain olleen kodan pohjasta. Iso asuinpainanne sijaitsee muinaisrantatörmän äärellä. Vesi on huuhtonut sen kohdalla esiin noin puolen metrin syvyydellä olevan harjusorakon. Sorakerros on kaivettu pois ja kasattu valliksi, kun paikalle on rakennettu asumus. Vallin korkeus on vajaa puoli metriä ja lattian pinta on keskeltä noin kymmenen senttiä laitoja syvemmällä. Kyseessä on ollut pohjakaavaltaan nelikulmainen rakennelma, jota on tuettu vaakasuoraan asetetuin hirsin. Sama piirre on voitu todeta useastakin kivikautisesta kuoppa-asunnosta. Tosin jäännökset ovat poikkeuksetta pohjakaavaltaan pyöreitä tai soikeita. Seinien rakenteesta ei saatu kaivauksissa enempää tietoa eikä löydetystä hiilestä ei ole tehty radiohiiliajoitusta tai puulajimääritystä.

Toistaiseksi ei ole tullut päivänvaloon mitään sellaista, joka kertoisi ihmisen asti täällä vielä rautakaudella (500 eKr. – 1300 jKr.).

Elämää kivikauden jälkeen

Koko maakunnan kannalta merkittävä on kysymys asutuksen myöhemmistä vaiheista. Noin 500 eKr. alkaneen ja vuoden 1320 jKr. tienoille jatkuneen rautakauden löydöstöä ei ole maakunnasta kovin paljoa tavattu. On todennäköistä, että siirtyminen viljelevään talouteen on muuttanut asutus-

Rovastinojan asuinpaikalla sijainneesta kodasta on tehty ennallistus, jossa voi saada tuntumaa kivikautiseen asumiseen ja elämään. Kuva Risto Järvisalo.

kuvaa niin paljon, ettei arkeologinen tutkimus ole kyennyt sitä löytämään. Lähinnä voitaisiin ajatella, että maanviljelijät ovat kaikonneet pitäjän alueelta. Aivan asumaton Savitaipale ei kuitenkaan ole ollut rautakaudellakaan. Siitä kertoo Keskituvan viikinkiaikainen aarrelöytö rautakauden lopulta. Sen nuorin raha on lyöty vuonna 976 jKr. Se, että erämaaksi luonnehdittavan järven rantaan on uhrattu rannerenkaita ja arabialaisia rahoja käsittävä hopea-aarre, kertoo huomattavan varallisuuden ohella sen, ettemme tiedä Savitaipaleen rautakautisesta asutuksesta juuri mitään. Täällä on asunut rikkaita ihmisiä, mutta missä.

Savitaipaleen Lantasta on kuitenkin löydetty uhrikivi. Uhrikivet liitetään talonpoikaiseen hedelmällisyysmagiaan. Pakanalliset käsitykset säilyivät pitkään keskiajalle ja jopa uudelle ajalle saakka. Uhrikivi ei kuitenkaan ole välttämättä osoitus rautakautisen kylän taitalon olemassaolosta. Muita myöhäisiä löytöjä ovat:

- Savitaipale, Välijoki, Jäkälä, Hatinen, Pronssinen rengaskoru. Vielä 1800-luvulla naisen kansanpukuun kuulunut vyön koristus.
- Savitaipale, Kunttula, Lahoniemi, Puinen verkon kohon puolikas. Esine on löydetty suosta, josta on löydetty myös veneen jäännökset. Kyseessä on ilmetysti Pieni-Pelätty järven rannalla ollut venevalkama. Veneen ja verkonkohon löytyminen rannasta erillään olevasta suosta selittynee järvien laskulla.
- Paukkulan Hangassillanmäki, Kivestä ladottuja röykkiöitä. Luultavasti kaskiraunioita.
- Kunttula, Kiviladelmä. Se on tulkittu jatulintarhaksi, vaikka sillä ei ole latomukselle luonteenomaista rakennetta.

Siitepölynäytteen otto on tarkkaa työtä. Kuvassa Joensuun yliopiston tutkimusryhmä Rajalamminsuolla. Kuva Pertti Jurvanen.

Eero Inkilän Savitaipaleelta löytämä pronssinen ratasriipus. Saman tyyppiset riipukset kuuluivat vielä 1800-luvulla naisen puvun osana kannettuun neulokkoon. Kuva Etelä-Karjalan museo/Seppo Pelkonen.

Kivikautta myöhemmät löydökset antavat hyvin hajanaisen kuvan asutuksesta. Ilman niitäkin on selvää, ettei ihminen ole kivikauden jälkeen muuttanut pois. Hän on sen sijaan muuttanut elintapaansa luultavasti siten, että kaskeaminen on korvannut ravinnonhankinnassa harvenneiden riistakantojen aiheuttamat menetykset. Ilmaston kylmeneminen rautakaudelle tultaessa on pakottanut ihmisen luopumaan luonnonläheisestä elämäntavasta ja edellyttänyt kiinteää asutusta.

Savitaipaleen varhainen asutus ei ole aina ollut harmaata mökissä asumista ja kaskisavujen sytyttelyä. Kustaa Banér lähti 26.11.1571 joukkoineen Turusta Viipuriin, kun Pohjoismaiden 25-vuotinen sota oli puhjennut. Kyseessä ei ollut vähäinen joukko, vaan koko sodan suurin armeija: 1 066 ratsumiestä ja 5 184 jalkaväkeen kuuluvaa soturia. Käytyään Tuohikotissa armeija leiriytyi tuntemattomassa paikassa Kylliälässä 22.12 ja vietti joulua Koukassa 23. – 25.12. ennen siirtymistään Lappeen Pulaan. Kyseessä olivat Savitaipaleen Kylliälä ja Lemminköy. Ilmeisesti vetäjä sodan johto halusi viettää joulun venäläisiltä turvassa Välijoen takana ja marssitti sen vuoksi joukkonsa talvipakkasissa Kivijärven ympäri. Voimme vain kuvitella, mitä tämän joukon ilmaantuminen Välijoen tienoilta merkitsi jouluun valmistuvalle talonpoikaisväestölle. Tämä vierailu on jättänyt muiston Savitaipaleelle sikäli, että Taavettiin johtavan tien eteläpuolella on ollut rakennuksen kokoinen siirtolohkare nimeltään “Leirikivi” tai “Sotakivi”.

Jukka Luoto Suomenniemi

Suomenniemen kivikautinen asutus on samoin kuin koko pitäjän olemus osa Kuolimojärven historiaa. Järven historiasta ei ole tehty kattavaa tutkimusta, mutta Kuolimoa on tutkittu osana Saimaa-kompleksia. Kuolimo ja koko Saimaa on purkanut varhaisessa vaiheessaan vesiään länteen Kymijoen vesistöön. Mäntyharjun Valtolan ja Ristiinan Rahikkalan välillä on seitsemän matalaa kohtaa, jossa vesien virtaaminen pois Saimaasta on ollut mahdollista.

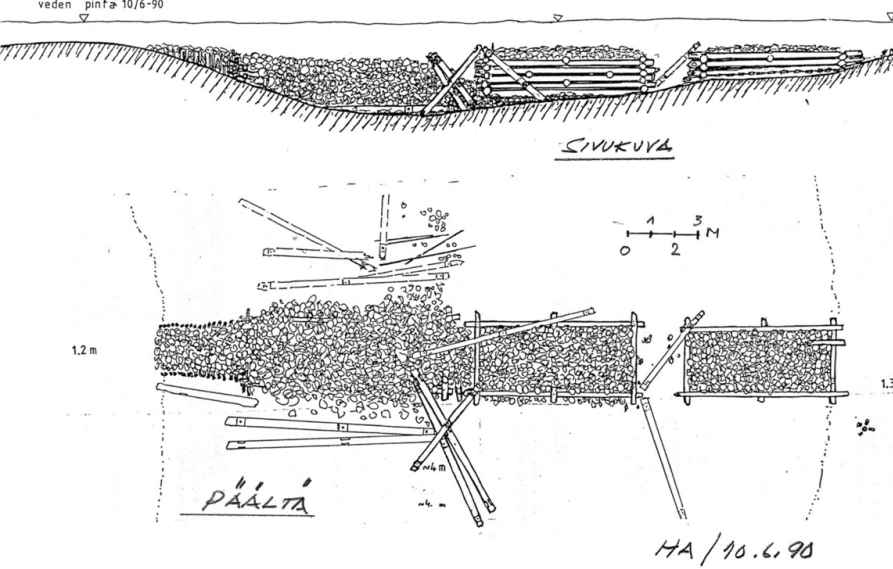
Keskeinen lasku-uoma on ollut Ristiinan Matkuslampi. Se on toiminut 5200 – 4200 eKr eli varhaiskampakeraamikan ja tyypillisen kampakeraamikan aikaan. Useimmat Suomenniemen neljästätoista kivikauden asuinpaikasta on löydetty niin matalalta, että vesi on virtaillut näiden paikkojen yli tuona ajankohtana, jolloin Matkuslammen lasku-uoma on ollut aktiivinen.

Asuinpaikkojen ajoitusvaihtoehtoja on kaksi. On tietenkin mahdollista, että asuinpaikat periytyvät vasta ajalta, jolloin Vuoksi on jo syntynyt ja kuivattanut Matkuslammen uoman ja Kuolimonkin rannat. Eteläiseltä Saimaalta ei kuitenkaan usein löydetä näin myöhäisiä asuinpaikkoja.

Toinen vaihtoehto on se, että asuinpaikat olisivat syntyneet jo varhain eli vaiheessa, jossa Saimaan vedet olivat vasta nousemassa Matkuslammen tasalle. Suomenniemen asuinpaikkoja tutkinut Johanna Enqvist tuntuu kallistuvan jälkimmäisen vaihtoehdon puolelle. Paikoilta puuttuu keramiikka täysin, mikä tuntuu puhuvan korkean iän puolesta. Hän on nähnyt varhaisia piirteitä etenkin Akkosaarentien ja Vainikkalahden asuinpaikkojen löydöstössä, joiden korkeuskin on niin huomattava, että olisi ajateltava niiden kuuluvan Suomen vanhimpien kivikautisten asuinpaikkojen joukkoon ja 10 000 vuoden ikäisiksi, sikäli kun ne todella ovat olleet veden rannalla omana aikanaan.

Irtonaisista esineistä yksi on korppihakku ja toinen kehdonjalaksen muotoinen hakku. Korppihakkua on epäilty kasvisravinnon keruuseen käytetyn kaivinkepin painoksi. Löydettyä kourutaltoa on käytetty puun koveramiseen.

Järven pohjaan rakennettu hirsiaarkkueste Olkisalon ja Suomalansaaren välissä. Piirros Harri Heinilän työryhmä.

Rautakausi

Suomenniemeltä ei ole löydetty mitään varmasti rautakaudelle (500 eKr.–1300 jKr) ajoittuvaa. Taannoin (1911) Kaikkolan talon rantavedestä löydetty kreikkalainen Etelä-Italiassa lyöty didrakma-raha herätti paljon huomiota. Numismaatikot ovat melko varmoja, että kyseessä on hukkaan joutunut matkamuisto, sillä raha ei ole harvinainen ja on voinut hyvinkin joutua jonkun Italiassa liuskelleen haltuun. Yksittäiset löydöt naapureista Savitaipaleelta ja Mäntyharjulta antavat syyn olettaa, että myös Suomen niemellä on asuttu rautakaudella ainakin tilapäisesti.

Hirsiarkkuesteet on merkitty vuodelta 1790 olevaan karttaan. Kartta on Ruotsin Sota-arkistossa.

Hirsiarkkuesteen kiviarkut ovat säilyneet yllättävän hyvin. Kuva Harry Alopaeus.

Ainakin periaatteessa rautakaudesta kertovia löytöjä voivat olla Kokkolan torpanpaikka ja Laamalan viljelyrauniot. Ala-Karhulasta on vanhaan asutukseen liittyvää löydöstöä, mutta mikään ei osoita, että ne olisivat useita vuosisatoja vanhoja. Suhteellisen nuoriksi on tulkittava muinaisjäännöksiksi luokitellut Kinteenrannan hiilimiilut ja Kuotilahden tervahaudat. Latomuksiksi luokiteltujen Pajulahden Särkiniemn ja Pukkilan Lamminmäen jäännösten ikää ja luonnetta on vaikea arvioida. Yllättävää kyllä, Suomenniemeltä on kirjattu vain yksi yksipuinen ruuhi Hautalammelta. Lammista ja pienistä järvistä löydetyt yksipuiset ruuhet eivät yleensä ole kovin vanhoja.

Eniten mielenkiintoa on Kotalammen ja Pakkainniemen pyyntikuopparyhmillä. Niillä voi olla ikää oikeastaan kuinka paljon tahansa, mutta suuria sorkkaeläimiä on pyydetty haudoilla 1800-luvulle asti. Kuva ajanlaskun vaihteen jälkeisestä asutuksesta jää hyvin hajanaiseksi. Vasta 1500-luvun veroluettelot antavat käsityksen siitä miten varhainen asutus on ryhmittynyt nyt tunnettujen kylien liepeille. Vaikutelmaksi jää se, että pysyvä talonpoikainen asutus on asettunut tänne Lappeen kihlakunnan äärimmäiseen nurkkaukseen myöhään, vasta vuoden 1300 jKr jälkeen.

Olkisalon tykkijollasatama. Kuva Vesa-Ville Saarinen.

Jukka Luoto, Ville Laakso, Antti Bilund

Ylämaa

Kivikautiset asuinpaikkalöydöt

Ylämaan alue on suurimmaksi osaksi paljastunut Itämeren alta sen Yoldiameri- ja Ancyclusjärvivaiheiden aikana (9500 – 6500 eKr.). Vielä Litorinameri-vaiheen alussa (6000 – 5000 eKr.) meri ulottui Ylämaan kaakkoiskulmaan, Väkevänjärveen, jonka jälkeen Ylämaa jäi sisämaahan. Sen vesistöt olivat jatkossa pieniä sisäjärviä ja niiden välisiä vähäisiä jokia, mikä heikensi merkittävästi pyyntielinkeinoja harjoittaneen kivikautisen väestön toimeentulomahdollisuuksia.

Ylämaalta löytyi keväällä 2002 runsaasti kivikautiseen asutukseen viittaavia löytöjä Hujakkalan Joutsenkoskelta, Sammalisen tienhaaran luota ja Ylijärven Jokimiehenlahdesta. Kohteet todettiin asuinpaikoiksi, joiden lisäksi löytyi samana kesänä toteutetussa inventoinnissa kuusi muuta asuinpaikkaa. Niiltä löydettiin kvartsi-iskoksia ja -esineitä, palanutta luuta ja hiukan piitä. Lisäksi viidestä paikasta löytyi kivikautiseen oleskeluun viittaavia löytöjä, mutta niin vähän, ettei kohteita voi pitää kiinteinä muinaisjäännösinä.

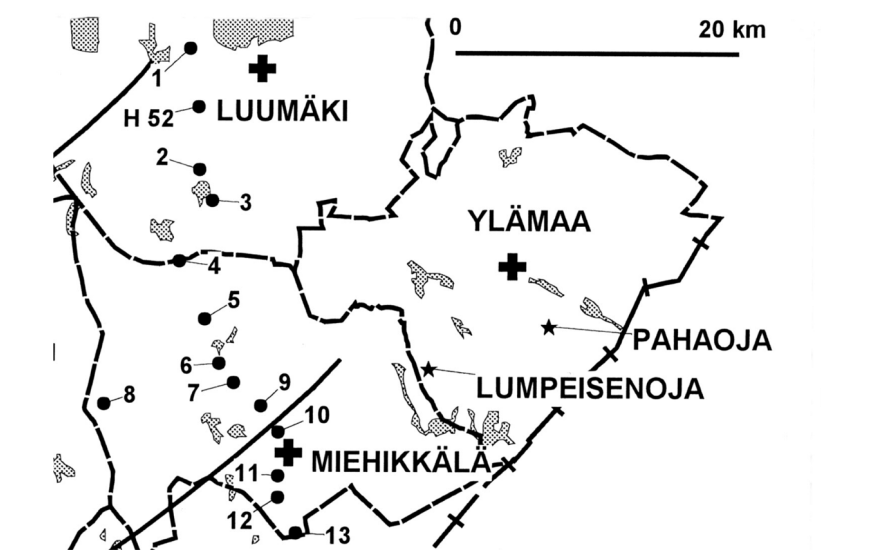
Korpelan kivikautinen asuinpaikka Myttylän kylässä on kuvan keskellä olevan pellon takareunassa. Kuva: Etelä-Karjalan museo/Antti Bilund.

Asuinpaikkoja ei voi ajoittaa löytöjen perusteella kuin kivi- tai varhaismetallikautisiksi. Ne ovat voineet olla käytössä milloin tahansa kivikaudella sen jälkeen, kun ne ovat paljastuneet meren alta mesoliittisella ajalla. Itä-Suomessa rannoilla sijaitsevia pyyntiasuinpaikkoja on käytetty vielä varhaismetallikaudella aina 400 jKr. saakka. Ylämaan asuinpaikoista tämän tyyppisiä järvenranta-asuinpaikkoja ovat Joutsenkoski, Korpela Myttylässä ja Pitkäautio Harattalanjärven ja Korppisenjärven välissä Yläjoen varrella. Myös muutamat muut asuinpaikat ovat saattaneet olla järven rannalla esihistoriallisella ajalla, sillä järvien pinta on saattanut laskea. Sellaisia ovat Sammalisen tienhaara, Lumpeisenojan alempi löytöalue ja Korppisenpää Sirkjärven kylän Korppisenjärven eteläpäässä. Jokimiehenlahden löytöalue sijaitsee niin paljon Ylijärven pinnan yläpuolella, että se ajoittunee jo merenrantavaiheeseen.

Harjun asuinpaikka Villalan Nutikassa, Lahnajärven Pahaoja, Lumpeisenojan ylempi löytöalue ja Parkkolan Pässimäki ovat topografiansa perusteella olleet rannalla ja käytössä vain varhaisella mesoliittisella ajalla meren ulottuessa niiden kohdalle. Ancyclusjärven pinta on ollut Ylämaalla ylimmillään vuoden 8400 eKr. tienoilla. Harjun ja Pässimäen – sekä Jokimiehenlahden asuinpaikka, mikäli siellä on asuttu merenrantavaiheessa – ajoittuvat Ancyclusjärven pinnan nopean laskun vaiheeseen, korkeintaan muutamia satoja vuosia maksimijankohtaa nuoremiksi. Pahaojan ja Lumpeisenojan asuinpaikat sijaitsevat Ancyclusjärven ylimmän pinnan yläpuolella. Ne voivat olla myös

Ylämaan Pahaojan ja Lumpeisenojan asuinpaikkojen sijainti suhteessa Valovirran suostratigrafisiin tutkimuskohteisiin. Asuinpaikat on merkitty tähdillä. Kartalle on merkitty myös tutkimuskohteet ja litorinamaksimin isobaasit. Piirtänyt Antti Bilund, pohjakarttana Valovirta 1965, s. 9.

Etelä-Karjalan maisema- ja kulttuurialueselvitys, osa 2

Ancyclusvaihetta edeltäneen Yoldiavaiheen lopulta, mutta se ei ole todennäköistä, koska sen ikäisiä asuinpaikkoja ei tunneta Suomesta tai lähialueilta.

Kivikautisen asutuksen yleiskuva

Ylämaan kivikautisista asuinpaikkalöydöistä huomattava osa on mesoliittisia. Pahaojan ja Lumpeisenojan asuinpaikkojen ikäisiä tai niitä vanhempia asuinpaikkoja tunnetaan Suomesta vain muutamia. Asuinpaikat ovat säilyneet kohdalaisen hyvin. Lumpeisenojan asuinpaikan ylemmän vyöhykkeen koekaivaus toi päivänvaloon ihmisen muokkaamia kvartseja, mutta ne olivat vailla käyttöjälkiä. Muuta asuinpaikka-ainesta ei löytynyt. Läheisyydestä on löytynyt kvartsilouhokseksi epäilty esiintymä – kivikauden ihminen on etsinyt raaka-ainetta sisämaasta.

Ylämaan löydöt ovat melko yksipuolisia, sillä keramiikka puuttuu myös runsaslöytöisiltä paikoilta. Vesistöjen vähäisyys ja maaperän karuus eivät suosineet tiheää asutusta, mutta seudulla on saattanut olla vähäistä asutusta keramiikkaa käyttäneellä neoliittisella kivikaudella ja varhaismetallikaudella tai alue on voinut olla meren, Saimaan ja Kivijärven rannoilla asuneen väestön nautinta-alueita.

Ylämaalta on löydetty kivikautisia esineitä, kirveitä ja talttoja, jotka kertovat ihmisen oleskelusta:

Hyttilä	taltta
Kallola	kourutaltta
Lahnajärvi	varsireikäkirves
Lavola	tasataltta
Nurmela	tasataltta
Husun kivilouhimo	kourutaltta

Ainakin Lahnajärvellä on eletty myöhään kivikaudella, sillä sieltä on löydetty kirves, jonka varsi on työnnetty kirveeseen tehtyyn reikään. Esinemuoto yleisyy Euroopassa 3200 – 2300 eKr. vasarakirveskulttuurin myötä. Lahnajärven kirves on vasaramaisella kannalla varustettua kivikirvestä yksinkertaisempi degeneraatiomuoto. Vastaavat kirveet olivat käytössä 2300 – 1300 eKr. kivikauden päätösjaksolla, jonne ajoittuu myös Suomen kuuluisin kivikautinen esine, Säkkijärven hirvenpää. Lahnajärven löytöpaikan sijainti kaukana meren rannasta antaa viitteitä siitä, mistä voisi olla kyse. Vasarakirveskulttuuri on ilmeisesti harjoittanut maanviljelystä ja karjanhoitoa, joista elantonsa saavan väestön ei tarvinnut oleilla riistavesien äärellä. Se on valinnut asuinpaikkansa raivattavaksi sopivien peltomaiden ja rehun saannin perusteella. Niitä on voinut olla myös Lahnajärvellä. Pyynnillä oli tosin merkitystä elannossa vielä pitkään.

Nykyasutuksen vanhimmat jäljet

Nykyasutuksen alkuvaiheista kertovat löydöt ajoittuvat esihistoriallisen ajan loppuun, ristiretkiajalle (1050 – 1300 jKr). Asutuksesta kertovat Myttylän kylästä 1950-luvulta löytyneet pronssisoljet: kaksi soikeaa kupurasolkea ja hevosenkenkäsolki. Esineet viittaavat ristiretkiäikaiseen naisen hautaan. Myöhemmin on löydetty pronssihelmiä. Ne liittyvät joko samaan hautaan tai sen läheisyydessä mahdollisesti oleviin muihin hautoihin.

Toinen hautapaikka sijaitsee Ylijärven kylän Kuikonmäellä, josta on löytynyt ihmisen pääkalloja sekä hiekkaseinämässä nokea tai hiiltynyttä puuta ja luun paloja. Etelään viettävässä rinteessä oli kolme pohjoinen–etelä-suuntaista “soikeaa vajoamaa”. Vajoamat viittanevat hautoihin, joiden paikka usein painuu matalalle kuopalle arkun ja vainajan maaduttua. Myös Sirkjärven kylän Vapunkankaalta on tullut esille ihmisen luita. Neljäs hautapaikka on Sirkjärven kylän Ämmänkankaalla, josta on löytynyt ihmisen pääkallo ja luita. Matkaa Vapunkankaalle on linnuntietä vain vajaat kolme kilometriä. Myös Villalan kylästä on löytynyt merkkejä hautauksesta, lähinnä luita. Paikalla on ollut pari metriä korkea rapakivikumpare. Perimätiedon mukaan myös Parkkolan Pässimäellä on ollut vanha hautapaikka.

Satunnaisia luulöytöjä tulee arkeologisissa inventoinneissa ilmi melko usein, mutta Ylämaalla kohteita on monta, joten on syytä pohtia mistä voisi olla kyse. Yleensä arvellaan, että kirkollisten hautuumaiden ulkopuoliset hautapaikat ovat väliaikaisia, sotiin tai tautiepidemioihin liittyviä. Perimätiedon mukaan Ylämaalla on monen kylän metsissä pikkuvihan aikaisia hautausmaita, joten osa edellä mainituista hautapaikoista voi liittyä murrosaikoihin. Kuikonmäeltä ja Vapunkankaalta todetut hautakuopat ja luulöydöt viittaavat kuitenkin useampiin erillisiin yhden vainajan hautoihin, mikä ei sovi sota- tai epidemia-ajan joukkohautaan. Kohteet voidaankin tulkita vakituksessa käytössä olleiksi kalmistoiksi eikä ole estettä sille, etteivätkö myös Ämmänkangas, Kolikkoinmäki ja Myttylän löytöpaikka voisi olla sellaisia. Hautapaikkaan viittaavien paikannimien ja perimätiedon puuttuminen viittaa suhteellisen korkeaan ikään samoin kuin niiden sijaintikylien asutuksen vanhuus. Sirkjärvi, Villala, Parkkola, Hujakkala ja Ylijärvi mainitaan 1540-luvulla, ensimmäisissä olemassa olevissa maakirjoissa, ja myös Myttylä on vanha kylä. Kylien asutus voi olla peräisin 1400-luvulta tai olla jopa sitä vanhempaa, kuten asianlaita on hautalöydön perustella Myttylässä.

Kohteiden tulkinta kyläkalmistoiksi ei ole ongelmaton. Vallitseva käsitys on, että läntisen kirkon alueella esikristilliset kyläkalmistot jätettiin pois käytöstä, kun siirryttiin ristiretkiajan ja keskiajan vaihteessa kristilliseen uskoon. Ainoa sallittu hautapaikka oli kirkkorakennuksen yhteydessä ollut kirkkomaa tai kirkko. Toisaalta uskonpuhdistuksen jälkeen vuonna 1571 julkais-

tussa ruotsalaisessa kirkkojärjestyksessä mainitaan kirkkomaiden lisäksi myös “muut paikat, joihin kristittyjä on tapana haudata”, joten asia ei ole yksiselitteinen. Loogisin ajoitus Ylämaan hautapaikoille – Myttylää lukuun ottamatta – lienee keskiaika, tarkemmin 1300–1400-luvut. Tuolloin oli siirrytty esi-neettömään hautautapaan, mutta kirkkoverkosto oli harva ja jos kirkko hyväksyi tällaiset hautapaikat, niitä voitiin käyttää myöhemminkin, ainakin 1500-luvulla.

Ylämaan löydöt kertovat, että alueen vanhin asutus on käyttänyt hautapaikkoina kylien omia kalmistoja. Se on tapahtunut käytännön syistä ja todennäköisesti papiston tietien, koska hautapaikkoja on paljon ja niiden sijainti on asutukseen nähden keskeinen.

Keskiaikainen rajamerkki?

Sirkjärven kylän Riihimäeltä löytyi 1970-luvulla kallioon tehty hakkaus. Mäenrinteessä olevassa pienialaisessa ja melko vaakasuorassa kalliopinnassa on numerosarja 1481 ja noin puolen metrin pituinen pohjois-eteläsuuntainen viiva. Ensimmäinen mieleen tuleva tulkinta on rajamerkki: viiva merkitsisi rajalinjan suuntaa ja numerosarja sen merkitsemisvuotta. Kohde ei kuitenkaan ole tunnetun tai kartoista ilmenevän tilusrajan tai muunkaan rajan kohdalla. Se sijaitsee nykyasutukseen verrattuna suhteellisen syrjäisessä paikassa, metsämaastossa pari sataa metriä Korppisenjärven rannasta länteen. Sirkjärven kylän ydinalue jää melko kauas länsipuolelle, mutta lähellä on Kieron taloryhmä. Merkintä viittaisi myös aikaan, jolloin tilojen rajoja ei ole todennäköisesti vielä edes merkitty maastoon.

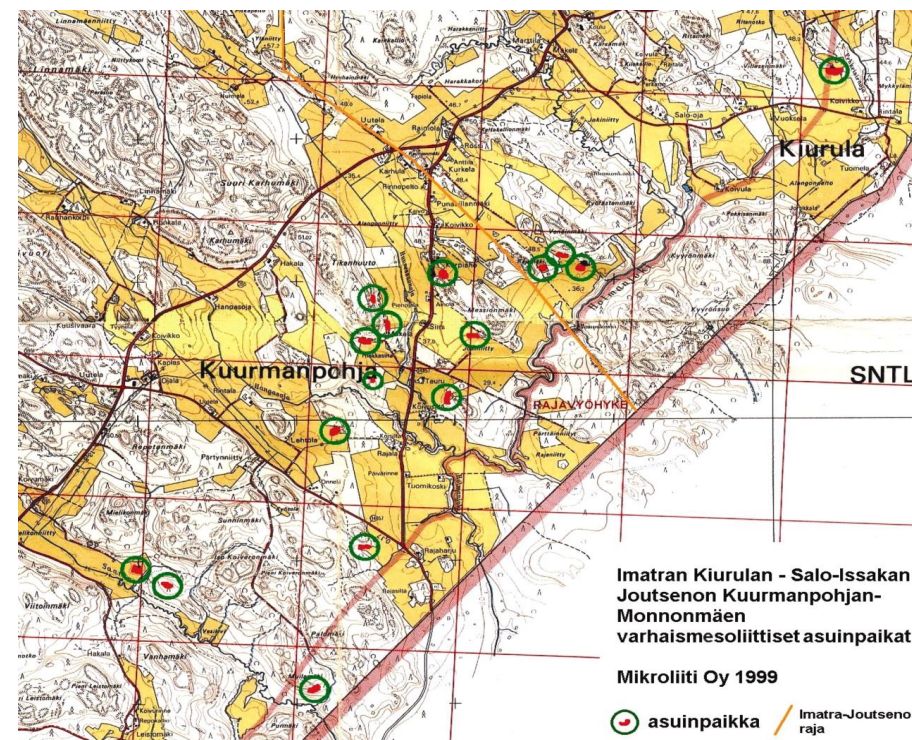

Sirkjärven Riihimäen kallioon hakatut merkit liiduttuina. Merkkien tarkoitus on epävarma, mutta on arveltu, että kyseessä voi olla keskiaikainen raja. Kuva Ville Laakso.

Kyseessä voisi siten olla kylien, pitäjien tai kihlakuntien välinen raja, mutta historialliset asiakirjatiedot eivät sovi ainakaan viimeksi mainittuun vaihtoehtoon. Riihimäellä ei siis voi olla ainakaan kihlakuntien raja. Loppujen lopuksi on hyvin epävarmaa, onko kallioon hakattu merkkijono ensinkään vuosiluku tai ainakaan kyseisenä vuonna hakattu vuosiluku. Numerosarja ei esimerkiksi tyyllinsä puolesta anna erityisen vanhaa vaikutelmaa. Riihimäen merkkien arvoitukseen voisi tuoda lisävalaistusta vain vastaavien merkkien löytyminen muualta viivan osoittamalta mahdolliselta rajalinjalta.

Ville Laakso Joutseno

Joutseno on Suomen vanhimpia asuttuja seutuja. Viime vuosituhannen vaihteessa arkeologi Timo Jussila löysi Kuurmanpohjan alueelta useita kivikautisia asuinpaikkoja, jotka liittyvät maamme ensimmäiseen asuttamiseen pian jääkauden jälkeen. Alueelta on löytynyt 16 kivikautista kohdetta. Yhdeltä asuinpaikalta löytyneestä palaneesta luusta on tehty radiohiiliajoitus, joka osoittaa ihmistoiminnan alueella alkaneen jo noin 8600 vuotta eKr.¹ Kuurmanpohjan kohteet kuuluvat kaikkein vanhimpiin Suomen alueelta löytyneisiin ihmisen oleskelusta kertoviin merkkeihin. Asutus alueella on vanhempaa kuin esimerkiksi maailman vanhimpiin kalaverkkoihin kuuluva Antrean verkonjäännös, jolla kalastettiin noin 8400 eKr.

Kuurmanpohja on Suomen vanhimpia asuttuja alueita. Kuva Arto Hämäläinen 2007.

Kuurmanpohjan löydöt sijaitsevat 36–48 metrin korkeudella nykyisestä merenpinnasta, mutta silloin, kun paikalla asuttiin, ne olivat nykyistä Itämeren edeltäneen laajan Ancy-lusjärven rannoilla.² Kuurmanpohjan uudisasukkaat ovat todennäköisesti tulleet kaakon suunnasta Karjalan kannakselta. Myöhemmin he ovat ehkä vetäytyneet loittonevan merenrannan mukana takaisin etelän suuntaan; vanhimman asutuksen jatkuminen nykyaikaa kohti ei ole varmaa. Kaikkiaan Joutsenosta tunnetaan noin 30 kivikautista asuinpaikkaa, joista noin puolet on Kuurmanpohjan alueella ja loput Saimaan saarissa. Kivikautisia esinelöytöjä Joutsenosta tunnetaan yllättävän vähän: reikäkirves Jokelasta, kourutaltta Nevalasta, tasataltta Haukilahden kylästä sekä yksi tasataltta, jonka tarkempi löytöpaikka ei ole tiedossa.³

Varhaisen kivikauden asuinpaikat – yhdet Suomen vanhimmista – Suomen itärajan tuntumassa. Kartta Timo Jussila

Katkos asutuksessa?

Kivikauden (8700 – 1500 eKr.) jälkeen jäljet asutuksesta Joutsenon seudulla vähenevät äkillisesti. Vain Haukiselän Kohosaassa sijaitsevalta asuinpaikalta tunnetaan seuraavaan esihistorialliseen ajanjaksoon, varhaismetallikauteen (1500 eKr. – 400 jKr.), kuuluvia löytöjä.⁴ Pieneltä saarelta on löytynyt tuolle ajalle tyypillisiä, asbestikuiduilla vahvistetusta savimassasta valmistettuja, astianpaloja. Koko Itä-Suomelle on tyypillistä, että etenkin rautakauden (500 eKr. – 1300 jKr.) keskivaiheilta merkit kiinteästä asutuksesta puuttuvat. Tämän on tulkittu tarkoittavan joko asutuksen autioitumista tai sitä, että alueella on elänyt nykyisessä arkeologisessa löytöaineistossa näkymätön – puusta, luusta ja muista maatuivist aineista tarvekalunsa valmistanut – väestö. Ajanjaksolle on leimallista elinkeinojen muuttuminen: vanhempi asutus tuli toimeen pyynnillä, mutta tästä eteenpäin ravinnonhankinta perustui jo osin maanviljelylle.

Varhaismetallikauden jälkeen ei kiistattomia merkkejä kiinteästä asutuksesta Joutsenosta tunneta ennen kuin nykyisen asutuksen juuret voidaan vihdoin 1400-luvulla jKr. todeta kirjoitetuista lähteistä. On kuitenkin merkkejä siitä, että ihmisiä liikkui täällä väliaikanakin. Haukilahden kylästä, Saimaan rantavedestä, löytyi kesällä 1957 hevosenkengän muotoinen solki, joka ajoittuu rautakauden lopulle noin 1000 – 1100 jKr.⁵ Tätä pronssista valettua korua on käytetty paidan tai päällysvaateen kiinnittämiseen. Toinen viite rautakautisesta toiminnasta Joutsenon alueella on Konnunsuosta löytynyt suksi, joka on radiohiilimenetelmällä ajoitettu ristiretkiajalle, lähinnä 1100- tai 1200-luvulle jKr.⁶ Irrallisia esinelöytöjä ei voi kuitenkaan pitää varmoina merkkeinä kiinteästä asutuksesta, sillä ne voivat periaatteessa olla vaikkapa kauempaa tulleiden eränkävijöiden jälkeensä jättämiä.

Saarenojan kumpuilevaan maisemaan sijoittuu eräs Suomen vanhimmista kivikautisista asuinpaikoista. Minna Kähtävä-Marttisen työryhmä on hahmotellut saman maiseman kivikautiseen asuun. Kuvat Etelä-Karjalan museo.

Etelä-Karjalan maisema- ja kulttuurialueselvitys, osa 2

Jälkiä Joutsenon alueen muinaisesta elämästä löytyy myös ikivanhoista kasvien siitepölyistä – niitä on tutkittu Konnunsuon pohjasedimenteistä otetusta näytteestä. Kerrostumista tunnistettiin sekä varhaismetallikaudelle (noin vuoteen 1500 eKr.) että rautakaudelle (noin vuoteen 400 jKr.) ajoittuvia viljan siitepölyjä.⁷ Kyse on molemmissa tapauksissa lyhytaikaisesta viljelyvaiheesta, todennäköisesti kaskenpoltosta. Konnunsuon tienoolla viljaa viljelleet ihmiset ovat kukaties asuneet jossakin lähistöllä, mutta mahdollista on sekin, että kyse on kauempaa tulleiden erämiesten kaskenpoltosta. Jälkimmäiseen viittaa se, että viljely ei näytä jatkuneen pitkään.

Nykyasutuksen alku

Joutsenon Karsturannasta tunnetaan reilun metrin korkuinen siirtolohkare, jonka yläpinnalle on koverrettu ainakin 18 kahvikupin kokoista syvennystä.⁸ Kyseessä on uhripaikka, kuppikivi. Kuppeihin on todennäköisesti tuotu erilaisia uhreja viljelyonnan varmistamiseksi. Samantyyppisen kiven kerrotaan sijainneen Anolan kylässä, mutta se on rikottu ilmeisesti tietä tehtäessä.⁹ Kuppikiviä pidetään etenkin Länsi-Suomessa rautakautisina, mutta Itä-Suomessa uhripaikkoja on käytetty vielä myöhään historiallisella ajalla. Siksi niitä ei Joutsenossakaan voi pitää todisteena rautakautisesta asutuksesta.

Koko Itä-Suomelle ovat leimallisia lukuisat metsissä sijaitsevat kiviröykkiöt. Ne ovat pulmallisia, koska samannäköiset kivikasat voivat olla rautakautisia hautoja tai suhteellisen uusia pellonraivauksessa syntyneitä röykkiöitä. Ensin mainitut ovat tutkimuksen näkökulmasta korvaamattoman tärkeitä, jälkimmäisiä ei runsaslukisuutensa ja oletetun nuoruutensa vuoksi yleensä katsota suojelemisen arvoisiksi. Joutsenossa on erilaisia röykkiöitä useissa paikoissa, muun muassa Tiuruniemessä, Punnanlahden Pöyhänniemessä ja Jänhiälän

Päivälässä.¹⁰ Arkeologisia kaivauksia on järjestetty Päivälässä ja Mujasniemen Joutseno-Pulpin tehdasalueella: tutkitut röykkiöt osoittautuivat molemmissa tapauksissa pellonraivaukseen liittyviksi kaskiraunioiksi.¹¹ Yhtäkään joutsenolaista röykkiökohdetta ei ole voitu todeta haudaksi, vaikka joitakin on sellaisiksi arveltu.¹²

Mietinsaaren Liudunniemeltä tunnetaan hieman harvinaisempi muinaisjäännös, raudanvalmistuspaikka.¹³ Niemeltä on löytynyt runsaasti rautakuonaa, joten epäilemättä paikalla on valmistettu Saimaan pohjasta nostetusta järvimalmista rautaa muualle kuljetettavaksi. Kohde lienee rautakautta nuorempi – korkeintaan muutaman sadan vuoden ikäinen.

Esinelöytöjen perusteella Joutsenon nykyasutus on saattanut saada alkunsa rautakauden lopulla, 1000 – 1200-luvuilla, mutta varmat todisteet näin korkeasta iästä puuttuvat ainakin toistaiseksi. Rautakautisen asutuksen kannalta lupaavina kylinä on pidetty esimerkiksi Anolaa, Ravattilaa ja Hyvättilää, mutta näitä ei ole vielä tutkittu tarkemmin.¹⁴ Useita satoja vuosia vanhaan asutukseen viittaavia kulttuurikasveja, erityisesti tummatulikukkaa (*Verbascum nigrum*), on todettu kasvavan useissa Joutsenon kylissä, muun muassa Anolassa ja Ravattilassa.¹⁵

Nykyisen asutuksen alkuperästä ei ole varmaa tietoa, mutta on mahdollista, että se on lähtöisin Lappeelta tai kauempaa lännestä. Toinen vaihtoehto on, että väkeä on tullut Vuoksen varren vanhemmista asutuskeskittymistä Jääskestä tai kauempaa alajuoksulta, Muinais-Karjalan keskusalueilta Laatokan länsirannalta. Nykyisin pohditaan mielellään pitemmän paikallisen asutusjatkuvuuden mahdollisuutta, mutta toistaiseksi löytöaineisto ei todista sen puolesta Joutsenossa. Asutuksen alkuperän selvittäminen vaatisi uusia arkeologisia löytöjä.¹⁶

Esihistoria

Joutsenon Leppälän Niittymäestä on löydetty ratsu- miehen miekka. Se on ajoitettu 1700-luvulle. Kuva Etelä-Karjalan museo/Seppo Pelkonen.

Joka tapauksessa pitäjän kiinteä asutus on syntynyt viimeistään keskiajalla 1300–1400-lukujen vaihteessa. Pitäjänhistoriaa tutkinut Jari Ropponen arvioi, että suurin osa Joutsenon myöhemmistä kylistä oli asuttu 1400-luvun alkupuolella. Asutus oli kuitenkin harvaa ja pitäjän alueella oli vain pari sataa asukasta. Tilojen määrä oli liki nelinkertaistunut 1500-luvun puoliväliin tultessa ja asukkaita ehkä vajaa tuhat. Kylien määrä ei enää juurikaan kasvanut. Sen sijaan asutus tihentyi aiemmin asutetuissa kylissä.¹⁷

¹ Hela-728; Takala 2004:150, 161.

² Timo Jussilan kaivauskertomus v. 2000, MV AOA; Takala 2004:150.

³ Inventointikertomukset, MV AOA.

⁴ Petro Pesonen: Joutsenon arkeologinen inventointi 1998:5, MV AOA.

⁵ Kansallismuseon esihistorialliset kokoelmat 14198 – esineen löysi Pertti Vuori; Ropponen 1997:31.

⁶ Ajoitustulos oli 820±80 BP (Hel-2689); Luoto 1991:24; Ropponen 1997:31-32.

⁷ Luoto 1991; Luoto 1996; Ropponen 1997:31–32. Tarkkaa viljalajia ei näytteestä ole voitu selvittää.

⁸ Kivestä on tehnyt ilmoituksen Museovirastoon Pertti Vuori. J.-P. Taavitsaisen tarkastuskertomus 28.11.1979, MV AOA.

⁹ J.-P. Taavitsaisen Karsturantaa koskeva tarkastuskertomus 28.11.1979, MV AOA; Ropponen 1997:31.

¹⁰ Tarkastus- ja inventointikertomukset, MV AOA.

¹¹ Kaivauskertomukset: MV AOA.

¹² Vrt. Ropponen 1997:29.

¹³ Petro Pesonen: Joutsenon arkeologinen inventointi 1998:11, MV AOA.

¹⁴ Petro Pesonen: Joutsenon arkeologinen inventointi 1998:4, MV AOA.

¹⁵ Kirjoittajan havainnot sekä Kasvimuseon Kastikka-tietokanta.

¹⁶ Väestön alkuperään liittyvistä pohdiskeluista ks. myös esimerkiksi Ylönen 1957:154–155.

¹⁷ Ropponen 1997:44–46.

Jukka Luoto

Imatra

Kivikautinen asutus

Imatralta on löydetty 13 kivikautista jäännöstä. Timo Jussilan Joutsenosta ja Imatralta nykyisen valtakunnanrajan tuntumasta löytämä asuinpaikkavyöhyke oli arkeologisesti sensaatio. Asuinpaikoista neljä sijoittuu Imatran puolelle. Imatralainen löydöstö koostuu kvartseista ja jokusesta piin (limsiön) palas- ta, jotka kertovat oikeastaan minkä ikäisestä kivikautisesta asutuksesta ta- hansa, mutta Joutsenon löydöt antavat syyn uskoa, että kyseessä ovat kivi- kauden alkuun ajoittuvat löydöt ja asuinpaikat. Radiohiiliajoitukset eivät aluksi antaneet mitään luotettavaa tulosta, mutta sittemmin Joutsenon Saarenojan asuinpaikalta löydetyistä luusta tehty ajoitus vahvistaa arkeologista näkemystä. Se on tällä hetkellä Suomen kolmanneksi vanhin ihmisen toiminnasta kerto- va radiohiiliajoitus. Kivikauden ihminen eli pääsääntöisesti vesistöjen ran- noilla, joka on tänä päivänä kuivaa maata. Sen vuoksi voidaan ajatella, että Imatran ja Joutsenon kivikautiset asuinpaikat periytyisivät ajalta, jolloin Itä- meri lainehti näin ylhäällä. Timo Jussilan mukaan tuo 40 – 45 metrin korkeus puhuu niin sanotun Ancylusmaksimin puolesta. Meri olisi ollut täällä 10350 – 10100 vuotta sitten, mikä vastaa radiohiiliajoitusta.

Imatran Kiurulan asuinpaikka on sijainnut matalan veden äärellä. Kuva Timo Jussila.

Kampakeraaminen aika

Imatrankoski on Suomen merkittävin koski. Imatran esihistorian kannalta mielenkiintoinen on tulkinta Imatra-nimen saamelaisperäisyydestä. Koska Imatrankosken synty voidaan määritellä keskelle kivikautta, on mahdollista osoittaa, että Etelä-Saimaan kivikautinen kulttuuri oli saamelaista kieltä puhuneiden ihmisten kulttuuri. Vuoksen ja Imatrankosken synty sekä Etelä-Saimaan kivikautinen asutus kietoutuvat läheisesti toisiinsa. Vaikka Saimaan rantojen asuinpaikkojen löydöstö ei ole runsas, voidaan ne sen perusteella sijoittaa tyypillisen kampakeramiikan aikaan (4140 – 3550 eKr.

Risuniemen asuinpaikalta on löytynyt myös asbestikeramiikkaa, jota on pi- detty myöhemmänä. Risuniemen normaalin kilajisekoitteen ja asbesti- sekoitteen keramiikan ei ole kuitenkaan välttämättä kronologista eroa. Immalanjärven rantojen löydöstöt ovat hyvin samantapaisia. Ukonniemen kärjestä on löydetty kivinen kourutalja ja keramiikanpaloja, jotka kuulunevat tyypilliseen kampakeramiikkaan. Ukonniemen ja Immalan välisen lahden vesijättöhiekalta on löydetty oikoteräinen kivikirves. Se on tyypiltään pyörö- kirves, joita on pidetty hyvin vanhoina (8400 – 5150 eKr.). Ukonniemen löytö muiden vastaavien mukana antaa viitteitä siitä, ettei esinetyypin ikä Karjalassa olisi noin huomattava. Immalanjärven toinen asuinpaikka on Heikkoin-lahti, josta on noin 20 metrin päässä rannasta olevalta hiekkavallilta löydetty ajoittamattomia kvartsi-iskoksia.

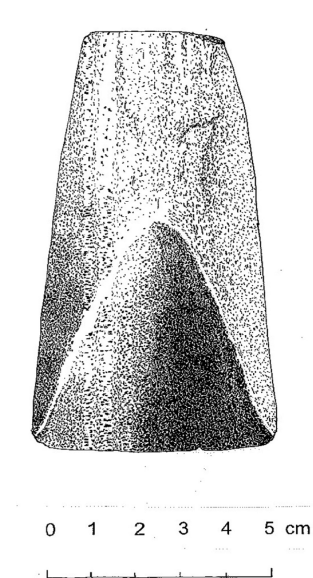
Imatran alueen asuinpaikoilta on löydetty ulkomaista alkuperää ole- vaa piitä. Kiurulan asuinpaikalta löydettiin kuvan esittämä raaka-aine- möhkäle. Piin käyttö kertoo, että asukkaat olivat uudisasukkaita, jotka eivät olleet vielä mukautuneet kotoisiin oloihin. Kuva Timo Jussila.

Edellä mainittujen asuinpaikkojen lisäksi Imatran ja Immalanjärven alueelta on löydetty seuraavat kivikautiset muinaisesineet:

1. Vuoksenniskan vanha tori: Vaillinaisesti hiottu kivikirves.
2. Immalanjärvi, Humpunsaari: Vaillinaisesti hiottu kivikirves.
3. Immalanjärvi, Harjulan tilan Korpiojan pelto: Huolellisesti hiottu säde-kiviliuskekirves.
4. Immala, Nahkurniemi: Limsiö(pii)taltta.
5. Vuoksenniska, Hiekkaniemi: Kourutaltta.
6. Vuoksenniska, Kylmälahti, Rainio, Saunasuo: Kaamakoho.

Vuoksenniskan sataman tienoilla on todennäköisesti ollut kivikautista asutusta, koska sieltä on löydetty kaksi esinettä, kivikirves ja kourutaltta. Kivikirves saattaisi periytyä Suomen varhaisimmasta kivikautisesta kulttuurista (8400 – 5250 eKr.). Immalanjärven Humpunsaaren rantavedestä löydetty kivikirves on periaatteessa yhtä vanha kuin Vuoksenniskan kirves. Poikkeuksellinen löytö on Jäppilänniemen kärjestä löydetty pienoistaltta; siinä ei ole leikkaavaa terää ja sen kulumanaarmut kulkevat terän suuntaisesti eivätkä sitä vastaan. Kyseessä onkin 1700-luvun musketin pii, jonka laisia on löydetty myös Taipalsaarelta ja Savitaipaleelta. Savitaipaleen pii on sotilaan musketista, kun Imatran ja Taipalsaaren piit lienevät metsästäjän maastoon hukkaamia. Kylmälahden Saunasuon verkon kaarnakohon selittää se, että Saunasuo on ollut järvi. Kohoa ei ole ajoitettu, joten ei tiedetä kuinka kauan verkkokalastuksesta on aikaa. On mahdollista, että Saunasuon tuntumassa olisi ollut järvi jo ennen kuin Saimaan vedet alkoivat purkautua nykyistä uomansa pitkin Laatokkaan.

Hiomalla viimeistelty kiven kouru-taltta; ilmeinen puusepän työväline. Taltta on löydetty Vuoksenniskan Hiekkaniemestä eli nykyiseltä Stora-Enson tehdas-alueelta. Piirros Minna Kähtävä-Marttinen, Etelä-Karjalan museo.

Asutuksen ikä

Imatran alueen asutus näyttää saaneen alkunsa 8600 – 8100 eKr. Saimaan ja Immalanjärven rannoilla olevat asuinpaikat ajoittuvat tyypillisen kampakeraamiikan aikaan (4150 – 3550 eKr.). Tuolloista maisemankehitystä hallitsee Saimaan pinnan nousu 80 metrin tasolle, ja sitten veden pinnan äkillinen lasku Imatran muodostumisen yhteydessä. Imatran Linnansuon kerrostumista tehty radiohiiliajoitus määrittelee tapahtuman ajanjaksoon 4180 – 3750 vuotta sitten. Saimaan ylimmällä rannalla sijainneet asuinpaikat kuuluvat tyypillisen kampakeraamiikan piiriin. Itse asiassa tämä havainto, jonka Aaro Hellaakoski teki jo 1930-luvulla, on vaikuttanut koko tyypillisen kampakeraamiikan ajoitukseen.

Immalanjärven asuinpaikkojen asema ei ole yhtä yksiselitteinen, vaikka järvi on riittävän iso antaakseen kivikauden ihmiselle elannon. Asuinpaikkojen korkeutta, 73 metriä, ei voi verrata Saimaan asuinpaikkojen korkeuksiin, sillä kyseessä on eri vesistö. Asuinpaikat sijaitsevat yllättäen törmän päällä, kun ne ovat normaalisti rantahietikolla. Vaikutelmaksi tulee, että Immalanjärven veden pinta on ollut noin 4000 eKr. kolme metriä nykyistä korkeammalla. Olisiko järvi kuulunut Saimaan vesistöön? Olisiko Saimaa purkanut vesiänsä Salpausselän eteläpuolelle Immalanjärven, Unterniskanjoen (Salojoen) ja Vuoksen länsirannalla olevan joen entisen uoman kautta? Jäppilänniemen kivikirves tukee tällaista hahmotelmaa, ja siihen sopii myös Saunasuon kaamakoho, mutta Humpunsaaren kirves kertoo, että Immalanjärven veden pinta oli kivikauden alussa nykyistä matalammalla.

Metallikausi

Risuniemen asuinpaikka antaa viitteitä siitä, että kivikautinen asutus jatkui lähelle ajanlaskun alkua, mutta valitettavasti tästä oletetusta varhaismetallikautisesta asutuksesta ei ole selviä havaintoja. Kivikaudelta on tultava rautakauden lopulle (1000 jKr.), ennen kuin Imatran alueelta löytyy varmoja tietoja inhimisasutuksesta.

Tainionkoskelta löytyi vuonna 1916 pyöreä, tappikoristeinen ja nelipuolainen kupurasolki. Vastaavanlaisia solkia on löydetty Pielisjärveltä, Jämsästä, Kuhmoisista, Hauholta, Eurasta ja Saltvikista. Solkityyppi on levinnyt myös Laatokan kaakkoispuolelle. Soljet ajoitetaan joko vuoden 800 jKr. tienoille tai viikinkiajan lopulle (1000 jKr.). Toistaiseksi on mahdotonta ratkaista, missä Päijänteen ja Laatokan kaakkoisrannan välisellä alueella solkityyppi on syntynyt. Professori Unto Salo on liittänyt Imatran soljen vuoden 800 jKr. tienoille ajoittuviin solkiin, joiden ornamentiikka on kristillistä ja kertoo kristinuskon varhaisvaikutuksesta maassamme. Koska Imatran soljen aihe on saanut esikuvansa muun muassa Hedebystä Saksan ja Tanskan rajalta, ei ole mahdotonta, etteikö sitä voitaisi pitää kristittynä aiheena. Kyse on kuitenkin esikuvistaan etäänntyneestä muodosta, jonka valmistaja ei ollut todennäköisesti perillä siihen liittyvästä symboliikasta.

Immalanjärven rannan tuntumassa olevasta notkelmasta rajavartioston alueelta on löytynyt kaksi rautakautista lasihelmeä. Paikalta ei ole löytynyt jälkiä asutuksesta, mutta löytö vahvistaa uskoa siihen, että alue on ollut harvakseltaan asuttu jo rautakauden lopulla. Vuoksen läheisyys houkuttelee ajattelemaan asiaa siten, että väestö olisi siirtynyt vähitellen Laatokan rannalta Käkisalmen tuntumasta yhä ylemmäs ja ylemmäs jokivarressa. Sikäli kun Tainionkosken soljen edustaman tyypin muut edustajat todella ovat Hämeestä yli Pohjois-Karjalan aina Vepsään asti ulottuvalta vyöhykkeeltä, on ajateltava myös Salpauselkiä pitkin tapahtunutta liikennettä, olkoonpa se sitten luonteeltaan kaupallista tai asutuksellista ekspansiota.

Koko Etelä-Karjalalle ovat luonteenomaisia erilaiset kiviröykkiöt. Imatran alueelta raunioita on löydetty Hallikkalasta, Saimaan Ukonniemestä ja Saimaan Kalliosaaresta. Kalliosaaresta rauniot sijaitsivat kalliopohjalla ja Ukonniemessä suppakuopan pohjalla. Hallikkalassa rauniot ovat keskellä viljeltyä maisemaa. Niitä on tämän hetkisen tiedon perusteella vaikea luonnehtia muuksi kuin kaskiraunioiksi.

Mahtavan Vuoksen puhkeaminen noin 4 000 vuotta sitten muokkasi eteläkarjalaista luontoa ja elämisen mahdollisuuksia merkittäväällä tavalla. Vuoksen yläsuu ja sen yli meneviä puunjalostusteollisuuden rakenteita. Kuva Arto Hämäläinen 2007.

Bullerborg

Imatran seutu määriteltiin Pähkinäsaaren rauhassa (1323) muun Länsi-Karjalan ohella osaksi Ruotsin valtakuntaa. Imatra mainitaan verokirjoissa ensimmäisen kerran vuonna 1541. Samat lohenkalastuksesta Viipurin linnaan toimitettavat verot mainitaan myös vuosina 1557 ja 1558. Vuoksen latva-vedet kiinnostivat kuningas Kustaa Vaasaa. Hän kirjoitti vuonna 1548 Erik Flemingille: *“Se hirsivarustus, jonka perustamisesta Vuokseen annatte ymmärtää. Harkitseमतonta seei ole, mikäli se voi tähän aikaan venäläisten tietämättä tapahtua.”* ja vuonna 1555 Thure Bjelkelle: *“Sinä annat ymmärtää, että Bullerborgin luona on kauniita paikkoja, minkä vuoksi halukkaasti näemme, että siihen perustetaan karjakartano ja voitaneen varustautuakin ja rakentaa hirsivarustus siihen paikkaan, josta kirjoitat, niin että olisi vara siinä puolustautua, ja näkisimme halusta, että se suunniteltaisiin ensi tilassa.”*

Kirjeissä mainittu varustus on ollut olemassa vuonna 1556, sillä sen vuoden tapahtumiin liittyy venäläisten sotaretki Viipurista Vuokselle ja siellä olleeseen hirsivarustukseen. Venäläiset pääsivät Bullerborgiin myös vuonna 1579. Täyssinän rauhan (1595) rajakartan kopiassa on piirros Vuoksen saaressa olevasta linnasta ja sen viereen kirjoitettuna *“Bullerborg Vuoksessa, saari, jossa ryssä sai suuren joukon Jääsken asukkaita vangiksi 1591.”* Bullerborgin paikasta on käyty keskustelua. On osoitettu, että se on sijainnut sittemmin veden alle joutuneessa Linnansaaressa. Pässiniemen tien varressa olevat rauniot eivät ole osa Bullerborgia vaan ne ovat vuonna 1806 rakennettujen venäläisten kasarmien jäännökset. Kun Ruotsin valtakunnan raja Stolbovan rauhassa (1617) siirtyi kauaksi Vuoksen laaksosta, Bullerborgin linna menetti merkityksensä ja jäi pois käytöstä.

Jukka Luoto Ruokolahti

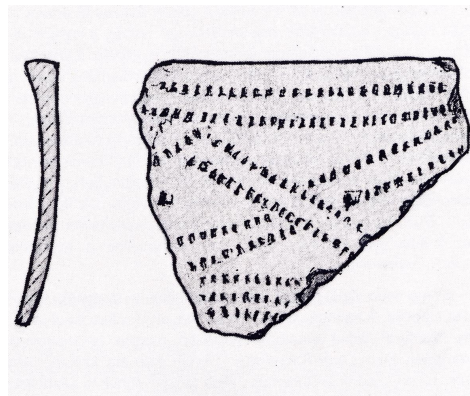
Ruokolahti on laajin Etelä-Karjalan pitäjistä ja siellä on tehty arkeologista tutkimusta enemmän kuin maakunnan muissa pitäjissä. Ruokolahdelta voisi ajatella olevan mesoliittisen Suomusjärven kulttuurin asuinpaikkoja, mutta koska ne muinaiset merenrannat, joilla varhaisen ihmisen voiajatella liikkuneen, sijaitsevat Venäjän puolella rajaa, ei näin vanhoja löytöjä Ruokolahdelta tunneta. Ruokolahdella levittäytyy eteläisen Suomen laajin erämaa, mikä houkuttelee olettamaan merkkejä pyyntielinkeinoilla eläneestä kivilautisesta väestöstä. Näin ei ole kuitenkaan asian laita, sillä useimmat muinaisjäännökset sijaitsevat Saimaan rannoilla tai ainakin vaikutuspiirissä.

Ruokolahdelta on löydetty noin 33 kivilautista asuinpaikkaa. Niiden tarkkaa määrää ei voida päätellä, koska ei ole keinoa todeta ovatko kaksi lä-

heistä asuinpaikkaa samaa vai eri asutusta. Sisämaan pikkujärvien rannoilta on löydetty vain kolme asuinpaikkaa, joten Saimaa on ollut riistavetenä muihin järviin verrattuna ylivoimainen. Sisämaasta on tehty yksi mielenkiintoinen löytö: Sutelan kansakoulun luota röykkiöstä on löydetty kivinen uurrehakku. Kyseisiä hakkuja on käytetty auran vantaina. Sen perusteella ei kuitenkaan voida päätellä, että Ruokolahden alueella olisi harjoitettu maanviljelystä jo kivilaudella.

Elämää Saimaan rannoilla kivi- ja pronssikautina

Kampakeraamisista tyyleistä – varhaiskampakeramiikka, tyyppillinen kampakeramiikka, Uskelan tyyli ja Pyheensillan aste – vain tyyppillinen kampakeramiikka on hyvin edustettuna Ruokolahdella, kuten on usein asian laita muuallakin Saimaan rannoilla. Varhaiskampakeraamiset ja niitä vanhemmat mesoliittiset löydöt odottavat löytäjiään Saimaan pohjassa. Ruokolahdelle on ominaista se, että selvemmin kuin muualla, kampakeraamista asutusta seuraa varhaismetallikautinen (1500 eKr. – 400 jKr.) asutus asbestinsekaisine ja tekstiilipainanteisine keramiikkalaatuineen. Näitä asuinpaikkoja on kuusi. Mielenkiintoisin asutopaikoista on asutokuopanne Kutveleen kanavan luota. Sieltä on löytynyt metallinen nuolenkärki, joka on ehkä tehty pronssista. Kärjen muoto ei anna vihjeitä sen iästä. Pronssimateriaalina viittaisi pronssikautteen (1300 – 500 eKr.). Luonnon kuparia on kuitenkin käytetty satunnaisesti esineiden valmistuksessa jo aikaisemmin, ja lappalaisten tiedetään käyttäneen kuparisia nuolenkärkiä vielä myöhään. Mikäli kyseessä on pronssikautinen esine, on se merkittävää, sillä Etelä-Karjaasta ei ole löydetty muita pronssikautisia metalliesineitä.

Varhaismetallikautista (1300 eKr.–400 jKr.) asbestikamiikkaa Ruokolahden Utulasta. Piirros Museo-virasto.

Merkittävin varhaismetallikautinen löytöpaikka on Karoniemi Äitsaaren kärjessä. Asuinpaikka on kaivauksissa osoittautunut hyvin pitkään asutuksi. Sieltä on löydetty tyyppillisen kampakeramiikan (4200 – 3600 eKr.) lisäksi seudulla muuten tuntematonta Uskelan keramiikkaa (3550 – 2900 eKr.), Kierikin ja Jysmän asbestikeramiikkaa (3550 – 2150 eKr.), Sarsan – Tomitsan tekstiilikeramiikkaa (1500 – 700 eKr.), Luukonsaaren – Simihtan asbestikeramiikkaa (500 – 0 eKr.) sekä löytöjä Etelä-Karjalassa tuiki harvinaiselta rautakaudelta. Löydetyt lasihelmet voivat olla peräisin vasta rautakauden lopulta (800 – jKr.). Löydöstöä on varhaista rautakautta lukuun ottamatta tasaisesti kivilaudelta esihistoriallisen ajan loppuun. Vastaavaa ei ole voitu havaita missään muualla maakunnan alueella. Kaivaukset eivät anna ilmiölle mitään kouriintuntuvaa selitystä, mutta kulkutien varrella oleva niemi on tarjonnut elannon niin metsästäjälle, kalastajalle kuin maanviljelijälle.

Pronssikaudella on asuttu myös Virtutjoen Parrumäessä, josta on runsaasti eri-ikäistä löydöstöä. Niiden joukossa on kivilautisen varsireikäkirveen katkelma, mutta se ei ole vasarakirves vaan ilmeisesti pronssikautinen esine. Parrumäestä on löydetty myös esihistoriallista keramiikkaa. Yhdessä paloista on koristelu, joka muistuttaa rautakauden lopun keramiikkaa. Olisiko Parrunmäki vuosituhansia käytössä ollut asuinpaikka? Peltomaasta löydettiin salaojatoissa hautamainen muodostelma, josta teetetty radiohiiliajoitus ei antanut esihistorialliseen kauteen osoittavaa ajoitusta, ja löydöstön perusteella on ilmeistä, että Parrunmäellä sijainnut kylä on palanut. Esihistoriaa nuorempiin löytöihin Parrunmäeltä kuuluu 1850-luvulle ajoitettu miekka.

Karoniemen tuhatvuotista kulttuurimaisemaa. Ihminen on asunut tällä paikalla monia muita paikkoja kauemmin. Kuva Etelä-Karjalan museo.

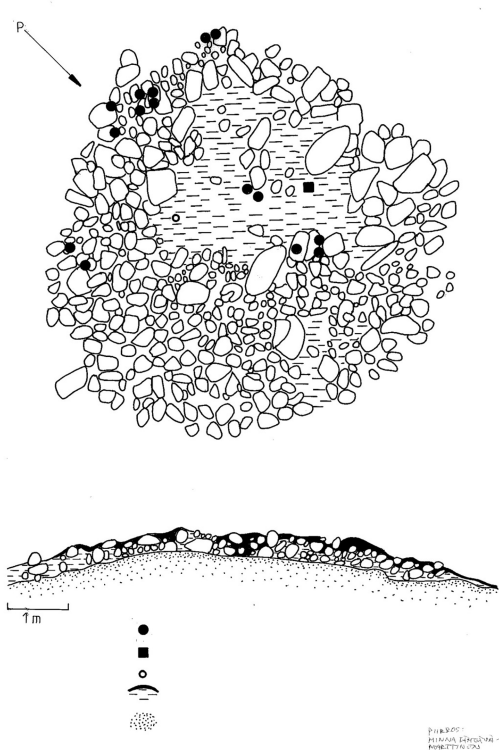
Lapinraunioita ja kaskiröykkiöitä

Ruokolahden pronssikauteen liittyvät kuusi lapinrauniota, matalaa kivikumparetta. Ne ovat sukua Suomen rannikoiden pronssikautisille hiidenkiukaille, mutta lapinrauniot ajoitetaan hiidenkiukaita löyhemmin 500 eKr. – 500 jKr. Ne kertoisivat siten ajanjaksosta, jolta ei Etelä-Karjalasta ole juurikaan muita löytöjä. Lapinraunioita on Ruokolahdella enemmän kuin muualla. Ruokolahden takamaat luetaan mielellään Lapinmaaksi, mutta tällaisten rinnastusten tekemisestä on varottava. Ei pidä ainakaan olettaa, että alueet, joilta ei ole löydetty lapinraunioita, olisivat kuuluneet jollekin muulle väestölle.

Lapinraunioiden innostamana on tutkittu Ruokolahden ladottuja kiviraunioita, joista ei ole löydetty mitään hautauksiin viittaavaa. Tervakankaan rauniot liittynevät kalamajoihin ja tervan polttoon, ja Niuvanmaan Kalmistonmäen rauniot ovat kaskiraunioita, joiden radiohiiliajoitus antoi tulokseksi 1440-1630 jKr. Röykkiöiden tarkempi kartoitus ei tuonut oikeastaan muuta tulosta kuin sen, että röykkiöryhmiä voi tavata melkein mistä tahansa, etenkin pitäjän metsäisissä sisäosissa.

Kalliotaidetta

Etelä-Karjalan suurin kalliomaalaus on Äitsaassa, Kolmikäytisen vuorella. Sitä selvästi pienempi maalaus on löydetty Ruokolahden pohjoisosasta

Todelliset lapinrauniot ovat näin vaatimattomia. Piirok- sessa on Ruokolahden Sal- miniemen lapinraunio. Piiros Minna Kähtävä-Marttinen.

Hauklapin Pytäränsaaresta. On todennäköistä, että ne ajoittuvat Saimaan korkeimman pinnan aikaiseksi. Silloin ne olisivat Ruokolahden rannoilla tyy- pillistä kampakeramiikkaa valmistaneiden ihmisten tekemiä.

Kolmikäytisen maalauksessa on käsiään kohottavien ihmishahmojen kuvia. Tämän lisäksi tutkijat ovat todenneet siinä hirven hahmon ja pari käärmeeksi tulkittua murtoviivaa. Maalauksen kuviot eivät ole selkeitä, mutta ne ovat kirvoittaneet lennokkaita tulkintoja. Maalausta on pidetty jopa Kalevalan runojen kuvitusyritelmänä. Ihmisen kohotetut kädet kielivät jostakin palvon- taan liittyvästä tapahtumasta. Käärme ihmisen yhteydessä kertoo shamani- uskosta. Pronssisia käärmekuvioita on muun muassa uhrattu Kamalla niin sanotuille uhrivuorille.

Rautakausi

Hämesaaresta Vuoksen suuhun johtavalta reitiltä on löydetty karjalainen soi- kea kupurasolki. Äitsaaren Näveristä on puolestaan löydetty hevosenkenkä- solki. Inventoinnit ovat osoittaneet, että Äitsaaren sisäosassa on ollut viikinki- ajalla asutusta. Ilmeisesti niin on asian laita myös Päivärannassa Hannikylässä. Edellä on mainittu rautakautisista löydöistä saaren pohjoispäässä Karonie- messä ja mantereen puolella Virtutjoella. Täydennysinventoinnit ovat tuo- neet viitteitä rautakautisesta asutuksesta pohjoisempana, mutta asutuksen varmistavat esinelöydöt puuttuvat.

Kolmikäytisen kalliomaalaus on lajissaan suurin Etelä-Kar- jalan alueella. Tikku-ukot ovat maalauksessa palvonta-asen- nassa kädet koholla. Maala- ukset ovat poikkeuksetta ve- sistöjen yhteydessä ja näin on asian laita myös Kolmikäy- tisen vuorella. Kuva Etelä-Kar- jalan Museo.

Asutus näyttää keskittyneen Äitsaarelle ja sen välittömään läheisyyteen. Kyseessä ei ole ollut pyyntiväestön asutus, vaan talonpoikainen viljely. On helppo kuvitella, että rautakautiset talonpojat olisivat samonneet Vuoksen laaksoa pohjoiseen ja päätyneet kalavesien äärelle Äitsaarelle. Tilanne on hyvin samantapainen kuin lännempänä Lappeenrannassa ja Taipalsaarella. Ruokolahdella on kuitenkin paljon niitä helpompi seurata asutuksen jatku- vuutta kivilaudelta aina kristitylle keskiajalle saakka. Ruokolahden suhteen voidaan kysyä olisiko mahdollista, että rautakautinen asutus periytyisi pai- kallisesta kivilaudisesta asutuksesta.

Kaskikulttuuri

Ruokolahden asutus on levinnyt Saimaan tuntumasta sisämaahan suhteelli- sen myöhään. Kaskiraunioiden perusteella voidaan todeta, että väestö on harjoittanut systemaattista kaskeamista. Kaskikulttuurin alku voidaan ilmei- sesti ajoittaa keskiajalle tai ainakin keskiajan ja uuden ajan taitteeseen.

Kaskiraunioiden lisäksi Ruokolahdelta on löydetty tervahautojen jäännök- siä. Historiallisten tietojen mukaan tervakauppa kukoisti ennen Uudenkau- pungin rauhaa, jonka rajankäynnit katkaisivat tervan kauppareitit. Tervan- poltto korvattiin viljanviljelyllä, mutta mikäli edellä mainitulle Niuvanmaan ajoitukselle annetaan painoa, voidaan sanoa kaskikulttuurin levinneen Ruoko- lahdelle vähintäänkin samaan aikaan kuin tervan poltto.

Metsiä kaskennut väestö on harjoittanut sen lisäksi myös pyyntielinkeinoja. Voi olla, että Ruokolahdelta löydetty pyyn- tikuopat ovat vasta keskiajalta. Lisäksi Pohja-Lankilan Kes- selilästä on löydetty hiilimiilu ja sen läheisyydestä raudanpel- kistyspaikkoja. Keskittymä on toistaiseksi huomattavin primi- tiivisen raudan valmistuspaikka Etelä-Karjalassa.

Tummalla tulikukalla ja esihis- toriallisella ihmisellä on ollut jo- kin yhteys. Tulikukkaa tavataan usein sieltä, mistä löytyy mer- kejä muinaisesta asutuksesta. Kuva Arto Hämäläinen 2007.

Jukka Luoto Rautjärvi

Kivikausi

Rautjärveltä tunnetaan suhteellisen vähän kivikautisia asuinpaikkoja, mutta asutus on ollut ilmeisesti laajaa, sillä Rautjärveltä on löydetty koko joukko kivikautisia esineitä. Ne ovat pääosin erimuotoisia, eri tarkoituksiin käytettyjä talttoja. Kivikauden asutus keskittyi nykyisten sisäjärvien rantamille. Rautjärveltä tunnetaan kuusi asuinpaikkaa, joista Kopsalan Pulkkisenniemeltä on löydetty kampakeramiikkaa. Museokokoelmiin talletettu pala edustaa vanhempaa myöhäiskampakeramiikkaa eli Uskelan tyyliä (3550 – 2900 eKr.). Vaihe seuraa Saimaan rannoilla yleistä tyypillistä kampakeramiikkaa. Rautjärven irtolöytöjen joukossa on Torsansalon Salmelasta löydetty varsi-reikäkirveen katkelma. Kirveen reikä on kairattu onttoa luuta apuna käyttäen, ja valmistustapa ajoittaa kirveen ajanjaksolle 2800 – 500 eKr. Pitäjän alueelta löydetyt punamultahaudat ovat kivikautisia. Ne saattavat olla luontaisia punamultaesiintymiä, sillä niiden yhteydestä ei ole löydetty esineistöä tai mitään vainajiin viittaavaa.

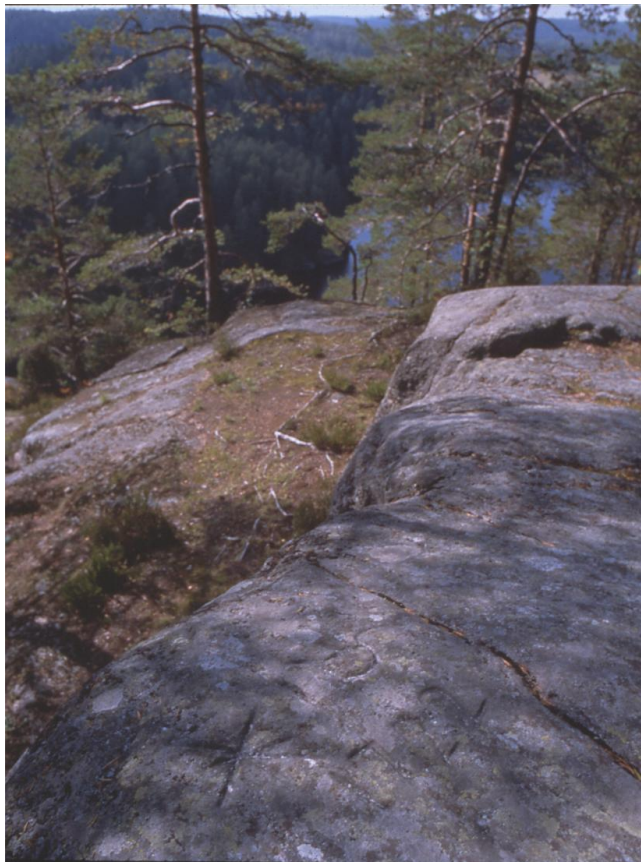
Rautjärven 1990-luvun lopun muinaisjäännösinventoinnin yhteydessä löydettiin kaksi kalliomaalauستا: Ylä-Ilmeen Torsanvuoren ja Kekäleniemen Riuttavuoren maalaukset. Kummankin kuva-aiheet ovat turmeltuneet eikä niistä voi sanoa mitään varmaa. Maalaukset sijaitsevat pienten järvien ranta-kalliossa eli ne noudattavat yleistä kaavaa. Maalauksen sijaitseminen Torsanvuoressa herättää ajatuksia. Paikan kautta ovat kulkeneet Pähkinäsaaren (1323), Täyysinän (1595) ja Uudenkaupungin (1721) rauhojen rajat. Maalaus sijaitsee linjalla, jota pitkin raja kulki Laikonkankaalta Torsanvuoreen. Kalliomaalauksilla ja historiallisilla rajoilla ei ole yhteyttä, sillä niiden ikäero on noin 2000 vuotta. Mieleen tulee kuitenkin eräs kalliomaalauksiin liitetty tulkinta: niitä on pidetty ihmisyhteisöjen reviirimerkkeinä, joiden avulla kivikautinen yhteisö olisi osoittanut alueen hallintaoikeuden. Näin ollen Torsanvuori olisi ollut rajavuori jo kivikaudella. Ei tiedetä, miksi Pähkinäsaaren rauhan sopijat vetivät rajalinjan Torsanvuoren kautta. Voi olla, että siihen vaikutti jo tuolloin (1323) ikivanha näkemys siitä, että Torsanvuori oli itäisen ja läntisen valtapiirin raja.

Tuskin minkään muun maakunnan alueella on yhtä paljon rajamerkkejä kuin Etelä-Karjalassa. Ruokolahden ja Rautjärven rajalla olevassa Haukkavuoressa on Uudenkaupungin rauhan (1723) rajamerkki. Jo Täyysinän rauhan (1595) raja kulki tämän paikan yli, ja on luultavaa, että raja oli täällä Pähkinäsaaren rauhankin (1323) aikaan. Kuva Etelä-Karjalan museo.

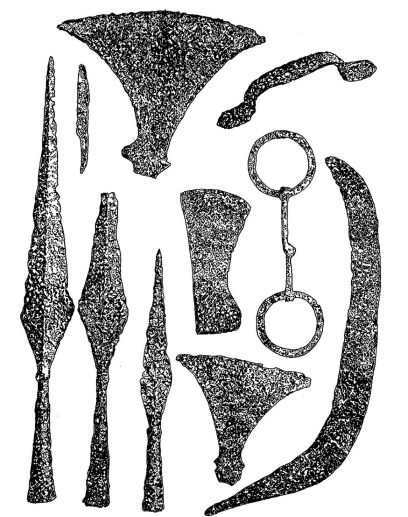
Rautakausi

Etelä-Karjalasta ei ole juurikaan löydetty rautakautisia kalmistoja, joten Rautjärvellä tehtiin vuonna 1938 merkittävä löytö. Uimolan kylän Hirnilän Niemelästä tuli navetan perustuksiin kiviä siirrettäessä esiin muinaisesineitä. Löytöpaikka sijaitsee Herajärven luoteisrannalla olevassa Torikanniemessä. Paikalla on nähtävissä lukuisia matalia kiviraunioita, joista navettatöissä avattu raunio on todentunut rautakautiseksi kalmistoksi. Se on usean vainajan kalmisto. Paikalla on ollut rautakaudella pysyvää asutusta, joka on haudannut vainajansa sukhautaan.

Kalmistosta on löydetty keihäänkärkiä, kirveitä, puukko, sirppi, kuolaimet ja hevosenenkäsolki, jotka ovat peräisin 1000-luvulta jKr. eli viikinkiajan ja ristiretkiajan taitteesta. Kun pitää mielessä Lappeen Kauskilan ja Mikkelin Tuukkalan löydöt, joissa Laatokan rannoilta periytyvä aines on tuntuva, voisi ajatella, että tässä on kyseessä saman ilmiön ilmenemismuoto. Ilmeisesti näin ei kuitenkaan ole, vaikka useat kirjoittajat korostavat Hiitolanjokea pitkin sisämaahan johtaneen kauppaticien merkitystä. Kalmistossa ei nimittäin ole mitään sellaista, joka kytkisi sen Laatokan alueeseen. Todennäköisempi vaihtoehto on se, että kyseessä on Länsi-Suomesta tai Hämeestä kulkeutu-

Rautjärven Hirnilän rautakauden lopun ajan kalmiston esineistöä. Jo ammuin löytyneen hautauksen perusteella on arveltu, että tänne olisi siirtynyt väestöä Laatokan rannalta. Esineistö ei ole kuitenkaan sieltä peräisin eivätkä myöhemmät tutkimukset ole löytäneet muuta rautakauteen viittaavaa. Piirros Jaana Huikko.

nut asutus. Kun kalevalaiset sankarit kulkivat lähes aina veneellä, ovat ensimmäiset himiläläiset kuolainten perusteella olleet hevosmiehiä. Hirnilän asutus onkin voinut löytää tiensä asuinpaikalleen Salpausselkää pitkin.

Muita kalmistoja ja eräkulttuuria

Simpeleen Kalmanharjussa on ilmiselvä kalmisto, viittaahan siihen paikan nimikin. Ihmisen luita on löydetty myös Änkilän Harjulasta, Purnujärven kaupalta ja Homasaaresta. Ei ole helppoa päätellä, ovatko kyseessä ortodoksisen väestön vainajat vai alueella tilapäisesti liikkuneet sotilaat. Yhdestä haudasta on löydetty 1700-luvun raha, ja paikkakunnalla elää perinnetieto sotilasteistä, joten kyseessä voi olla jälkimmäinen vaihtoehto. Änkilän Koukalammin röykkiö on mielenkiintoinen, sillä perimätiedon mukaan siitä on löytynyt pronssinen korulaite. Lähinnä mieleen tulevat lappalaisten haudat, lapinrauniot. Koska esineitä ei ole saatu talteen, ei asiaa voi ratkaista.

Selvin eräkulttuurin muistomerkki on Torsansalon Kaakojankangas. Valitettavasti se on ajoittamaton, kuten useimmat pyyntikuopat. Ympäröivän luonnon verotuksesta kertoo myös Iso-Ilmeen Kemppisenmäen tervahauta sekä neljä mahdollista raudanpelkistyspaikkaa: Latvajärvi, Säynäänjoki; Viimola, Leirikeskus; Simpele, Kalmaharju sekä Korpijärvi. Ne saattavat tosin olla myös pajan paikkoja. Kesällä 2006 Rautjärven aseman läheltä Rautjärveltä tehdyt löydöt vahvistavat näkemystä, että alueen järvistä on kerätty rautamalmia, jota pelkistettiin järvien rannoilla. Sitä tukevat Rautjärvi-nimet. Kymenlaaksosta tehty rautakuonan radiohiiliajoitus on antanut rautakauteen sattuvan ajoituksen eikä ole mahdotonta, etteikö täkäläisellä raudanvalmistuksella voisi olla yhtä pitkä historia. Rautjärveltä rekisteröidyissä kaskiraunioissa ei ole mitään poikkeuksellista. Änkilän Peipvuoresta on löydetty piilopirtin sija. Piilopirttejä tiedetään olleen olemassa vainoaikoina, mutta harvoin niistä on jäännyt jäljelle mitään kouriintuntuva.

Historiallisia esinelöytöjä

Talolliset Juhana ja Pärtty Kaljunen löysivät vuonna 1905 Juhana Jurvan maalta Purnujärven kylästä 530 rahaa. Raha-aarre koostui pääasiassa vuoden 1570 tienoilla käytetyistä Tukhomassa, Vesteråsissa ja Tallinnassa lyödyistä rahoista. Venäläiset hyökkäsivät vuonna 1571 Suomen alueelle ja esimerkiksi Rautjärvelle. Niitä hieman myöhempi on venäläinen tipparaha, denga, joka ajoittuu vuosiin 1606–10.

Rauhattomat ajat ovat lyöneet leimansa Rautjärven löytöihin. Ossi Varis on löytänyt miinaharavallaan kotitilansa Miettälän Herasillan pelloilta Muhomäestä joukon metalliesineitä. Hopeasormuksen kannassa on joutsenkuvio, ja pronssisormuksen kannassa ihmishahmo, jolla on toisessa kädessä sauva ja toisessa puu. Toinen pronssisormus on sileä ja nauhamainen, mutta sormusta kiertää kaksi pisteviivaa. Lisäksi löytöön kuului kaksi pronssista vyönhelaa, vyöllisten hihnanjakaja ja musketin luoti. Rautjärveltä on löydetty kolmaskin kuvasormus. Kuvasormukset ajoittuvat 1500-luvun lopulle. Ne ovat yleisiä Laatokan pohjoispuolisilla alueilla ja Itä-Virossa. Levinneisyys puhuu vahvasti itäisen alkuperän puolesta. Vyöllisen hihnanjakaja ei ole Rautjärven löydöstössä tuntematon ja vastaavia rattaan näköisiä koruja on löydetty Ruokolahdelta, Imatralta ja Savitaipaleelta.

Historiallisen ajan esinelöydöt kertovat piilopirtin ohella rauhattomuuksista, joiden kohteeksi Rautjärvi joutui kun Ruotsi ja Venäjä kamppaivat Itä-Suomen herruudesta. Siitä kertovat jo aiemmin mainitut kolme rauhan rajaa. Niiden rajalinja oli yksi ja sama Haukkavuorelle asti. Sen jälkeen Pähkinäsaaren rauhan raja haarautuu lännemmäksi, ja Täyssinän ja Uudenkaupungin

rajalinjat mukailivat pitäjän pohjoisrajan linjaa. Varhaisia rajamerkkejä ei ole säilynyt tai edes tehty. Uudenkaupungin rauhan merkit ovat havaittavissa Laikonkankaan, Torsanvuoren, Torsansalontien ja Haukkavuoren rajapisteillä.

Rajoihin liittyy mielenkiintoinen yksityiskohta: Täyssinän rauhan rajalinjat määritellyt rajakomissio on päivännyt raja-asiakirjansa Parikkalan Koitsanlahdessa. Ilmeisesti se on pitänyt siellä majaa.

Novgorodilais-virolainen kuvasormus Miettälän kylästä. Kuva Etelä-Karjalan museo/Seppo Pelkonen.

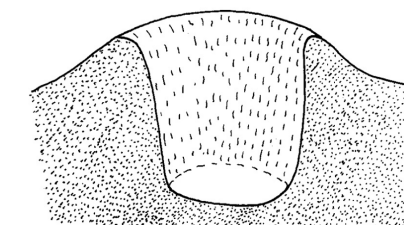
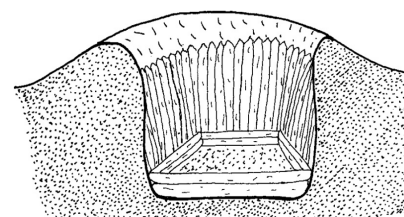
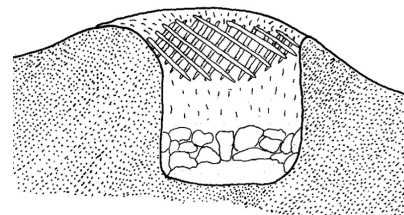

Ville Laakso Parikkala

Parikkalan alueelta tunnetaan eteläkarjalaisittain poikkeuksellisen runsaasti merkkejä kivilautisesta (8700–1500 eKr.) asutuksesta. Maaperässä on säilynyt asumisen merkkejä noin 50 paikassa. Niistä Kaunissaaren, Kosinonniemen, Koukunniemen ja Anitsanlahden asuinpaikkoja on tutkittu pienehköillä arkeologisilla kaivauksilla. Irrallisia kivesinelöytöjä on tiedossa noin 125.¹ Asutuksen merkit keskittyvät Simpelejärven rannoille, sen itä- ja pohjoisosaan. Kivilautiselle, pyynnillä eläneelle väestölle kalaisa järvi oli ravinnonhankinnan perusta. On erikoista, ettei Simpelejärven rannoilta ole löytynyt kivi- tai varhaismetallikautisia kalliomaalauksia, sillä niitä tunnetaan sen etelä-, länsi- ja pohjoispuolisilta alueilta.

Parikkalan alueen vanhimmat esinelöydöt ajoittuvat heti jääkauden jälkeiseen aikaan. Ainakin Kaunissaaren asuinpaikka on ollut käytössä vielä kivilauden jälkeen varhaismetallikaudella (1500 eKr. – 400 jKr.). Tuon aikaiset löydöt ovat kivilautisia harvinaisempia koko Etelä-Karjalassa. Perimätiedon mukaan 1900-luvun alussa löytyi Rautalahden kylästä pellosta pronssinen keihäänkärki, jonka löytäjä valitettavasti teki kinnasneuloiksi. Tämä itäsuomalaisittain ainutlaatuinen löytö ei siten ehtinyt asiantuntijoiden tutkittavaksi.² Kuudesta paikasta tunnetaan ilmeisesti jo esihistorialliseen metsästykseen kuuluvia jäänteitä, pyyntikuoppia. Parimetriset kuopat oli sijoitettu riistan kulkureiteille ja naamioitu, joten eläin saattoi joutua niihin paikasta toiseen vaeltaessaan, mutta myös ajo-pyyntiä on harrastettu. Pyyntikuoppien ajoittaminen on mahdotonta ilman tutkimuskaivauksia, sillä metsästystapa on ollut hyvin pitkäikäinen.³

Piirros esihistoriallisesta pyyntikuopasta. Piirros Minna Kähtävä-Marttinen.

Parikkalan tunnetuista esihistoriallisista kohteista merkittävin on Simpelejärvessä sijaitseva Kaunissaari. Se on ainoa kohde, jossa asutus näyttää jatkuneen kivilaudelta aina ajanlaskun alun jälkeiseen aikaan saakka. Kaunissaaren löydöistä harvinaisuutensa vuoksi kiintoisin on pronssiesineen valamiiseen käytetty savisen muotin puolikas. Samankaltaisella muotilla valmistettu esine on löytynyt Karjaalta läntiseltä Uudeltamaalta, mutta esinetyyppi on itävenäläinen. Esine kuuluu ajanlaskumme alun jälkeiseen aikaan, ehkä aikaan ennen vuotta 400 jKr., mutta se saattaa olla myös jonkin verran nuorempi – näin harvinaisen esineen ajoittaminen on vaikeaa.⁴

Parikkalan Joukion Silvusta on löytynyt uhrikivi, jossa on uhrikuoppia. Kuvat Etelä-Karjalan museo.

Kaunissaaren valinmuotin jälkeiseltä ajalta Parikkalasta on hyvin niukasti todisteita asutuksesta. Savikummun kylästä löytyi vuonna 1971 pellosta soikea tuluskivi. Tuleniskentään käytetty kiviesine ajoittuu välille 100–700 jKr.⁵ Esine on mielenkiintoinen erityisesti siksi, että se kuuluu aikaan, jolta löydöt Etelä-Karjalasta ovat vähäisiä. Merkkejä samanaikaisesta vakituisesta asutuksesta ei Savikummun alueelta ole löytynyt, ja esine saattaa olla kauempaa, ehkä Laatokan rannoilta, tulleiden kaskenkaatajien jättämä.

Mäntylahden kylästä löytynyt pronssista valmistettu ja vaateen kiinnittämiseen käytetty hevosenkenkäsolki ajoittuu viikinkiaikaan (800–1050 jKr.). Antti Sinkkosen pellosta löytynyt esine saatiin museoon jo vuonna 1882. Lähi-alueelta ei kuitenkaan ole toistaiseksi löytynyt todisteita kiinteästä viikinkiaikaisesta asutuksesta.⁶

On erittäin mielenkiintoista, että kolme edellä mainittua löytöpaikkaa, Kaunissaari, Savikumpu ja Mäntylähti, sijaitsevat lähekkäin. Alue vaikuttaa erittäin suotuisalta nuoremman rautakauden (800–1300 jKr.) kiinteää asutusta ajatellen, mutta toistaiseksi todisteita tästä ei ole löytynyt.

Soikeat tuluskivet ja tappikoristeiset hevosenkenkäsoljet ovat levinnältään läntisiä.⁷ Ne kertovat lännestä rautakauden kuluessa tulleista vaikutteista. Vastaava ilmiö esiintyy laajalla alueella Sisä-Suomessa, ja on tulkittu, että esineet ovat kuuluneet länsisuomalaisille erämiehille tai että länsisuomalaiset ovat myyneet ne paikalliselle väestölle.⁸ Toisaalta Mäntylahden hevosenkenkäsolki edustaa alatyyppiä, jota on ehkä valmistettu myös Laatokan Kar-

jalassa.⁹ Edellä mainittujen lisäksi on syytä mainita aivan pitäjän länsirajalta Loitumajärvestä vuonna 1937 löytynyt koristeltu suksi. Sen ikää ei ole selvitetty, mutta se saattaa olla hyvin vanha.¹⁰

Uhripaikkoina käytettyjä kuppikiviä tunnetaan Parikkalasta kaksi, molemmat Joukion kylästä. Myllymäen kivi on laakea parimetrinen maakivi, jossa on yksitoista kahvikupin kokoista hakattua syvennystä, joihin uhriantimia on asetettu. Silvun kivi on suuri siirtolohkare, johon on hakattu kahdeksan kuppia.¹¹ Uhrikivet saattavat ajoittua rautakauden lopulle, mutta ne ovat voineet olla käytössä vielä myöhään, kenties vain pari vuosisataa sitten.

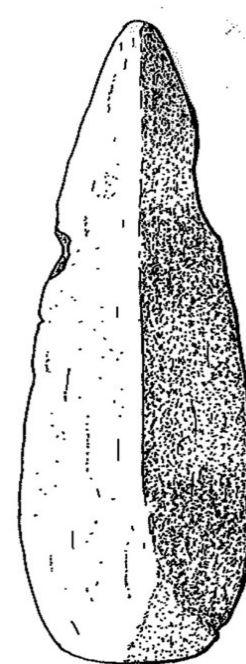
Maanviljelysasutus

On epäselvää, onko Parikkalan alueella ollut kiinteää asutusta nuoremmalla rautakaudella vai saiko asutus alkunsa 1300–1400-luvuilla, jolloin sen voi todentaa kirjallisista lähteistä. Uusi asutus sai elantonsa pyynnin sijasta maanviljelystä ja karjanhoidosta. Parikkalan seutu mainitaan kirjoitetuissa lähteissä ensimmäisen kerran vuonna 1500. Tuolloin laaditussa verokirjassa mainitaan asutut kylät ja talojen isännät. Parikkalassa asuttuja kyliä olivat Koitsanlahti, Joukio, Järvenpää, Savikumpu, Rautalahti ja Tyrjä.¹² Asutusta on saattanut olla muuallakin, sillä mainittu verokirja on vaikeaselkoinen, eikä osaa siinä mainituista asutuksista ole voitu yhdistää myöhempiin kyliin. Maanviljelysväestön alkuperästä ei ole varmaa tietoa, mutta sen ajatellaan saapuneen Laatokan länsirannikolta, lähinnä Kurkijoelta, missä karjalaisasutus oli tässä vaiheessa jo vankkaa ja vanhaa.

Parikkalan luonto eroaa Lappeenrannan ja Imatran seuduista. Erämaamaisemat ja ihmisten asutuksen jäljet vaihtelevat. Kuva Arto Hämäläinen 2006.

Esihistoria

Parikkalan alueelta tunnetaan lähes 50 kivikautista asuinpaikkaa ja yli sata irrallista esinelöytöä. Muutamamat esineet, kuten liuskeesta valmistetut keihäänkärjet, ovat varsinaista asutusta vanhempia. Asutus ajoittuu pääasiassa nuoremmalle kivikaudelle. Yksi Etelä-Karjalan pisimpään käytössä olleita asuinpaikkoja on Parikkalan Kaunissaari, josta on löydetty muun muassa keihäänkärki. Piirros Etelä-Karjalan museo/Tiina Bangura ja Minna Kähtävä-Marttinen.

Kaikki Parikkalan alueen kylät olivat 1600-luvun alussa asuttuja. 1400–1600-lukujen asutuksesta kertovat useat kyläkohtaiset hautapaikat. Tiedossa ovat Joensuun Kalmistonmäki, Joukion Kalmanpelto, Joukion Sammatlampi, Järvenpään Surkko, Kinnarniemen Loikkasen Kalmisto, Kinnarniemen Poralin Kalmisto, Koitsanlahden Kalmisto, Koitsanlahden Kuusikkomäki, Oravaniemen Kalmistomäki, Rautalahden Jorosen Kalmisto ja Rautalahden Ridan Kalmisto. Lisäksi muutamasta kylästä on epävarmoja kalmistotietoja.¹³ Kalmistoihin on voitu vanhimmissa kylissä haudata jo 1300-luvulla ja joidenkin kalmistojen tiedetään olleen käytössä vielä 1700-luvulla. Yksittäisten kalmistojen tarkka ajoitus voidaan selvittää vain arkeologisten kaivausten avulla. Hautapaikoista suurin osa on ortodoksiväestön käyttämiä ortodoksikalmistoja. Muutamassa ortodoksikalmistossa on ollut pieni, puinen kyläkappeli eli tsasouna. Joukion Sammatlammen (nykyisin Sammallampi) rannalla on ollut 1500-luvun lopulla ilmeisesti niitä isompi kappelikirkko. Luovutetulle alueelle on jäänyt ainakin Tyrjän kylän ortodoksinen kirkonpaikka ja siihen liittynyt kalmisto.

Käkisalmen lääniin kuuluneen Parikkalan asutuksessa tapahtui 1600-luvulla suuri murros, kun suurin osa ortodoksiväestöstä muutti Venäjän puolelle, muun muassa Tverin Karjalaan. Autioituneille tiloille muutti luterilaista asutusta Itä-Savosta ja Karjalan kannakselta, ainakin Jääskén kihlakunnasta.¹⁴

Ville Laakso

Saari

Saaren alueelta tunnetaan kolmetoista kivikautista (8700–1500 eKr.) tai varhaismetallikautista (1500 eKr. – 400 jKr.) asuinpaikkaa. Lisäksi Saarelta on löydetty noin kaksikymmentä irrallista kivikautista esinettä. Tihein asuinpaikkakeskittymä on Simpelejärven Lahdenpohjan rannoilla Kirjavalassa, jossa on kuusi kohdetta. Myös Rautjärvien entisiltä rannoilta Mikkolanniemeltä, Honkakylästä, Maironiemeltä, Tarnalasta ja Saarenkylästä on löydetty jäänteitä kivikautisesta asutuksesta. Yksi asuinpaikka on tiedossa Jyrkilänjärven vanhalta rannalta Tamalasta.¹⁵ Esineet on löydetty samoilta seuduilta kuin varsinaiset asuinpaikat. Viimeksi vuonna 2004 löytyi Kirjavalan kylästä kivinen taltta.¹⁶

Asuinpaikkojen sijainti muinaisten vesistöjen rannoilla kertoo, että kalastus olikeskeinen osa toimeentuloa. Järvenlaskut ovat kuitenkin muuttaneet maisemaa kivikauden jälkeen Saarella enemmän kuin juuri missään muualla, ja asuinpaikat ovat usein kaukana nykyisiltä rannoilta.¹⁷ Kivikauden loppuessa asutuksen merkit vähenevät. Vain Kirjavalan Petäjämäen asuinpaikalta on löytynyt saviastioiden paloja, joiden koristelumuoti viittaa varhaismetallikautiseen ajoitukseen.¹⁸ Tästä eteenpäin, ajanlaskumme alun tienoilta lähtien, alu-

een asutus joko häviää kokonaan yli tuhanneksi vuodeksi tai sen jäljet ovat vielä löytymättä. Edes irrallisia esinelöytöjä ei ole kertomassa ihmisten toiminnasta.

Maanviljelysasutuksen synty

Kun Saaren aikajärjestyksessä seuraavat löydöt ilmaantuvat, on Itä-Suomessa asunut väestö siirtynyt pyyntielinkeinoista viljelemään maata ja hoitamaan karjaa. Tähän kulttuurivaiheeseen kuuluvat uhripaikkoina käytetyt niin sanotut kuppikivet, joihin on kaiverrettu tai hakattu kahvikupin kokoisia syvennyksiä. Koko Suomen oloissa harvinaisen komea kuppikivi on löytynyt Mikkolanniemen Kokkosenmäeltä. Kyseessä on suurehko siirtolohkare, jonka pinnoille on kolmeen eri kohtaan hakattu paitsi kuppeja, myös uria, jotka ovat harvinaisia. Kivien ajoittaminen on hankalaa – nykytiedon valossa ne voivat kuulua nuoremmalle rautakaudelle (800 – 1300 jKr.) tai historialliselle ajalle eli vuoden 1300 jKr. jälkeiseen aikaan. Pyhämäen uhrikiveä on arveltu käytetyn vasta historiallisella ajalla.¹⁹ Toinen kuppikivi tunnetaan Tarnalan Alapellon luota. Kivessä erottuu viisi selvää ihmisen tekemää syvennystä. Kolmas kivi on sijainnut Tarnalassa Juhanan talon lounaispuolella. Se on valitettavasti räjäytetty pellonraivauksen yhteydessä, mutta siitä on saatu pelastettua pala, jossa erottuu vielä viisi kuppia. Alun perin niitä lienee ollut ainakin seitsemän.²⁰

Tarnalan kylämaisemassa on aineksia kivikaudesta tähän päivään. Kuva Etelä-Karjalan museo/Arto Hämäläinen 1986.

Etelä-Karjalan maisema- ja kulttuurialueselvitys, osa 2

Samaan maata viljelevään asutukseen liittyy muutama entisen Saaren kunnan alueelta tunnettu vanha hautapaikka. Ne ovat Mikkolanniemen Kalmistonniemi, Saarenkylä Loson Kalmisto, Tarnalan Jyrkilä ja Tarnalan Kalmistonniemi. Mikkolanniemen ja Saarenkylän kohteissa on lienee kyse ortodoksisen karjalaisväestön niin sanotuista ortodoksikalmistoista. Ne ovat olleet käytössä jossakin vaiheessa 1300 – 1700-luvuilla. Loson kalmistoon on muistitiedon mukaan haudattu vielä 1800-luvulla; paikalla on edelleen pystyssä vanhoja yksinkertaisia hautakiviä.²¹ Tarnalan Jyrkilässä on kyse paikasta, josta on löytynyt luita – ortodoksisuuteen viittaavaa perimätietoa ei täältä ole saatu talteen. Tarnalan Kalmistonniemen hautapaikan tarkkaa sijaintia ei valitettavasti tiedetä. Epävarmoja kalmistotietoja on muun muassa Mairioniemen kylästä.²² Tuorein mahdolliseen kalmistoon viittaava luulöytö tehtiin kesällä 2006 Mikkolanniemeltä.

Kirjoitetuissa lähteissä Saaren alue mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1500. Tuolloin laaditussa verokirjassa mainitaan asutut kylät ja talojen isännät. Asuttuja kyliä olivat Kesusmaa, Kirjavala, Saari, Mairioniemi ja Tarnala.²³ Kylien asutus on peräisin viimeistään 1400-luvulta, mutta saattaa olla jonkin verran vanhempaa, sillä Saaren kylässä oli vuonna 1500 jo kuusi taloa ja Tarnalassa viisi. Todellisuudessa asutusta on saattanut olla muuallakin, sillä mainittu verokirja on vaikeaselkoinen, eikä monia siinä mainituista asutuksista ole voitu yhdistää myöhempiin kyliin.

Saaren Loson kalmistossa on edelleen pystyssä satojen vuosien ikäisiä karkeasti muotoiltuja hautakiviä. Kuva Ville Laakso.

Viimeistään 1600-luvun alussa asutettiin Mikkolanniemi ja Honkakylä. Tässä vaiheessa myöhemmän Saaren pitäjän alueella oli jo viitisenkymmentä taloa, kun niitä vuonna 1500 oli ollut ehkä vain viitisentoista.²⁴ Maanviljelysväestön alkuperästä ei ole varmaa tietoa, mutta yleensä sen arvellaan saapuneen Laatokan länsirannoilta, karjalaisen asutuksen keskusalueelta. Alueen asutuksessa tapahtui 1600-luvulla suuri murros, kun suurin osa ortodoksisväestöstä muutti Venäjän puolelle, lähinnä Tverin Karjalaan, ja tilalle tuli luterilaista asutusta Itä-Savosta ja Karjalan kannakselta, ainakin Jääsken kihlakunnasta.²⁵

¹ Antti Bilundin inventointikertomus 1994–95, MV AOA. Johanna Sepän kaivauskertomus Koukunniemestä 2001, MV AOA.

² Vilka 1926:32.

³ Antti Bilundin inventointikertomus 1994–95, kohteet 53–58. MV AOA.

⁴ Meinander 1966; Kivikoski 1973, Abb. 168.

⁵ Kansallismuseon esihistorialliset kokoelmat 18553. Antti Bilundin inventointikertomus 1994–95, s. 109. MV AOA. Esineen löysi omalta maaltaan mv Uno Pajari.

⁶ Kansallismuseon esihistorialliset kokoelmat 2116. Antti Bilundin inventointikertomus 1994–95, s. 136. MV AOA.

⁷ Hevosenkäsolkien tästä tyypistä ks. Lehtosalo-Hilander 1982:102–103 ja Fig. 31.

⁸ Taavitsainen et al.1998:211.

⁹ Salmo 1956:36.

¹⁰ Savonlinnan maakuntamuseo/Pyhän Olavin killan kokoelmat 915.

¹¹ Antti Bilundin inventointikertomus 1994–95, kohteet 23–24. MV AOA.

¹² Juvonen 1996:51–57; hieman poikkeavia tulkintoja asutuskuvasta on esittänyt Saloheimo 1977:21. Vuoden 1500 asutuskuva kaipaisi tarkempaa tutkimusta.

¹³ Ville Laakson kyläkalmistoinventointi 2001, TYA.

¹⁴ Muuttoliikkeestä ks. esim. Juvonen 1996:61–80.

¹⁵ Antti Bilundin inventointikertomus 1995–96:5, MV AOA.

¹⁶ Kreetta Lesellin tarkastuskertomus, MV AOA.

¹⁷ Antti Bilundin inventointikertomus 1995–96:5, MV AOA.

¹⁸ Antti Bilundin inventointikertomus 1995–96:5, MV AOA.

¹⁹ Markus Hiekkasen tarkastuskertomus 1995, MV RHOA. Antti Bilundin inventointikertomus 1995–96:22, MV AOA.

²⁰ Antti Bilundin inventointikertomus 1995–96:21, 36, MV AOA.

²¹ Ville Laakson kyläkalmistoinventointi 2001, TYA.

²² Ville Laakson kyläkalmistoinventointi 2001, TYA.

²³ Juvonen 1996:51–57 ja Saloheimo 1977:21, jotka ovat esittäneet asutuskuvasta hieman toisistaan poikkeavia tulkintoja.

²⁴ Saloheimo 1977:21.

²⁵ Muuttoliikkeestä ks. esim. Juvonen 1996:61–80.

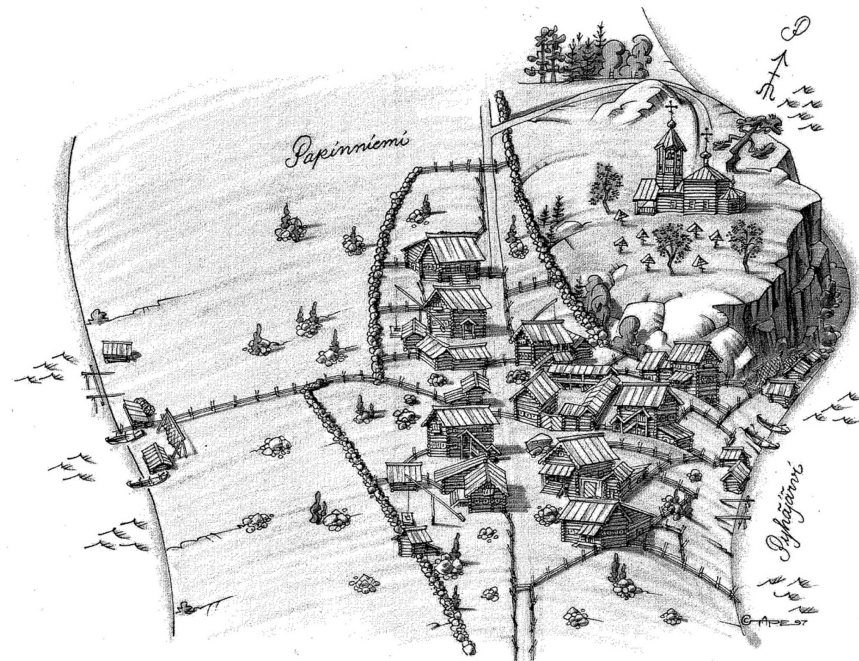
Jukka Luoto, Ville Laakso

Uukuniemi

Uukuniemi voisi olla Etelä-Karjalan rikkain esihistoriallinen alue, sillä se on noussut Itämerestä tai Baltian jääjärvestä maakunnan muita alueita aikaisemmin ja Salpausselän taakse patoutunut Pyhäjärvi on tarjonnut elämisen edellytykset. Esihistorialliset muinaisjäännökset ovat kuitenkin vähäiset. Todettuja kivilautisia asuinpaikkoja on vain yksi ja sekin on niin niukkalöytöinen, ettei sitä ole mahdollista ajoittaa tarkemmin. Muinaisjäännösten vähäinen määrä johtunee Pyhäjärven vuosituhansien ajan jatkuneista pinnankorkeuden vaihteluista. Varsinkin järven eteläosassa tulvavesi on todennäköisesti tuhonnut tai peittänyt kivilautisen asutuksen jäljet. Kivilautinen asutus on todennäköisesti tähänastisten havaintojen kertomaa laajempaa, sillä Uukuniemen alueelta on löytynyt paljon kiviesineitä. Erityisen paljon on löytynyt kirveitä ja talttoja, joita on löytynyt runsaasti myös Parikkalasta ja Laatokan rantamilta, mutta ei Lappeenrannan seudulta. Uukuniemi liittyy kiinteästi Laatokan kivilautiseen kulttuuriin.

Uukuniemen alueelta tunnetaan esinelöytöjen lisäksi siis yksi asuinpaikka ja kaksi kalliomaalauستا: Louhisaari ja Kuorevaara. Maalauksissa ei ole havaittavissa selkeitä ihmis- tai eläinhahmoja. Louhisaarella voidaan puhua vertikaali-sesta ornamenttifriisistä. Kalliomaalauksiin liittyy lukuisia tulkintoja. Yksiniistä sivuaa Uukuniemen esiintymiä. Nousia Venäläinen kuvasi vuosina 1555–56 kulkureitin Laatokalta Ouluun. Sen kulkua tutkinut Juhani

Taiteilijan näkemyksen mukaan Uukuniemen Papinniemen ortodoksikylä on saatanut olla tämän näköinen. Piirros Tarmo Koivisto.

Lukkarinen on pyrkinyt osoittamaan, että kyseinen reitti olisi kulkenut Jaakkiman Lahdenpohjasta Uukuniemen Ännikänniemeen. Löydetty kalliomaalaukset eivät ole suoranaisesti tällä reitillä, mutta eivät kovin kaukana siitä. Kyseessä voi olla ikivanha kulkureitti, jota jo kivikauden ihmiset ovat käyttäneet. Jostain syystä, ehkä talvisen hirvenpyynnin vuoksi, he pysähtyivät Uukuniemellä ja tekivät kallioihin metsästysonnea edistäviä kuvia.

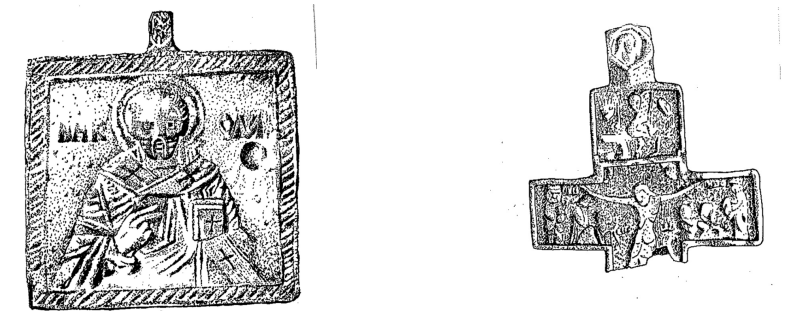
Uukuniemen esi- ja varhaishistoriassa voidaan erottaa kolme vaihetta: kivilautinen asutus (– 1300 eKr.), karjalaisperäinen ortodoksinen asutus (1300 eKr. – 1650 jKr.) ja nykyinen asutus (1650–). Emme tiedä, minne kivilautinen väestö hävisi tai emme osaa seurata sen vaiheita tähän päivään asti. Varhaisten kirjallisten lähteiden perusteella Uukuniemellä asui 1300-luvulta lähtien karjalaisperäistä ortodoksista väestöä. Ruotsin vallattua alueen 1600-luvulla alkuperäisväestö siirtyi suureksi osaksi Tverin Karjalaan. Tilalle tuli luterilaista väestöä Savosta ja Viipurin Karjalasta.

Ortodoksinen kulttuurivaihe näkyy kyläkalmistojen esiintymisenä: kyläkalmistot ja pienet kirkot olivat luonteenomainen piirre ortodoksikarjalaisille. Kullakin ortodoksikylällä on ollut ilmeisesti oma kalmistonsa. Tunnetuin on Papinniemen ortodoksikylän paikka, jossa on ollut kirkko kelloineen, kylä ja kalmisto hautakivineen. Useimmat Papinniemen kaivauslöydöt ajoittuvat 1600-luvulle eli ajalle, jolloin alunperäinen asutus alkoi siirtyä viljavammille maille Tverin Karjalaan. Papinniemen asutus on saanut alkunsa ainakin 1400-luvulla. Selvästi rautakautisena pidettävän niin sanotun enkolpiorannerenkaan löytöminen parin kilometrin päästä viittaa sitäkin vanhempaan asutukseen. Se voi periytyä 900-luvulta jKr. Ihmisten toimista kertovat myös pyyntikuopat ja raudanpelkistysuunin sija. Niitä ei ole tutkittu eikä ajoitettu. Pyyntikuopat voivat kertoa hyvin vanhasta ja alkuperäisestä elinkeinosta. Rautamalmia on kerätty järvistä ja pelkistetty kansanomaisin menetelmin 1900-luvulle asti.

UUKUNIEMEN HISTORIALLINEN ASUTUS

	1923	1722	1631	1613	1589	1500
Kalattoma	*	*	*	*		
Kokonlahti	*					
Kumpu	*	*	*	*	*	*
Marttinansaari	*	*	*	*		
Matri	*	*	*	*		
Niukkala	*		*	*	*	
Uukuniemi	*	*	*	*	*	*

Uukuniemen nykyisen asutuksen kehitys käy ilmi oheisesta taulukosta.

Kirkollista esineistöä Uukuniemen Papinniemen. Kuva Etelä-Karjalan museo

Pitäjä kuului alun perin Novgorodin Vatjan viidennekseen. Sen veroluettelo vuodelta 1500 tuntee Moskovon rauhassa itärajan tälle puolelle jääneeltä Uukuniemen alueelta kaksi kylää. Tilanne oli samanlainen satakunta vuotta myöhemmin. Kyläasutus näyttää kasvaneen nykyiseen laajuuteensa vasta 1600-luvun alussa. Ortodoksiväestön kaikkoominen ja alueen uudelleen asuttaminen ei näytä vaikuttaneen asutusrakenteeseen ainakaan verotettujen kyllien muodossa, mikä on mielenkiintoista. Kyläasutuksen syntyajankohta on myöhäinen, jos sitä verrataan Länsi-Suomeen, jossa asuttiin talonpoikaiskylissä jo 1300-luvulla. Taustalla vaikuttavat erot Länsi- ja Itä-Suomen elinkeinoissa ja asutuksen leviämisessä. Kyläasutus kotiutui Itä-Suomeen huomattavasti Länsi-Suomea myöhemmin ja se oli länsisuomalaisiin tiiviisti asuttuihin kyliin verrattuna hajanaista.

Lähdeluettelo liite 1.

Papinniemi on kaksi kilometriä pitkä ja hyvin kapea. Sen kärjessä on korkea, näköalastaan tunnettu moreenikukkula. Uukuniemi on kuuluisa jätiläispuistaan, joista tänä päivänä tunnetuin on Papinniemen entinen Alttaripetäjä, jonka ympärysmitta on ollut 4,2 metriä. Kuva Arto Hämäläinen 2007.

Jukka Luoto

Kivikautiset luulöydöt

Meillä on kivikautisen ihmisen kasvisravinnosta vain hämärä käsitys. Talteen saadut vesipähkinän ja pähkinän kuoret kertovat pikemmin lajien säilyvyys-oloista kuin siitä, mitä kivikauden ihminen on kasveista käyttänyt ravinnokseen. Liharavinnosta on sen sijaan helpompi saada ainakin summittainen näkemys, sillä poltettu luu säilyy pieninä paloina hyvin ja osteologit kykenevät määrittelemään niistä lajit melko tarkkaan. Luuanalyysejä on tehty 1970-luvulta lähtien arkeologisten tutkimusten yhteydessä myös Etelä-Karjalasta. Lappeen Saksanniemi on löydetty merkkejä norpasta. Muita tutkittuja paikkoja ovat Luumäen Hietaranta ja Laitniemi, Taipalsaaren Vaateranta sekä Joutsenon kivikautiset ja varhaismetallikautiset asuinpaikat. Kivi- ja varhaismetallikautinen ihminen on käyttänyt ravinnokseen erilaista riistaa seuraavasti:

Etelä-Karjalan kivi- ja varhaismetallikautinen riista

Nisäkkäät	198
Linnut	24
Kalat	1393

Tulosta on vaikea tulkita, sillä ihmisen ravinnon tarpeen tyydyttämisen kannalta yksi hirven luun katkelma on painoarvoltaan toista luokkaa kuin yksi ahvenen ruoto. Näyttäisi siltä, ettei linnuilla ole ollut suurta merkitystä, vaikka sekä vesi- että metsälintujen jäänteitä on löytynyt:

Linnut	24
Metsäkaalinnut	3
Teeret	2
Kaakkuri	3
Sorsat	4

Kalan ruotoja on kerätty kaivauksilta vasta viime aikoina ja niiden määrittelyä on pidetty vaikeana. Etelä-Karjalassa kalansaaliit ovat olleet samantapaiset kuin tänä päivänä eikä tietoja suurista lohisaaliista ole säilynyt:

Kalat	1393
Hauki	159
Särkikalat	41
Ahven	1

Mielenkiintoisimmat havainnot on tehty nisäkkäistä.

Nisäkkäät	198
Isot nisäkkäät	5
Hirvi	1
Nauta	1
Jyrsijät	160
Majava	144
Jänis	11
Hylkeet	11
Norppa	1

Vaaterannasta on löydetty haudasta naudan luu, mutta luu voi olla myöhemmän asutuksen jäännös. Suurilla sorkkaeläimillä on lienee ollut suuri merkitys riistaeläimenä. Majava oli kivikaudella keskeinen riistaeläin. On arveltu, että siitä saatua rauhaseritettä, haustaa, olisi käytetty hajusteaineena ja kauppatavarana. Myös hylje, joka ilmeisesti on aina ollut täällä norppa, on löydöstössä hyvin edustettuna. Oikeastaan vain juuri viimeksi mainittu norppa ja majava ovat sellaisia riistaeläimiä, joita tämän päivän eteläkarjalainen metsästäjä ja kalastaja ei pyydä. Kuten sanottu, ruokavaliosta on vaikea sanoa tämän enempää. Varmaan eri vuodenaikoina pyydettiin eri lajeja, ja usein ajatellaan, että ihminen vaihtoi vuoden mittaan asuinpaikkaa sen mukaan kannattiko vaania hangessa tarpovia hirviä vai tuulastaa kutupaikoille kokoontuvia ahvenia.